

ნევედი

1882

წელიწადი ბუღრე

№№ VII & VIII, ივლისი & აგვისტო.

თბილისი

მ. როტინიანცის და ე. ჯაფარიძის გამართვა.

1882

shw

- I. ოქროს ხოხობი • ღაით ღათოშვილისა .
- II. ორის საფლავზედ (ლექსი). ანტ. უურტელაძისა.
- III. ძვირფასი მხარე ჩვენი წარ-
სული ცხოვრებისა (სამშობ-
ლა! დრამა ხუთ მოქმედებათ და
შვიდ სურათად; ფრანკციტულიდ-
გან გადმოკეთებული თ. დ. გ.
კრისტაეისაგან).. . . . • სტ. ჭრელაშვილისა.
- IV. ამაო ხმები (ლექსი) ანტ. უურტელაძისა.
- V. საფუძვლები სახალხო გა-
ნათლებისა (გაგრძელება) • • ნიკო ხიზანოვისა.
- VI. წუნია ქალი (ლექსი). . . . ნესტ. უუბ—შვილისა.
- VII. რამდენიმე სიტყვა. («ივერის»
მაისის «შინაურ მამოხილავზედ») ანტ. უურტელაძისა.
- VIII. როდემდის უნდა (ლექსი) . სანდროსი.
- IX. საქართველოს მოკლე მათი-
ანე. (გაგრძელება) • მოსე ჯანაშვილისა.
- X დაგვირგვინებული მოლოდი-
ნი (ლექსი) • ა. თუთაეისა.

P. S. სტატიაში — „საფუძვლები სახალხო განათლებისა“
შეგვეზარა კორექტურული შეცდომილებანი, რომლებიც გა-
სწორებისა შეძლებს.

ი მ ე დ ი

სალიტერატურს და საკოლიტიკოს

ჟურნალი

წელიწადი მეორე

28
№ VII & VIII, ივლისი & აგვისტო.

თბილისი

მდ. როჯინიანცის და კომპ. სტამბა.

1882

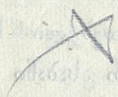
02560

საქართველოს ხალხთა ბიბლიოთეკა

02560

საქართველოს ხალხთა ბიბლიოთეკა

Дозволено цензурою 31 Июля 1882 года, Тифлисъ.

ოქროს ხოსოვი.

მეშვიდე საუკუნის ზირველს ნახევარში ქრისტეს შობის შემდეგ, ერთს დილას, მერვე საათსუდ. ანტიოქიის ჰატრიარქის თეოფილაკტეს ეძანა თავის საძალა ოთახში ტკბილი და ღრმა ძილით. ძილის უკანასკნელ დრომდინ ის იწვა ჩვეულებრივ, როგორც წევს ძილის დროს ყოველი ჩვეულებრივი გვაში; დროგამოშობით ბრუნდებოდა გვირდიდგან გვირდხედ, როგორც ეს ჩვეულებრივი მოკვლენა თითქმის ყოველი მომაკვდავის ძილში.

მხოლოდ ძილის უკანასკნელს დროს, მერვე საათის უკანასკნელ მეოთხედში, მიიღო მალაღ ხარისხგანმა ანტიოქიის იერარქმა შესანიშნავი მდებარეობა: ნელნელა აბრუნდა გულაღმა, დააზინა ორივე დაყვები კნაკატს, შეატკუნა ერთათ ორივე ხელის გულები და მიიღო იმ გვარი მდებარეობა საბანს ქვეშ, რომელსაც შეეძლო ეთიქრენის მნიღვ ლისთვის, ვითომც მძინარეს გულის ფიცარხედ, საბანს ქვეშ, ყოფილიყოს დაბრჯენილი მოკლე ჯოხი.

ეს მდებარეობა მიიღო ჰატრიარქმა, როგორც ნათქვამია, დილის ძილის უკანასკნელს დროს; ამ მდებარეობის მიღებისათვისავე ჰატრიარქმა რაღვენათმე დაჭკარვა ძილის მოსვენება; მან იწყო ძაღიან ცრტათ ცრდვილთა თავის შეერთებული ხელე-

ბისა და მოძრაობა მთელის ტანისა; სხანდა, რომ წაღაც მადგმნობელი სიზმარი ესტუმრა მას.

დიდა ხანი ვი ან დაჩნობილას ის ამისთანა მოუყენარს ძილსა და სიზმარში — რამდენსამე წუთის შემდეგ შესანიშნავი მღებარეობის მიღებისა, პატრიარქმა ერთი ამოცხრა ღრმით, შეიქნია მადღა და ცოტა წინ თავისი შეკრთებული ხელები, ჭკრა ისინი სახანს, გადაგდო თავის უნებლიეთ საბანი წინ და ერთბაშით წამოვდა ქვეშაგებში.

მეტის-მეტად დაღაღუჯათ იგრძნო თავი-სთავი პატრიარქმა სიზმარში ბრძოლისაგან და ცოტათ ვიდრე შეკრთა ის ასე თავის უნებლიეთ ქვეშაგებში წამოხრომაშედა.

სიზმარმა იმისთანა შთაბეჭდილება დასტოვა პატრიარქზედ, რომ მისი სული და გული იმითი დაჩნა შეპყრობილი; ამისთანა შთაბეჭდილების გამოცხადებით პატრიარქმა მიიღო სიზმარი წინასწარმეტყველურ სიზმრათ და დე-დეგზედ დაიწყო ღრდინი რამე მრავალ-მნიშვნელოვანი მოკვებისა.

მკათე საათი იქნებოდა, რომ ეახლა პატრიარქს შეკრე და მოახსენა — თქვენს მოძღვარს სურს თქვენი ნახვალ

ეს მოძღვარი თავისის დროულად, ხშირი მისვლა-მოსვლით პატრიარქთან და უჩინქო ცნოვრებით კარგათა ჭკვანდა მიღებულ პატრიარქს და ამისათვის ინება მან მიღება მოძღვრისა თავის კაბინეტში და დაჭკრა კარგა ხანს.

ბეგრი რომ ილაპარაკეს მათ შესახებ მათის წოდებისა და სამსახურისა, მაგრამ ერთმა კითხვამ მოძღვრისამ მიიპყრა განსაკუთრებითი ყურადღება პატრიარქისა და გამოიწვივა კრცელი და მრავალ მნიშვნელოვანი საუბარი მათ შორის.

მოძღვარი. მრთელს ანტოქიასში, ჩვენსა და სხვათაგან დასათა, მოთუნილია ხმა, კითხვებ საქართველოდგან მოსულან რწმუ-

ნებუნა ზიზნა ჩვენს დედა ქალაქ კოსტანტინეპოლს, რომელ-
თაც ქქონათ მათის ხელმწიფისაგან მანდობელი მრავალ მნიშ-
ნელობიანი ოხვინა ჩვეს ხელმწიფეთან;—ნეტა რას ნიშნავს,
თქვენო უწმინდესობაჲ, ამ ხმის გაგრძელება?

პატრიარქი. მაგ ხმახელ გუშინ მეც ბევრი ვიფიქრე და
სწორე მოგასხენოთ, შთაბუჭდილება, რომელიც მაგან მოახდინა
ჩემსედ, რაღაც საიდუმლო ღვთისთაგან დამწავა გულსედ და აღ-
რას მშობრდება. წარმოიდგინეთ, რომ მაგ ხმის შთაბუჭდილებამ
ძლიერ ვი გამაძწავა, ანამც თუ თხიხელს შემომცინა სიცოცხ-
ლის სიმშვიდე; გავლავს ღამეს იმისთანა სიზმარი ვნახე, რომ,
თუქცა სსსსცილოთ მიმანხნია საზოგადოთ სიზმრის ურისგაგ-
ბა, მაგრამ იმის ხახვის უჩვეულ მიხეცათ ვრაცხ ხსენებულ
ხმის შთაბუჭდილებას. მოქმედება, რომელიც იქნინა იმ სიზ-
მარმა ჩემს სულისა და გულსედ, იმისთანა ცოცხალი და ძლიე-
რია, რომ არ შემოდღიან არ მიაკწირო მას (სიზმარს) რაიმე
ღირს შესანიშნავი მომასწავებელი მნიშვნელობა.

მოძღვარი. მე ვარ წარმომადგენია, რა უნდა იყოს ისეთი
საქართველს წმინტებულთა მანდობელი, რომ მან ასე შეა-
ძწუნოს თქვენი უწმინდესობა; სრულებით არ შემოდღიან ვი-
ფიქრო, რომ საქართველს ანამც თუ წმინტებულთა, ანამედ
თვით მეფეთაც შეუძლოთ იქნინონ რაიმე გავლენა თქვენის უ-
წმინდესობის ღირსებაზედ და ძღებობაზედ ჩვენს ეკლესიასა
და სახელმწიფოში.

პატრიარქი. მე არც მიფიქრინა და არცა ვიფიქრობ, ვი-
თამც საქართველს წმინტებულთა შეუძლოსთ ანუ ქქონდესთ რა-
იმე მინდობა ჩემ წინააღმდეგ.

«საქმე იმაშია, რომ წარმომადგენელი ეკლესიისა, ვითარცა
წარმომადგენელი სახელმწიფოსა საწმინტოებრივის ნაწილისა, ეს-

რეთივე შვილი არის სასულიერო, როგორც შვილია მისი წარმომადგენელი მისის მოქალაქეობის ნაწილისა: მე პატრიარქი ვარ, მაგრამ ისეთივე შვილი ვარ საბერძნეთისა, როგორც შვილია მისი ხელმწიფე; ვალი და მღებობა ჩემი ითხოვენ, რომ ყოველივე მოკლეს, მაგრებელი საბერძნეთისთვის. მიმხნდეს მანებლად ჩემის ღირსებისა და კეთილ-დღეობისათვის; მე, ვითარცა ნამდვილი შვილი საბერძნეთისა, გარკვეულ ვიცი ჩემი ვალი და დანიშნულება; ჩემს გულისა და სინაღის დიდი ხანია შეთვისებული აქვს ასეთი ჩემი ვალი და დანიშნულება და ამისათვის არ შემიძლიან არამც თუ გულგრილად, არამედ მოსვენებით შეგხედო ბრძანებასა თუ თხოვნას, საბერძნეთის კეთილ-დღეობისათვის მანებელს.

მღვდელი. რა შეუძლიან ითხოვს, და უფრო რა შეუძლიან ბრძანებს საქართველომ მანებელი ან საშიშარი ჩვენის სამშობლოსათვის; საქართველო არის ჩვენს გავლენასა და მფარველობას ქვეშ და არა ჩვენ მის მფარველობასა და გავლენას ქვეშ.

პატრიარქი. საქმეც მაგალი არის, ჩემო ქრისტიანოებო, რომ საქართველოს ერთი თავისი ხელით არის შემოსული ჩვენს მფარველობას ქვეშ და მას შეუძლიან ერთს მშენიანდეს დღეს ისე გამოვიდეს ჩვენის მფარველობიდან, როგორც შემოეფარა მას.

მოდღვარი. რას დაგვარგავთ, ანუ რას მოგვალეობთ მით საქართველოს, რომ ჩვენის მფარველობიდან გამოვიდეს; ჩვენს სახელმწიფოს და ეკლესიას სურს, რომ საქართველოში განავრცელდეს და განამტკიცდეს ქრისტიანობა, ჩვენგანვე დანერგული; ჩვენ ამ საქმისთვის თავიდავანვე არ გვიღალატნია და ესეც არა ვზოგავთ მისთვის არათუ არა საშუალებას; მხოლოდ უკეთეს სა-

ქართულად უნდა შემაჯავროს ჩვენს ამისთანა კეთილ-მოქმედებას, მაშინ არცაჲს დაგვატყავთ მისი თავის დანებებით და არც არა სანადგულო დაგუჩრება.

პატრიარქი. ის წარმომადგენელი ჩვენი სახელმწიფოსი, რომლებიც არათუერ საშუალებას ზოგუდენ საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელებისათვის, სრუებით სხვა-თქვი უუჩრებენ მაგ საგანს. მითუი ქვეყნიერობის ისტორია ერთს მაგალითსაც არ წარმოდგენს იმისას, ვითამც ერთი რომელიმე მხარე, ანუ სახელმწიფო აიუძნებდეს მეორეში ქრისტიანობას, ანუ საწინუნებას, იმისთვის, რომ იქ მცხოვრებნი ანუ თითონ სცხოვრობდენ, ანუ იმოქმედონ იმითი კეთილი საქმე; წინააღმდეგ ამისა ისიკუ, ისტორია მზავდის მაგალითს წარმოდგენს იმისას, რომ საწინუნება არის საშუალება, რომლითაც ერთი სახელმწიფო და სხენი იგდებს ხედსა და დამოწნილებაში მეორე სახელმწიფოს, ანუ უფრო ნშირად ხაღხს. განა თვითონ თქვენ არ უწიოთ, რომ ვინც გვაჩიგებს და ვისიც პატრიარქის ტემა გვაქვს, იმას დიდი გავუნა აქვს მარტო ჩვენ საწინუნობასა და უნეობასუდ კი არა, მითუეს ჩვენს ცხოვრებასუდაც.

«მას აქეთ, რაც საქართველომ ქრისტიანობა მიიღო, მისი მოქალაქობრივი ცხოვრებაც დამოკიდებული შეიქნა ჩვენგან. ის ზიინი, რომელიც ჩვენ გავუცხავნეთ საქართველოს პირველ ქრისტიანობის დროს, ქრისტიანობის მქადაგებელი კი არ იყვნენ საქართველოს უბრალო ხაღხში, არამედ ისინივე შეიქმნენ უკეთეს მეგობრათ და მჩიკვლათ საქართველოს გავლიან ზიინთა საზოგადოთ და თვითონ ხელმწიფოთა, განსაკუთრებით. რადსაც ჩვენ და ჩვენგნით გავზავნიდნი საეკლესიო მასწავლებელი შეიქმნენ საქართველოს ხელმწიფოთა მჩიკვლათ და მე-

გობრათ, წასაკვირველია, თუ ვი ჩაიბე სიკეთის ანუ სარგებლობის მოლოდინი შესაძლებელია საქართველოდგან, ყოველს ამას მოკვლით ჩვენ მისგან ყოველს მხრით დაუბრკოლებლივ და უშირველეს ყოველთა სახელმწიფოთა.

მოდღვარი. წას უნდა გამოვლოდეს ვითომ ჩვენი სახელმწიფო იმისთანა სუსტ სახელმწიფოსაგან, როგორც არის საქართველო?

პატრიარქი. თქვენ უწიით, რომ ეს უნდა დღეს დროში ჩვენს და სწავლეთის მეტი სახელმწიფო არ არის ქვეყანაზედ განთქმული, როგორც შეძლებით, ეგრეთვე დამოწმებულნი ქვეყნების სიმრავლით. ადგილები, რომელნიც მდებარეებენ ევროტსა და ტიგრს შუა, დიდი ხანაა შექმნილან იმას საგნათა და მოედნათ ჩვენსა და სწავლეთს შუა: გამარჯვება სრული და მუდმივი არავის დარჩენია აქამდინ; ხან ჩვენა ვსჯობნით, ხან სწავლეთი, ჩვენი გამარჯვებისათვის ამ ბრძოლასა და ცილობაში დიდი მნიშვნელობა აქვს საქართველს მომხრეობას. წასაკვირველია, საქართველოს მომხრეობა, როგორც ყოველი სხვა სახელმწიფოსიც, შეგვიძლია მოგვეზოვებინა სხვა ფორმაც: მოლაშარაკებით, მოგუბული ადგილების დაშინებით და სხვიო, მაგრამ ის მომხრეობა და ეს მომხრეობა სულ სხვა და სხვა არიან: იმ პირობით რომ გველოდეს საქართველო, მაშინ ყოველი გამარჯვების და შენაძქის ნახევარა ერთეულად მას; გარდა ამისა თითონ საქართველო იმ შემთხვევაში დიდს აზრსა და იქედს შეადგენდა თავის თავზედ; შეიძლება დამოდინიე დროის შემდეგ საქართველო ისევ გაგვდგომოდა, ჩამდგარყო ჩვენსა და ჩვენს შემენილს მამულებს შუა და ჩვენი ძალა და გავლენა ძალიან შეეფერებინა. ესეა ვი, როცა სარწმუნოების სახელით და ერთ სარწმუნოებისთვის არის ის ჩვენი მომხრე, სრულებით სხვა საქმეა: ამ შემთ-

ხვევაში საქართველო თავის საზღვრებსაც უფრო მცირეთ საქ-
ცივს ურედლებს და უარყოფაც ჩვენის მომხრეობისა ამ შემთ-
ხვევაში ისრეთივე მნელა, როგორც მნელი წარმოადგენის სა-
წმინტების გამოცლა, ანუ თავის დანებება საქართველოსაც.
აი, ქრისტეს მიერ ძმაო, როგორი შესუდულობა ჰქონდათ ჩვენს
წინააღმდეგ, როდესაც ისინი ასე თრთხილათ ექვემდებარე საქარ-
თველოში ქრისტიანობის გაგრძელებას და სულ უწყობდნენ მას.

«ამავე საქმეს აქვს უფრო მჭრელი და დაკარული მხარე,
რომელსაც ხალხი თავის დროზედ ვერ მინგლებს და, თუნდა ვი-
დეც მიტდეს, თითქმის ვერას გააწყობს. აი მე წაზედა ვლახარა-
გობი:

«საწმინტობა არას ერთი განათლების შტოთაცანი; იმის
დასახერგათ და გასავრცელებლათ იმისთანა საშუალება არის შე-
მოღებულთ, რომ მის გაგრძელებას სხვა ხალხში თან მისდეს
გაგრძელებაც ჩვეულებისა, ზნეობისა, ჩანდა დიხურვისა და სხვა
სამოქალაქო ცხოვრების კუთვნილებისა იმ ხალხისა, რომლის
საწმინტობაც ენერგება სადმე ანუ ვრცელდება. მაგალითთა ჩვენ-
გნით ქრისტიანობის გადასრგვისა საქართველოში ცხადათ წარ-
მოგიდგენს ჩემს ზასუხს. როდესაც ჩვენის ენარქიდიგან ათ-ცხრა-
მეტე მამა გავეზავნეთ საქართველოში ქრისტიანობის გასავრცე-
ლებლათ, ხალხი სწობდა მათ თავისვე ჭკუიანათ, კეთილათ და
უფრო სავსეთ ყოვლის დიხრებით. იმავე დროს საქართველოს
ხალხი თავისთავნ შეუმხნეკლათ და თავის უნებლიეთ ეჩვეოდა
ჩვენს ჩვეულებას, ზნეს და შინაურს მოწყობილობას, რომლებ-
საც ჰხედავდნენ მქადაგებლების სახლსა და კაშიში. ვიდრე სხვა
მხარე აქვს საწმინტობის გაგრძელებას სხვა მხარესა და ქვეყ-
ნაში: ჩვენი მქადაგებლები საქართველოში მოხანტრეუას და კ-
ლესიებთან სხნადნენ სასწავლებლებს; ამ სასწავლებლებში სწავ-

ლადონენ და იზრდებოდნენ ბავშვები რვა და ცხრა წელიდან
თუთხმტ და ოც წლამდინ; ამოდნა ხნის განმავლობაში სა-
ქართველთა ყმაწვილები შეჭკურებდნენ ჩვენს, კაცს ჩვენებურათ
ხაჩმულს, ჩვენებურათ დახურულს, ჩვენებურათ მოფიქრეს და
ჩვენებურათ მოლაშკარებს; ამ ჩვენებურს მასწავლებელსა და მქა-
დაგებელთაგან, უეჭველად, სმიზად იხმენდნენ საქართველთა
მოსწავლე ყმაწვილები ჩვენებურს ფიქრსა და მსჯელობას მათს
(ქართველების) სწავლაზედ, ჩვენებურად და ყოველ ცხოვრე-
ბის საშუალებად.

ვეიცით იმისთანა მაგალითებიც, რომ საქართველო თავის
შვილებს, დანიშნულებს მის ზომავალ მასწავლებლათ და ყოველ-
მხრივ გამყვრთნელათ, გზაჩინდა ათინში, ხანგრძლივად სტოგებდა
იქაურს მოხასტრებსა და სასწავლებლებში, შემდეგ მოჭკვანდა და
ჭკვანდა ცხოვრებაში ხელმძღვანელათ; რა აკვირველია, ეს საბერძ-
ნეთში განვითარებული საქართველთა ხელმძღვანელი თავიანთ
ზრდისა და სწავლის დროს ათინში თავის შემოქმედებულათ ცოტ-
ცოტათ იყვარებდნენ ჩვენს ჩვეულებას და მოწყობილებას, ბრუნ-
დებოდნენ თავიანთ სამშობლო ქვეყანაში და იქაც ესრეთვე ეწ-
ყობოდნენ, როგორც ჩვენნი მიაქვამენ; — ამ სახით, საწმუ-
ნობის სასულით და მისი მიზნით იგინი თავის უნებლიეთ და
თავის გაუგებრათ აგრძელებდნენ თავიანთ მამულებში ჩვენს ხალხის-
ნობის ეკემენტებს და ასურებდნენ თავიანთ ხალხისნობის
ეკემენტებს.

მოძღვარი ვსთქვამთ, რომ ეკ მიზანი აქვს ჩვენგანთ სა-
წმინეთის გავრცელებას საქართველოში; მკ შემოსევებაში
სრულებით ანადგურს ვსედავთ საფიქრებელს და საშიშარს; მი-
ზანი თითქმის მიღწეულია; ქათალიგორები ჩვენები ინიშნებიან
საქართველოში, ჩვენშივე იკურთხებიან და ჩვენისავე კათედრის

დამოკიდებულებაში არიან. ვინც არა სწინს კეთილ სანიმუღოთ და ერთგულ მამხრეთ ჩვენას სახელმწიფოსა და ეკლესიისა. ნუ ინებებთ, თქვენო უწმინდესობავ, იმის გურთხევას საქართველოს ეკლესიების მმართველად.

შატრიანქი. მეც მაგას ვწუხვარ, ქრისტეს მიერ ძალი, რომ საქართველომ სწინა ეკ ჩვენი ღტოლვილება და ძალიანა სცდილას ჩვენის გავლენისაგან განთავისუფლებას. დიდი სწინა იმოდან — საქართველოს წარჩინებულთ წარმომადგენელთ გადაწყვეტიათ — მოსპონ ყოველივე ეკლესიური დამოკიდებულება ჩვენგნით. ეს სმეუბი ითხოვდნენ ჩვენგნით, რომ სიფრთხილით მავზერობადით საქართველოს გავლენიან პირთ. საუბედურათ, ჩვენგნით დანიშნულთა სასულიერო პირთა შორის გამოჩნდნენ იმისთანა პირნი, რომელთაც თავიანთი გაუფრთხილებლობით საქართველოს სახელმწიფო ვკარგულთა გამოიყვანეს მოთმინებიდან და ამით თითქმის რამდენიმე ათასა და ოცის წლით ააჩქარეს საქართველოს ჩვენგნით გაცალკეება.

«ოთხ-ას-ოცმოც-და ჩვიდმეტს წელში, როდესაც ვახტანგ გორგასლანი დაბრუნდა სპარსეთიდან საქართველოში, ამ ქვეყანაში მთავარ ეპისკოპოსად იყო მისეილი არ ვიცი, რათ მოუვიდა მას ამისთანა გაუფრთხილებლობა, რომ დაუწყო მას გიცხვ და ჭკადრა, უღირსი ხარ ქრისტეანობრივის სახელმწიფოს ტახტისაო; ამან ააღუჯა ხელმწიფე და განუხობგელა თავისწინ საქართველოსათვის არა სწინატრელი შედეგი მის ჩვენგან ეკლესიური დამოკიდებულებისა. განჩისებულმა ვახტანგ გორგასლანმა გამოგზავნა გოსტანტინობლში მთავარ-ეპისკოპოსი მისეილი, სთხოვა ხელმწიფეს მისი განსამართლება, გამოაყოლას მისეილს იოვანე და სთხოვა ხელმწიფეს მისი გურთხევა ქათათალიკოსათ და აუხსნა ამისთანავე ხელმწიფეს, რომელ საქართ-

ველეს ეკვლესიის მმართველნი ბერძნის შთამომავალნი და სა-
ბერძნეთშივე ნაგურთხნი არ ეძიებოდნენ მათ, მკითხველთა საქარ-
ველესათა, და ამითი ამცირებენ ძათსა ღირსებასა და ღვაწლ-
ნასა.

თუმცა ამისა სწკრდა ვსტანტ გორჯასლანი ჩვენს ხელმწი-
ფეს, მაგრამ სახეში კი მას (გორჯასლანს) ჭქმნდა უფრო
ღრმა და გრძელი ჰლანი, რომლის ნასამდღაიც არა ჭქნატკდა
მისი მიწერილობა. ჩვენმა მკვლევარმა თვალსა და ყურსა მოაჩინა
დათვარულს მისანს გორჯასლანის მოწერილობისას და უბრძანა
მაშინველსა წიხა მოადგილესა ჩემსა, რათა უგურთხეს წარმ-
გზავნილი ჰქონდა და გაგზავნოს საქართველოს ქათალიგონათ.
დასაწინააღმდეგებლათ იმ დღისას, რომ დიღ ადრმა გორჯასლანში
მისიღის მიერ შეურაცხყოფამ, ჩვენსაკვე ხელმწიფის ნებით და
მოწერილობით, უბრძანა ახლად ნაგურთხეს ქათალიგონს საქარ-
ველესისას, რათა ეძიებოდნენ მკვლევართა საქართველესათა.

თუმცა ამ შემთხვევაში ამითი იგმარა საქართველეს მუ-
ფემ, მაგრამ სახეში კი, რომ გორჯასლანსა ვსტკვი, დარჩა სრუ-
ლებით სხვა სურვილი და ღტოლვილება. გორჯასლანსა არა გა-
მოსტკვა სრული თავისი აზრი თვის წერილში ჩვენის ხელმწი-
ფისადმი მარტო კეთილგონიერებით; მან, ვითარცა შორს
მხილველმა, კარგათ იცოდა, რომ ყოველი საქმე და განსაკუთ-
რებით ამ კვარს, რომელსაც ის იწყობდა, კეთდება ცოტა ცო-
ტათ, მძიმეთ და არა ერთაშათ და სიჩქარით, მან კარგათ იცო-
და, რომ დაწყობილიყო კი რა, რომ მისგან დაწყობილი საქმე,
თორემ თუ ყოველნი არა, რომელნიმე მანინ შემთხვევა მოადგი-
ლენი მისნი უჭკველად განაგრძობდნენ და დასრულებდნენ მას.
მის შესჯდულობა ამ საქმესკდ შეუდგომელი იყო; საქმე, მის-

გან დაწყო ბილი, აქამდინ დაუუჩებლავ მადიოდა სანრუღში და
ლამას სრულებითაც დაბოლოდა.

მოძღვარი. საგვარკველას, თქვენ უწმინდესობავ. რატომ
კერ მიუხედენ ქართველებს ჩვენი ეკლესიისა და სახელმწიფოს
წარმომადგენლნი და რატომ რითიმე არ შეუძლეს ხელი ამ
ნაანს საქართველს მსრით უადურობას.

პატრიარქი. რასაკვირველას, შეუტყვეს; ავი ზევითაც მ-
გახსენეთ, რომ ზიკველასავუ წიკილის დრას ვახტანგ გორგ-
ასანისა, ჩვენი ხელმწიფე მინგდა დაკარულს აზრს მიწიკილ-
ბისას, მაგრამ უჩუბესად დანასა ხმის ამოუღებლობა. ამისთა-
ნა მსწერ მასწიკას დიხ-მატიკური მიწიკილ-წიკას ქქვიან და
ვკონებ, უნდა მოგასსენებოდესთ, რომ დიხ-მატიკაში ზიკ-
და-ზიკი ლანანკვი იშვიათ-ა.

გარკმელები იუვენ ისეთები, რომ საქართველს ძალით
დაჭიკან ჩვენს გავლენას ქვეშ არ შეიძლებოდა; ჩვენნი ხელმწი-
ფენი ვარკათ ჭიკდავდენ, რომ ჩვენს წინააღმდეგ სინარულით
მიუშკელებოდა საქართველს სძარსეთი. ამისგამო ჩვენთა მე-
ფეთ ვერაფერი მოახიკეს საქართველს ლტოლვილების წი-
ნააღმდეგი და მანდექ საქმის დაბოლოება გარკმეობას. ისტო-
რული გარკმეობანა აღმოჩინდენ საქართველს სასარკებლანი;
საქართველს აღმოჩინდენ დირსნი მოადგილენი ვახტანგ გო-
რგ-ასანისანი და მცოდნე მწარმეებელი მისგან დაწყო ბილი
საქმიანნი.

თვარსმან მეხუთემ და მისთა მასლობლათა შემწიკათ ადარ
იკმარეს მით, რომელ ჩვენში ნაკუჭთხნი და ჩვენივე სახელმწი-
ფოს, შეიღნი მათნი ქათალიკონი მათს მორჩილებასში იუვენ
და ერთგუფათ ეპურობოდენ მათ. ისინი მანც ეჭვით უუჩრ-
ბდენ ბერძენთ ქათალიკონთ, რადგანაც ვარკათ ესმოდას, რომ

უკეთესი გარემოებები შეიცვალეს ადრე და საქმე არჩევანზედ მი-
 ვიდრდა, ქათალიკოზის საბერძნეთის სარკებლობას უფრო მალ-
 და დააყენებდნენ, ვიდრე საქართველოსას, ამ მიზეზით ფარსმან
 მესეთემ მოითხოვა საბერძნეთიდან ნების დართვა, რომ სს-
 ქართველში ქათალიკოზით ქართველები ყოფილიყვნენ რასა-
 კვირკველია ჩვენთა ხელმწიფეთა ესმოდათ ამ თხზულის ჰასრინც
 და რდილობდნენ, რომდენათაც შეეძლოთ, დაემცროთ ამ თხზუ-
 ლის დაკმაყოფილება, მაგრამ სრული უარი არ შეეძლოთ, რად-
 განაც ეს უარი საქმეს წახდებდა და ანას გი არცებდა. ამ მიზე-
 ზით მაშინდელმა საბერძნეთის ხელმწიფემ, იუსტინიანე პირველ-
 მა, მოახდინა განკარგულება, რათა მიეტეს საქართველოს ნება
 ქათალიკოზის აღმოჩენვისა ქართველთაგან; მხოლოდ ვურთხევა
 ქათალიკოზისა უნდა ყოფილიყო ისევე ანტიოქიაში. ესღა დარჩა
 აქამდინ თითქმის ცარიელ ნიშნად საქართველოს ეკლესიის სრუ-
 ლი მარჩილებისა ჩვენის ეკლესიისადმი. ბევრჯერ გამოჩნდნენ,
 ჩვენ სახელმწიფოს მმართველებში, მოსურნენი უწინდელის უფ-
 ლების აღდგენისა საქართველოს ეკლესიის შესახებ, მაგრამ სა-
 ქართველს წარმომადგენელი იმდენათ განვითარდნენ თვით-
 მმართველობაში, რომ ყოველთვის მძლავრათ და ცოდნით
 სთრგუნავდნენ აქამდის ჩვენს ამ გვარ ლტოლვილებას. მეც და
 ჩემი აღდგომის პირინც ჩვენის სახელმწიფოსი უურუბდით აქ-
 ამდის საქართველოს ქათალიკოზის ანტიოქიაში ვურთხევა, რე-
 გორც უმნიშვნელ ნიშნს საქართველოს ეკლესიის უწინდელის
 დამოკიდებულებისას; მაინც იმედს არა ვკარგავდით და შესაძლოთა
 ვრატნდით მომხდარიყვნენ იმისთანა გარემოებანი, რომ ვიდრე
 აღგვედგინა უწინდელი ჩვენი გავლენა ჩვენგანით დაუქმებულს
 საქართველოს ეკლესიაზედ. წარმოიდგინეთ, რომ დღეს ეს უკა-
 ნასკნელი იმედიც მოგვესპო და ყოველმა ჩვენმა ზრუნვამა და

საქართველოს

საჩუქრის საქართველოს ეკლესიის დაფუძნებაზედ უნაყოფოთ წინა-
 წა ჩვენთვის; დღეს გვესმის, რომ საქართველოს აღარ უნდო-
 მია აღარც ეს უუანასტელო ნიშანი მისი ეკლესიის ჩვენგან და-
 მოკიდე უფებისა გარდაცვალებულა ჩვენით ნაკურთხი ქათალი-
 გოსი ბართლომე და ადარნასეს, ესლანდ ღის ხელმწიფოს საქარ-
 თველას, დაუნახავს მის ადგილზედ უსამეოდ ღოკი ილანე;
 მართალია აქ გამოეჩინებინა ის საკურთხებდათ, მაგრამ გამოე-
 ტანებია მთავრებასთან მოწოდება. რომ ნება მისცენ საქარ-
 თველას. — ქათალიგოსი ამას იქით აკურთხონ ხელმე თვი-
 თონ საქართველსავე ეპისკოპოსთა საქართველშივე ამის ნე-
 ბაც რომ მიეტეს საქართველს, ამათი შეიქნება სრულიად თა-
 ვისუფალი ჩვეულებით მათი ეკლესია.

ჭანჭი ახლანდელი გამოგზავნილი თხოვნისა ბართლომე
 ქათალიგოსის სიკვდილზედ წინა ჭინდა სახეში საქართველს
 და იყო გაგრძელებული ჩვენს სახელმწიფოშიაც მე დავესწარ-
 ერთეს ყრბობაზედ ჩვენთა საუკეთესოთა მამულთა, რომელ-
 თაც ჭინდათ მსჯელობა მასზედ, თუ რა საბუთებით შეიძლება
 უარ ჭეოს საბერძნეთისა დაკმაყოფილება საქართველს თხოვნისა.
 სხვა და-სხვა საბუთები წარმოსთქვეს, რომელთა გამოც საბერძ-
 ნეთს უნდა ეთქვას უარა საქართველსათვის მის თხოვნაზედ
 ეკლესიის განთავისუფლების თაობაზედ. აი ეს საბუთები:

«საქართველს ეკლესიას ჯერ არ არის იმდენათ განვითარე-
 ბული და გამტკიცებული, რომ დაიჭიროს და დაიკვას თავი
 თავის ღირსებაში, თვინაერ საბერძნეთის ეკლესიის შემწეობისა.

«საქართველს ეკლესიას ერთა საწმინტოებისა საბერძნეთის
 ეკლესიასთან და ამისგანვეა იგი დაფუძნებული; ამისგანვე სა-
 ბერძნეთისა არ უნდა დახსნეს თავი საქართველს, მანამ იგი

თავის საბუთებისა და სხვათა დასაცავად დასწრებით

თვით ან შიძლებს თავის მართვასა და დაცვას შესაფერ ღირსებაში.

«თვით ღირსება საბერძნეთისა და მისი ეკლესიისა იოსოვს, რომ საქართველს ეკლესია, როგორც საბერძნეთისაგან დაფუძნებული, იყოს მასივე მფარველობის ქვეშ...»

მათმა უდადესობამ აი რა აზრი ბრძანა ხსენებული საბუთების შესახებ:

«ეს საბუთები საფუძვლადანები არიან, მაგრამ მანც არა გმარან საქართველსთვის თხოვანსკედ უარის სათქმელათ; საბუთები იმისთანა უნა იყვნენ, რომ თათონ საქართველს დააჩქარონ მასი თხოვნას მანებლობა და თითონ იგივე დაგვანახონ მას ჩვენს გავლენის ქვეშ დარბამში ჩვენს ვართ იმასთანა გარემოებაში, რომ ძალით ვერ დავუჭერთ საქართველს ეკლესიას ხელში და ამისათვის თუ საქართველსგან მოვიდა იმ გვარი თხოვნა, როგორც დაც არის ხმა დაყრილი, ნების დართვის შუტი გზა აღარ გვექნება»

«ეს აზრი და შესვლადობა მათის უმადესობისა წარმომიდგა თვალ წინ გუშინ, როდესაც გავიგონე თქვენგანით ნახსენები ანტიოქიაში გავრცელებული ხმა; ამ შეხედვლობის მოგონებამ უფრო დაამძაძა ის შთაბეჭდილება, რომელიც მოახდინა ჩემსდ ხსენებული ხმის გავლობამ; ამ ურამოვნო და მძიმე შთაბეჭდილებით შეწუხებულმა, დავიძინე წუხელ და უჭკველად ამისგან ვნახე განთიადისას ის უსიამოვნო სიზმარი, რომლის შიში და უბედურება თითქმის ვერაფერ მომხსნია თავიდან. მე მოვანსენებთ ამ სიზმარს და, იმედი მაქვს, თვითონ მისვლებით მის მნიშვნელობას.»

«მე ვიდექი ვრცელსა და მშვენიერათ ამწვანებულს მინდორში; ის გი ვერ შეგნიშვე, საიდან და როგორ, მაგრამ ცხადათ

მასსაკეს, რომ მარჯვენა ხელში მუჭიან მშენიანი ოქროს ხონობი და სიამოვნებით დავსტყუროდი მას; ცოტ ცოტათ შექნა ამ ხონობმა ჩემ ხელში მოძრაობა და წვეს ჩემი ხელიდან; მე ვცდილობდი ჯერ ერთი ხელით, რომ არ გამეშო ხონობი, და ხელს, ვუჭერდი მას; ბოლოს, რომ აღარ მოიხვეწა და მოშეტებით დაიწყო წვეს, მარჯვენა ხელს მივაშველე მარჯვენაც და ორივე ხელით მაგრად დავბღუჯე ხონობი; მანც იმან წვეს არ დაიშალა; ბოლოს ერთი ღონიერათ გაიწივა, გამისხლტა ხელიდან და გამითურინდა.

„გამითურინდა თუ არა ხონობი, და გამომეღვიძა კიდევ; გაღვიძების შემდეგ ისე დაღაჯულათა ვგრძნობდი ჩემ თავს, რომ თითქოს დაუსვენრათ და შეუჩვეველს საქმესედ შემუშაოს რამდენიმე დღე. განსაკუთრებით მაკვირვებს ის, რათ მომწვივტა ასე გულში იმ ხონობის გათრქნამ. მარნაღია ოქროსი იყო, მაგრამ სწორე მოგახსენათ, ოქროცა და ვერცხლიც საკმარისი მაქვს და არც მაქვს სინაზბე რაიმე გვარი აქაური (ჭკუენიური) შესამჩნისა. ამისთანა მძიმე შთაბეჭდილებისა და გავლენისგან ვწმუნდები, რაგორც შევითაცა ვსტყვა, რომ ხსენებულს სინაზბარს აქვს რაიმე მომასწავლებელი მნიშვნელობა. დღეს, საღამოს ხუთ საათზე, არის დანიშნული ჩვენი მრთელი საპატრიარქო ეპისკოპოსთა კრება საქართველოს დეპუტატთა საქმესედ და არა მგონია, რომ ჩემს აღმაშოგოთეულ სინაზბარს არა ჭკუნდეს რაიმე ვაუშინი ამ საქმესთან“...

თანხმად პატრიარქის საუბრისა, ანტიოქიაში, თითონ პატრიარქის წაღში, საღამოს მეხუთე საათიდან დაიწყო კრება ეპისკოპოსთა; ხუთი საათის სამს მეათხედზედ ყველანი იქ ბრძანდებოდნენ, ვისაც მოულოდნენ. ეპისკოპოსთ გარდა ანტიოქიის პატრიარქისათა კრებაზედ დაესწრნენ ახალ-ნაგურთხი ქა-

თაღიგოზი საქართველოსი, იოანე, და წმინდებულისი ზირნი, ამას-
 თან ერთათ წარმოგზავნილნი სსენებულს საქმესედ.

სხდომა გაიხსნა საღამოს ექვს საათზედ, ზატორიაჩი თე-
 ოფილაკტეს თავს მჯდომარებით; თავსმჯდომარემ აუწყა ვრე-
 ბას შემდეგი საგანი განსილვისა:

მშინართველი ღა გამკე საქართველოს ეკლესიისა, ქათაღი-
 გოზი, ბარტლომე გარდაიცვალა, რეგორც, ვგონებ, თქვენც
 უწყით, ქრისტეს მიერ ძმანო: მათმა უდიდესობამ, საქართვე-
 ლოს მეტემ—ადანსემ წარმოგზავნა ჩვენთან საკურთხებლათ
 საქართველოს ეკლესიის ქათაღიგოსათ, აქა მეოფი, და უგვე
 ნაკურთხი ჩემ მიერ—იოანე; ამასთანავე მათი უდიდესობა თხო-
 ულობს ჩვენგან ნების დართვას, რათა შემდეგში საქართველოს
 ეპისკოპოსნი თვითონ აკურთხებდნენ თავიანთ ეკლესიისთვის ქა-
 თაღიგოსსა; მე მაქვს უწყება, რომელ ამ საქმის შესახებ არა-
 თუკნ უაჩს არ ნებულობს მათი უდიდესობა, კეთილ-მოწმუნე
 ხელწიფე ჩვენი—ირაკლი. თქვენს ღვთის-სასიამოვნო ვრებს
 მოყნდობა უგანასხეული სიტყვა ამ საგნის შესახებ.

შემდეგ ამას ვრებს მოხსენებულ ექნა საქართველოს დე-
 ზუტატოთაგან შემდეგი საბუთნი, რომელთა გამო საქართველო
 თხოულობდა სსენებულს უფლებას:

1. „რადგან საქართველოს ქათაღიგოსის კურთხევა არის
 განწყებული ანტიოქიის ზატორიაჩისაგან, ამისათვის საქართვე-
 ლოს ეკლესია, ქათაღიგოზის გარდაცვალების შემდეგ, ვიდრე
 ახალი კურთხებოდეს, უნატრონოდ რჩება.“

2. ყოველთვის ანტიოქიაში მოსულა ქათაღიგოსათ დიდ
 ჯათასა და ხარჯს ითხოვს.

3. არაბებსა აქეთ დატყობილი საქართველოსა და ანტიო-
 ქიის შუა ქვეყნები, რისგამო გზები შეკრულია და ეპისკოპო-

მ. რის საფლავზედ.

(უძვენი კ. ფ. ს)

ნუ მოსთქვამთ აკრე შწუნსრედ, ნუ ჭკვრესით ვადალებითა:
ისინი მკვდაწინც ცოცხალან, ცოცხალან თავის გუნებითა.

რადეს გარშემო ჭკერი მოცული იყო ხელებითა,
 რას გამაწკვებულს ბოროტსა ამკობდნენ ღაღადებითა,
 იგი რჩი ურმა მადლათა კაცთ თავის სიმაწთლეს შესძისდნენ,
 გამკვლავებულნი ბოროტყედ, თავსა სიმაწთლეს სწიწკადნენ...
 ეწამნენ, განჭქტენ, წავიდნენ! ადარ არს მათი სახელი!
 და არცა რა ჯის აღეღვებს მათი სიტყვა და საქმენი!...
 ჩავიდნენ სათლავს და მათ თავს დასტყერდა მტერთა გუნდები,
 და მათ მოძმეთ კი, ტყვეთ ქმნილთა, იგებთ ევარათ ხუნდები...
 არ გაჭყვა იმათ გუბათა სალხი, ცრემლისა მიფრქვეველი,
 და მათ სათლავზედ არ ჭქუნდა სიტყვა, ზღვიისა მთხეველი! ...
 მსოფოდ ისმოდა ქვითანი მწარე, დამწვართა მშობელთა
 და განგიცხვა და ნიშნთ გება მტერთა, მათზედან მძლეველთა;
 მსოფოდ ისმოდა მღელვარედ ქუნილი წყლისა ჩქარისა,
 და ღრინცედი მშოფოთვარე მრისხანე ქაწიშხალისა...
 ჩავიდნენ სათლავს, მაგრამა... აქ დარჩნენ მათნი სიტყვანი
 და კაცთა დანაგრულს გულში ჭღვიეიან ვით ნახეწკალნი.
 მოკა დრო, ქარი წამოჭკრავს, ადარსნებს ძლიერსა ცაცხლსა
 და განათებს ქვეყანას, აუხელს კაცთა თვალებსა.

ქვირვასი მხარე ჩვენი წარსული ცხოვრებისა.

(სამშობლო! დრამა ხუთ მოქმედებად და შვიდ სურათად; ფრანგიტულიდან გადმოკეთებული თ. დ. გ. ერისთავისაგან.)

ჩვენ საქართველს, ჰე, შეეგვი,
ბევრი რამ გარდაჰსედია,
მაგრამ უფროდ მტრისა წინ
არ წაუხრია ქედია.

ილია ჭავჭავაძე.

I

პირველსავე წარმოდგენის უმაღლეს სცენაზედ, მე დაწვერე «იმედში» პატარა შენიშვნა ზემოთ ამოწერილ დრამის შესახებ და კიდევაც დაუბინდი შეითხველებს, რომ შემდეგ ნომერში უფრო ვრცლად გავაჩვენო ამ საამოურ მოვლენას, როგორც ჩვენ მწერლობაში, აგრეთვე ქართული თეატრის დარბაზ რეპერტუარშია, შეთქი. დაუბინდი და აქამდის კი არ აღმისრულებია. ეს არ იქნებოდა საზატყუბელი, რომ ჩემი ბრალი ყოფილიყოს, ე. ი. იმიტომ კი ვერ მოვასხენხე აღსრულებს, რომ ქართველებმა საზოგადოთ უფრო ბაქიარობა ვიცით, და საქმეზე ქედის მიდებს კი ჭირვიით გვეჯავრება, — ღმერთს გაძლეკოთ თავდებად, რომ ამ შემთხვევაში მე უფრო ნემენცურათ მოვიქცეო და სიტუაციას ზედ საქმეც მივაყურე. მხოლოდ ღმერთმა ამოგდოს

ძიანათ ის გარემოება, რომელმაც ქართველი კაცი აიძულა, რომ შეედგინა ანდაზა: «თუკმა სთქვა — საღაპარაგო ბეჭდი მაქვს, მაგრამ ზირი წყლითა მაქვს სავსეო»... იქნება ესღა მანც არ ჩამიარეს მუქათ, და ჩემი შესხედლობა ამ საგანსედე წარსდგეს მკითხველის მოწყალე ყურადღების წინა. ამიტომ ნუ ვინაღვლით, რაც იყო, იყო — რადს გაგაწყობთ. ვინატრი კია, რომ ხვალც და ზეგაც ის აღარ მოხდეს, რაც მოხდა... ლაზარაკი ამისთანა საგანსედე ჩვენში ჯერ დიდ ხანს არ იქნება უადგილო, მომატებული. მეტატრე დღეს, რომდესაც ასეთი ლაზარათიანი საბუთი გვაქვს ხელში, რომ დრამა «სამშობლო» ესლახან ცალკე წიგნათაც გამოვიდა. ვსარგებლობ ამ შემთხვევით და, განა არა, ცოტა ბოდიშსაც ვითხოვ მკითხველისაგან, რომ მოკლეთ არ ვაპირებ სიტყვის მოჭრას. მოკლეთ სიტყვის მოჭრა ჩემის მხრით არც კი შეიძლება, რადგან ეს დრამა ბევრს დაადგა უელსედ, ბევრს კაუმისტკალა იმან გული, უფრო მომეტებულთ გულში ჩაუშვა ღაღაცა ნუგეშებისა და იმედების სნიკები. ისეთი ლიტერატურული ქმნილება, რომელიც ახდენს ამ გვარ მძლავრ შთაბეჭდილებას, რომელიცაც შეუძლიან ძლიერი გრძნობის გაღვიძება საზოგადოებაში — მასთან გრძნობები, ერთმანეთის მოწინააღმდეგენი — ასეთი ქმნილება ღირსია ყოველმხრივი გარჩევისა, სინიღისიერი გამოკვლევისა, რომელიცაც ვეღა მწერალი ვერ მოახერხებს მოკლეთ, მტრე სიტყვებით გამოსთქვას.

ვიდრე ზირ-და-ზირ თითონ საქმესედ გადავიდოდეთ, მკითხველს მოვარგებო მოკლეთ იმ თითო-ორიღა გარემოებებს, რომელთაც აქვთ კავშირი ამ დრამის ღირსებასთან და მნიშვნელობასთან. შემდეგ იმისა, რომდესაც ქართველი საზოგადოება დასტება სიამოვნებით, რადგან მოისმინა თეატრში

«სამშობლო»; როდესაც ყოველ მსახველს ამოეღა ენა და აღ-
ტაცებით ელანაკაგებოდა თავის ნაცნობთ ამ დროშის სიკეთესად,
— ამას შემდეგ უკებ გავარდა ხმა, რომ «სამშობლო» ჩავარდნი-
ლს ჯაშუშის გაუძამლარ სიაში, გავარდა ხმა, რომ «მოსკოვის
უწყებანი» საშინლათ გაჯავრებულან, როგორ თუ ქართვე-
ლებს თავის წარსული ცხოვრების სურათები მოსწონებიათ,
და ერთსელ კიდევ დაუმტკიცებია თავის მავნებელი და მატყუარა
ერთგულობა (რომელიც ორგულობაზედ უარესია) მთავრობი-
სადმი. ეს ხმა ეკლასთავის გამართლდა — ვისაც ვი შექმლო,
ეველამ წაიკითხა «მოსკოვის უწყებათა» ჯაშუშობა. აღტაცებული
სიამოვნება მოშხამა ამ მწარე სინამდვილეშ, რომელიც ზედ
აფურთხებდა ეველს იმას, რაც შეადგენს ხალხის სიამაყეს, მა-
დალს გრძნობას სამშობლოსადმი: დამადეთ თქვენი ბაიჩანებიო,
დაუჩიკეთ იგი ცირკის კლანებსა და ანამც აღარ გამოაჩი-
ნოთ ისინი ჰატიოსან სასოგადოებაშიო. ადვილი გასაკებია,
რომ ამ გვარი უშვერი შეურაცხყოფა მთელი ხალხისა ქართველ
სასოგადოებას მოუნულებელ ცუცლათ ვარდაქცა. ბევრმა ქართ-
ველმა გააკრატუნა კბილები მომატებული და გამოუთქმელი ბრა-
ზებისაგან, ბევრმა დაიკრა გულზედ მუშტი და გამწარებით წარ-
მოსთქვა: ჭაი, გიდი, წამხდარო დროჲ! ქვეყანა მაშინ წახდაო,
როცა დათვი სძალელედ ვახდაო. რატომ დიერთი არ ვაიციენებს,
რომ ქართველი ერი, «მეწმძელი შავის ბედისა», ერი, რომელიც
ან მტერს შეაკვდებოდა, და ან იმას მოიდნობდა, ერი, რომელ-
საც დღესაც თავი მოაქვს თავის წარსული გმირობით, თაყვანს
სცემს მამა-პაპურ ცხოვრებას. თითონაც ჯერ ისევ წარსულის
მოგონებებითა სცხოვრობს, მოწინებით შეწყურებს ყოველ ემბ-
ლეშს წარსული დამოუკიდებლობისას, — ამისთანა ერს, უბედუ-
რებაში ჩავარდნილს, დავიწყებას შეცემულს, ჰატიო აყრილს,

ეურ მთავრის ყმას, უშლიან, დანაშაულობათ უთვლიან ერთ-
ერთ ნუკუს ყოველი დატყუებულნი ანსებისას, ღირსება-აუ-
რის ქმნილებისას, ათმეკერ ნუკუს, რომელიცა მდგომარეობს
ერთ უბრალო და უხსენებელ საქციელში: მო, ძმანო, დავსდეთ
და მოვიგონოთ,

«ვინ ვიყავით, რა ვიყავით
ჩვენ, ქართველნი, ძველსა დროსა».

ვის რას აზნებს ასეთი უხსენებელი მოგონება? ვის რა
ენადვლება, რომ ვაცმა თავისი აწინდელი დარდი მოინდოს
უწინდელი ბედნიერებით? რა დარჩენია ვაცს ნუკუსათ, რომე-
ლიც ერთხელ ყოფილა მდიდარი და ბოლოს, უბედური შემთ-
ხვევის წყალობით, გაკოტრებულა? ყოველ თავის გაჭირებაში, აუ-
ტანვლ უბედურებაში ცდილობს მოგონოს ის დრო, როდესაც
ის თუჯითა კოჭაობდა, აბაზებს ესგრიდა თრინველთა, ქვების
მაგიერ, როცა ანც ვი იცოდა, უფულობა რას ერქვა. ამისთანა
მოგონებაში, გაკოტრებული ვანი აყოლებს გულს, გადადის
ცნებაში, თანატანობას, ვითომც ისევ ეშინოს დაკარგუ-
ლი საჩხო, ისევ უწინდებური სითამამით ეკიდებოდეს ცხოვრე-
ბას და სხვანი... ამისობაში მას ავიწყდება თავისი უბედური მდგო-
მარეობა, ცოცხალი ხნით მაინც ედევნება გულში მოტყუებული,
მაგრამ მაინც სიამე. აიღეთ ქალი, რომელიც ერთ დროში
ყოფილა გასაშტერებული სილამაზის მქონე, მაგრამ აგერ ცც-
და-ათ წელს ჩაუღუნავს, «ვისერში მაგრა ჩაუკაუნებია», უკვანკვი-
ლოების სიმჭანარე, დაღმენტილი ხასები, შავ-ყვითლათ აჭრე-
ლებულნი, თვალებს დაუკარგავს ანდამანტის შიმშიდველობა,
მამა-კაცთ ველარ ავიუბენ მისი დალალი კაკები, აბურთული და
გაბადრული მკერდები დამჭანან და ჩაცვიუნულან, გიშვირით

თმას შეჭმარვია ჭადრა. ამისთანა მდგომარეობაში ქალს კიდევ უჩინის გული, კიდევ აქვს გამთენიანებების წადლი, კიდევ უნდა შიგონარს ის დრო, როდესაც უმაწვილ-გაცნობა ბუინასავით დასდევდა მას; მაგრამ წადლი რჩება მხოლოდ მსურველ წადლად: ის აღარ გაუმაწვილდება, იმას აღარ აქვს მომავალი. იმისი სიტკბოება წარსულშია. ის იუერება გაუღილ, მოჭმულ ცხვირებსა და იმითი სტკბებს... თუ ჭა კერძო პიჩს ილაჯი წარსულში ეპოვება, თუძც ამ წარსულის მობრუნება იმას არ შეუძლიან, რატომ ერმა არ უნდა ეძიოს იქ სიამოვნება, თუ კი იგი იყო, მით უფრო, რომ ერს შეუძლიან გაუმაწვილებაც და გამობრუნებაც, იმის მომავლის წართმევაც თითქმის შეუძლებელია.

მაგრამ, რამდენათაც ხალხის წარმატების მტრებს არ ეჭაშნიკათ «სამშობლო», იმდენათ მის მოკეთებს მიეცათ საბუთი ელიარქებანათ თავისი გრძნობა და სიუვარული იმ თვისებათა, რომელნიც არიან მკვირდი დამტვიცებანი, რომ ერთს დროში ხალხს უცხვირია სრული თავისი სიცოცხლით, მის ძარღვს უცემნია მრთული თავისი ღონიერებით, მის სულსა ჭქონას ვრცელი სავარჯიშო ასპარეზი, მის გულს უუეთქია ძაღლი მოვალეობის აღსასრულებლად, თავის დამოუკიდებლობის მოსაპოვებლად. დრამა «სამშობლოზედ» ამოიღო სმა ქართულმა პერიოდულმა ბეჭედმა, სადაც ისმელა დიდი თანაგრძნობა ამ თხზულებისადმი. იმისი დადგმა სცენასუდ თითქმის მუდამ და ყოველ-ადგილას იყო ერთი უშველებელი ტრიუმფი მის ავტორისადმი. თბილისში, წარმოდგენის შემდეგ, თ. ერისთავს ხელით ატარებდა აღტაცებული პუბლიკა. ქუთაისში უარესი თანაგრძნობა გამოუჩინა იმერეთის საზოგადოებაში, ავტორს სახსრების და მადლობის გვირგვინი უძღვნეს იქა. ერთი სიტყვით, ამ

ღრმამ დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა ქართულ სტენოგრაფიულ და ჯერ კიდევაც ბევრჯერ ექმნება შემთხვევას ასეთი შთაბეჭდილების მოხსენებით, კაცის უკეთესი გრძნობების გასაღვიძებლად.

ბევრჯერ რომელიმე თხზულების დასაფასებლათ ისიცა კმაწა, თუ წა თვალთ შიიღა ეს თხზულება საზოგადოებაში, რაგორ ვხურობა მას საზოგადო აზრი. თუმცა ხშირად ასეთი ზომა მომატეუებულია, ხშირად ისეთი უბრალო და მახინჯი წამ მოკლენა განდება ხოლმე საზოგადოების კეწათ, რომ უკეთესი წიგნი იმ საზოგადოებისა სირცხვილით იწიგბიან თვის მოძიების მაგიერ. მაგრამ ამ შემთხვევაში, «სამშობლოს» შესახებ, სრულებით არ მოსტეუვდა ქართული საზოგადოების ინსტიტუტი, იგი მიშურობა და გარკუნობაში კი არ მიიზიდა, არამედ იმან თავის გრძნობა ააშენა ღრამის შინააწესებულ, მის სამოქალაქო აზრებულ.

II

ამ უნებური წინასიტყვაობის შემდეგ, გადავიდეთ თათრან ღრამის გარჩევასებულ, ვნახეთ მისი ნამდვილი ღირსებანი, არ დაგვადლოთ იმისი ნაკლულებანებანი, რადგან ნაკლულებანებანთა მიფუჩიქება, მიმაღვა არავისთვის არ არის სასარგებლო, ყველასებულ ნაკლებ მათი ავტორისათვის.

ღრამის შინააწესი მკითხველმა კარგათ უნდა იცოდეს, ამიტომ სრულებით საჭიროთ არ მიმაჩნია მისი გარდმოტემა. ჩვენ სტატიაში არ დაიჭერს დიდ ადგილს აგრეთვე გარჩევას ხელფუნური ღირსებისა და ნაკლულებანებისა. ჩვენი ქვეყნის ელანდელი მდგომარეობა იქამდის მიუენწულია და დაშკრტილი,

რომ ძნელად მავრე რიგათ იფიქრეს კაცმა ნამეტან კვლევად-
ბასუდა და ლაზათსუდა. დამშეული კაცი მავრე რიგათ არ შეკვ
განხილვასი იმ ჭურჭელის ღირსებისა, რომელითაც შენ იმას
მიაშველებ ღუგმა ზურს—აქრის ფოდნისი იქნება თუ კრამი-
ტის ნატუხი—სუდა კი საჭმელი იყოს გამზადებული, თორემ
სულ ერთია იმისთვის.

მრთელ ჩვენ წარსულ ცხოვრებაში მსხვილი ასობით არის
ჩაწერილი ორი უმთავრესი გარემოება: ერთის მხრით გაუთა-
ვებელი ომიანობა მეზობლად მეოფე სასულემწიფოთა საქართვე-
ლასთან, დაუსრულებელი ტანჯვა, ცარცვა, აკლება, ტყვეობა
ჩვენი ქვეყნისა; მეორეს მხრით—დაუღალავი მხნეობა და მეცა-
დინეობა ქართველებისა უთვისაჲ მტრების მოსაფრევენიებლად.
მრთელი ისტორია საქართველასი წარმოადგენს ერთ უშველე-
ბელ დრამას, სადაც ათასი და ორი ათასი მტარვალდი რიგ-რიგსუდა
გამოდინ ჩვენი სამშობლოს სამოქალაქო ცხოვრებასუდა, გად-
მოსაბრუნებენ ძირიანად მის შინაგან თუ გარეგან განწყობილობას,
დაამხობენ მის ძალას, წარმატებას, შეაგინებენ ქართველების სა-
თნობას, და როდესაც ეს ტანჯული კრი მიახწევს უკანასკნელ
წერტილამდის, ამ დროს გამოიცვლება სურათი: ხალხი, რომელ-
საც აღარ ეტყობოდა სიცოცხლის ნიშანი, რომელიც გადახრწე-
ულა და ჭა, სულის დაღეკას აპირებს, გარეგანი შეხედულო-
ბით, — ასეთი ხალხი იჩენს იმეტელა ზნეობით და გონე-
ბითს ძალას, იმეტელა ენტრეას, რომ შეიბღერტება უშველე-
ბელის მხნეობით. გამწარებული, თითქო უკანასკნელი კონველ-
სიით, და მოფრევენიებს ურინცხე მტერთა კისრადგან, თავსუდა
მსხდომი მტარვალხი უცნე ქართველების ოკს-ქვეშ ჩაცვივდობან,
ტანჯული ხალხი იყრის ჯავრს თავის დაუნდობელ მხაკრელე-
ბისას, ამოსწევტს მათ, განამეკებს თავის სამშლეკობიდან და

ისხნის თავის დამოუკიდებლობას მათი შეუბრუნებლობისაგან. აგერ, სამშობლო განთავისუფლდა, ამოდო მტერი ქვეშა, ამისუნთქა უღმერთო ტყვეობისგან; აგრე ქართველების ტურებს გადაეგრა სიამოვნების და გზაუფილების ღიმილი, ადრინდელი გაბორტების ნაცვლად, მომაკვდავი კრი აჩენს მრავალ ელემენტის სიცოცხლისას. ხალხმა შთისვა თავსედ სული, მიისუღმობიდა განშემო, გადაავლო თავი თავის საშინელს ზანაღსა, დანგრეულ დაბანებს, ახრებულ ქალაქებსა და სოფლებს, გარდაცვლულ კაცების, დავიწყებულ განათლებას, სწობათი ღირსებების წარუგნას, ამოიხრან საშინელის სუგდითა და მწუნარებით, დანწკან სასკობით ზიკ-ჰვანკი, ახსენა ღმერთი და შეუდგა თავის წარმატების ხელ-ახლად აღდგენას, უნდა ისეკ იმაკ დონესუდა და სიმაღლესუდ დააყენოს თავისი ეკონომიური, მოწალური და გონებითი ცხორება, რა სიმაღლემდინაც მიახწია ტყვეობამდის, ისეკ იმ გვანათ უნდა შეიჭურვოს უკველგვანი ძალებითა, რომ იქიდგან შექდლოს მტრის მოგერებაც და უზაღესი წარმატების მოპოებაც. აი, გადადგა ამ გზასუდ რამდენიმე ნაბიჯი და მტერმაც ამოყო თავი, მოდის დასამხობლად... კიდევ და კიდევ...

ერთის მხრით დაუძინებელი გარეშე მტერი, მეორეს მხრით თავ-დადაღებული ბრძოლა დამოუკიდებლობის მისაღწევლად, ბრძოლა გამომეტებული, რომ ან შეუნდა ვიყო ცოცხალი და მესუროს ვაჟ-კაცის ქუდი, ან არა და შევანდა თავი მტერსა, რადგან არ შემოძლიან ვიცხორკო, როდესაც შე მამციტებენ, კაცის უღვაში მეტებს არ შამღეს დაუთმო ვისმეს ჩემი თავისუფლება.

დრამა «სამშობლო» არის აშენებული ამ უმთავრეს ისტორიულ ტემპირიტებასუდ, რომედიც ნაკვანმ-ნაკვანმი ქსელივით

გაჭიმულია მხოლოდ ჩვენ წარსულ ცხოვრებაში. მხოლოდ აუ-
ტოტის აუღია ერთი იმ მრავალ-დრამატულ მომენტთაგანი, რა-
დესაც საქართველოს შვილნი შემსადებულან, რომ თავს დაეცნენ
ძლივით გამძლავს, დამტვრავს მტერსა; ყველაფერი განუსაზღვ-
რიათ, მოუხერხებიათ და რამდენიმე წამილა აშორებთ მათ, რომ
საქვეყნოდ აღამაღლან თავიანთ დამოუკიდებლობის დროშა,
მთელი თავისი ეხერგიით და ძალით მიასწენენ მტერსა და აიცი-
ლინონ თავიდან მისი აუტანელი უღელი; მოთავეები შეერილან
უგანასკნელი განკარგულების მოსახდენათ, აგერ საქმეც განაწი-
ლეს, პირობა შეჭერეს. აგერ, მტერის ტიხეში გიდეც გაშალეს
საქართველოს დროშა, სასოებით დანიხქეს მის წინ, მონის-
დეს ქუდები; აგერ მათმა უფროსმა აღესა ღმერთი, წარმო-
სთქვა გიდეც გამოტანჯული და ქვის დამალბილებული ღორცა,
რომელსაც მოწიწებით გავიმეორებთ ამ სტატიაში:

„ღმერთო მაღალე! ეს ქვეყანა შენი სკედრია...

შენს მოხუბას ნუ მოაკლებ ამ ტანჯულს ხალხსა!

სამღვთოდ მიიღე სისხლი, რომელ ამ ხალხს უღვრია,
ჩაგრულთ სასოე! ნუ აჩიდე მოწყალე თვალსა!

* * *

„ღმერთო ძლიერო! შენთვის ბძობდნენ ქართლისა ძენი,
დასაბამითვე არ იცანან, რა არს მშვიდობა.

იკმაკე სამღვთოთ მათ ზატიყნი და სისხლის ძვენი,
თუ რამ შეგცოდეს, შეისყიდეს ტანჯვით შენდობა!

* * *

„სახელგვანი განუახლე წარსულთ დღეთ ყოფა,
მამა-ზაპური სული, გული მოჭმადლე შვილსა!

რაცა ტანჯულა ეს ქვეყანა, ტანჯვათ ეყოფა,
მოყრი ძალი დაუძღომილსა, კვლავ ადღომისა!“...

ამისთანა ამაღლებულ დროს, საქართველოს შვილთა უცხო ჩაქმ-
ლებათ საქმე-საქმეზედ მოსული გმირული გარდაწყვეტილება. შე-
თქმულთ შოთავეებს გასცემს. მათ დასჯიან საშინელი სასჯელით:
საქვეყნოდ, მოედანზედ დასწავენ ცეცხლში. მამულის ტაძარზედ
დაინთება სული საუკეთესო შვილთა, მათი სინდისსა მსხვე-
რძლად მიუგა სამშობლოს დღეობისა და თავისუფლების
ძიებას.

III

როგორცა ჰხდავს მკითხველი ეს ისეთი მწარე წუთი-
ყოველი ხალხის ცხოვრებაში, ისეთი შესანიშნავი, მომხიბლავი გა-
რებობაა, რომ იგივე საკმარისია სიუყუტად აჩამც თუ ერთი
დრამისთვის, აჩამედ ასი და ათ-ასისათვის, სხვა-და-სხვა ვარია-
ციებით. ამიტომ, ვიდრე ქვევით წავიდოდეთ, ბარემ აქვე
ვსთქვათ რაიმეღე. შენიშვნა «სამშობლოსა». ჰო და, ვიმე-
რებ, აღნიშნული უბედური შემთხვევა, დიდებული დაწეობილ-
ბის გაცუდება, საუკეთესო შვილთა დაღუპვა სრულებით საკმარი
იყო დრამის ასაშენებლად. მაინც ესეც უმთავრესი ყურადღება
მაუურებლისა თუ მკითხველისა შეზერობილია ამ ნაწილით. ავ-
ტორს კი ჰგონებია, რომ ეს უბედურება ვიდრე საჭიროებს სხვა
დრამატიულ ელემენტებსა, აუღია და ჩაურთავს მრავალი გა-
რეშე უბედურებანი, რომელნიც იოტის ტოლას არა შევლიან
და, ჩემის აზრით, ძალიანაც უშლიან თავი-და-თავი სიუყუტის
გამოკრებას, განძლიერებას. უმთავრესი დრამატიული მოვლენი-
სათვის, სრულებით უადგილოთ, მიუგებებია მთელი ცალკე-ცალ-
კე დრამების სამყოფი მასალა—ეს ცოლის დაღატიო, ეს სა-

უკარგელი მეგობრის უნებური სიმტყუნე, ეს გაცემა შეთქმულ-
 თაჲ, თანხაშის საძაგადითჲ გუჯჩვილობა და სიკვდილი, და
 სხვანი. უკარგელივე ესეები სრულებით უადგილად აჩიან «სა-
 შშობლად» და გაცელებითაც ჩამოუგარდებიან ღრმის მთავარ
 აზრს, ავტორის უმთავრეს წადილს და, თავის უადგილობით,
 ჩოგორც შეკითხვას ესთქვი, სამისლად უშლიან პირ-და-პირ
 საქმეს. მართლადაც, ჩვენთვის უფრო სანტარესო იყო გარკვე-
 ჳო არა თანხაშის გულკეთილობა და ჩერკების სისუსტე, ანუ
 ისა, რომ ლეკან ხამშიაშვილი, პატროსანი ახალ-გაზდა, უპა-
 ტროსნათ ექრევა თავის საუკარგელ მამასავით მიხნეულს სვი-
 მონ ლეონიძეს; აჩამედ ისა, თუ ჩოგორ მოსდინეს შეთქმუ-
 ჳობა, რა ნაიჩი საშუალება იხმარეს, რომ იმტყულა მტარკვ-
 ჳის თვალ-წინ, ოთხმა ხუთმა გაცემა რვა ათასი მეომარი ქართ-
 ველი შეიპირა შიგ ქალაქში, რომდესაც ის გარკვეულკეთილი
 იყო მტრების ჳარებითა, რომდესაც უკველი ნაბიჯი ვეკლა ქარ-
 თველისა ცნობაში ქქინდათ მოუკანდილი. აგრეთვე ღრმის სი-
 სრულეს ძალიან შეეწოდა, რომ შეგვეტეო, თუ ჩოგორ მოს-
 ხერსა ლეონიძემ ქალაქადგან გაპარვა იმისთანა საძნელო და შე-
 შავიწრებულ მდგომარეობაში. უფრო კარგი იქნებოდა, გვეჩინა
 თითონ ბატონის შვილიცა, მისი შესედულობა თავის მწარე
 უფთავედ, მისი ზედ-მოქმედება ქართველებზედ. ამ ღრმს ჩვენ
 ნათლად დაჳინახავდით, თუ ჩამდენათ საუკეთესო წარმომადგე-
 ნელნი იყვნენ ქართველებისა ღრმისში გამოუკანდილი გმირები. აქ
 ვნახავდით იმათ თვით საქმეში, მოქმედებაში. აქ ხელ-ხელა, თანდის-
 თან დაიწებდნენ ჩვენ თვალში აძალღებარ გმირები და თავის მოქმე-
 დებით შთაგონებდნენ მყოფრებელს, რომ ისინი მართლად გმი-
 რები არიან, შეუძლიანთ საქმის დაწეობაცა და ზედ თავის დადუ-
 ბაცაჲ. რომც ამ გვარს აზრს დაიშინებდნენ გმირები ჩვენ

თვალ წინ. მაშინ იმათა უდროვანად წახდენა ათასჯერ მომეტე-
ბულ შთაბეჭდილებას მოახდენდა შვითხველსკად თუ მაყურებელ-
სკად. ეხლა კი? ეხლა, რადგან ავტორის უურადლებას, ტყუილ-
უბრალობას და შეცდომილებით, გაფანტულად სხვა და-სხვა მანა-
ლის ძიებაში და მათ გამომჩვენებაში, უმთავრესი ტომა მეტათ შე-
ვიწროებულა და საცოდავი გმირები სხალად რუს-ბერბებენ,
ფრანზოზებენ, საქმას მაგივრათ იმათ გააქეთ ტვინში და მარა-
გით, თბილ-თბილი სიტუაციებით: „ახ, ხეტავი კი სამშობლოს-
თვის მოვიგდა ჩქარა თავიო“, გაიძახის ხამქამქვილი; „საუვარე-
ლო სამშობლო, შენი საქმე ჩემ საქმესად წინ მიმუჯოსო“, აყუ-
დრის წახალისებულა თბილი გრძნობით და ცოდვისაგან ნალა-
დატყვი ღიონიძე, და სხვანი.

განა არა, რომ ავტორის სინქროთ დავიწყებია აუ რაგორი
უნზარია თავის-დადება სამშობლოსათვის ყოველი საუკეთესო და-
ტროლოტ ბის მიერ თ. კრისტავს წარსულის ნამდვილი გმირების
გულში გადაუტრიათ ეხლანდელი სუტ გმირების წვრილი და მა-
ხინჯი გრძნობანა ვის არ გაუკონია ამ ოთხ გროშიანი გმირების
ტრანსპარანს: „ჭი, შვილოსა, ყველანი რომ ჩემისათანა იყვნეთ,
ჩვენ ქვეყანას, ჩვენ საუვარელ სამშობლოს რაღა გაუჭირდებოდა!
აგერა, ჩემო ძმაო, ერთი წიგნი შევადგენე ქართველებისათვის,
სხვა რაღა გინდათ! მეტი რაღას მამთხროვს საუვარელა სა-
მშობლო!“ ანუ ვიდრე სხვისაგან: „მე და ჩემმა ჯანმა და მე
და ჩემმა სულმა, რომ მუდამ წელიწადს ჩემი ტურთა ქვეყნისა-
თვის შემაქვს ვადახედ ექვსი მანეთი ნაღდი ფული „წინა კი-
თხვის საზოგადოებაში“. ჩემი მამულის საქმეს მე ვემსახურები
ამ გვარათ წლითა-წლობამდე და მეტიც არა მამეთხოვება რა.
განაცხადე ჩემ საუვარელ ქვეყანასაო“. ნამდვილი გმირი მოშო-
რებულა ამისთანა — თუ უკაცრავად არ ვიქნებით — უბედობას.

ის შუადმა ჭკობის, რომ სამშობლოს არ მოსჭარბდება არავისი კეთილი მოქმედება; იცის, რომ იმას არ შეუძლიან დასაგმაყოფილად ყოველი მოთხოვნა თავის ქვეყნისა, რომ მისი მოქმედება არის სასოციალურ ეკონომიკაში მხოლოდ ერთი პარტია წვეთი; ის არ დაჰმაყოფილებს თავისი ღვაწლით, ეტლებს მას უარესად გაძვირებას და, რაც უნდა შედარებით თვალ-საჩინო იყოს მასი შრომა, მაინც უფრო მომატებულს მოსთხოვს თავის-თავსა. რაც შეეხება საუკეთესს, კვინას, ეს დიდი ჭრობა ნამდვილი გმირის პიროვნებაზეა.

ამ შემთხვევაში პატრიუტული ავტორს დაწვინების სასოციალურ გმირთა მატალი თვალსა და კერძოთ ჩვენი წინსვლით ცხოვრების საუკეთესო წარმომადგენელია. ან იქნება თ. ერისთავმა არ მათქვანა ყურადღება ამ თვისებათა, რადგან ესტანდელ ჩვენ ცხოვრებაში აღარ არიან ნამდვილი გმირები და არ შეიძლება ჩვენში მათი სულის და გულის პირდაპირ შესწავლა და გამოკვლევა.

ეს არის, ჩემი აზრით, უმთავრესი ნაკლებობებიანი დრამისა, ანუ, სწორედ რომ ვთქვათ, დრამისა, რადგან აქ არამც თუ ყოველი ცალკე მოქმედება, არამედ სურათებიც კი თითო თითო — ცალკე დრამაა, ძალიან შევიწროებულნი, დაშლულებულნი და ამიტომ სუსტნი. ასე რომ ეს ერთი დრამა კი არ არის, ეს განლაგით შვიდი დრამა, ერთათ აცნობულნი. მაშინ, როდესაც ჩვენთვის სანატრელი და საჭირო იყო, რომ ბოლომდის გამართლებულიყო მხოლოდ სახელი «სამშობლო», ე. ი. ერთი დრამა მთელი თავისი დასაწყისით, შუა წელით და მერე დაბოლოვებით.

რასაკვირველია, ეს ისეთი შეცდომილებანი და ნაკლებობანი არიან, რომ ართმევენ ამ დრამას სასოციალურ კაი

ლიტერატურული ქმნილების დირსწავს. მაგრამ ქართული მწერ-
ლობის სიღრმეში ისეთივე დიდი მნიშვნელობა აქვს „სამშობ-
ლოსა“, როგორცაა ჰქონდა ჩვენი გამოჩენილი პოეტის, დავით
გუგუშვილის, ცხოვრებაში ბადას, „ატმანს და ვაშლიანსა,
რომელსაც მიაღვა იგი, შემდეგ დიდი შიმშილისა, რაჟა ის
ტყურობადგან გამოიქცა. და ესევე მნიშვნელობა შეიძლება ამ
დრამას ეწიადის, მანამ ან თითონ პატრიარქული აკტორი არ
გაგვაბედნიერებს სხვა, უფრო მოთქმულად და უფრო სრუ-
ლი თხზულებით, ან ვიდრე სხვა ვინმე არ გაამდიდრებს ჩვენ
საგლოდე მწერლობას უკეთესი ნაწერით. რა თქმა უნდა, ძვირულ
მონატრის ვადა, რომ ეს საქმე მოხდეს ჩვენს, თუმცა ამით
ბევრი ეხსენება „სამშობლოს“, მანამდის ვი ვინატრებთ, რომ
ეს დრამა წავითხუჯ იქნას ყოველი ქართველისათვის, წარმოდ-
გინდეს იქნას ყოველ ჩვენ ქალაქში და შუაგულ სოფლებში,
რადგან იგი აადუღებს ყველაში მადალ გრძნობას, ყველას იმედ-
ბით აურთოებს დასაგრულსა, მიძინებულს და დაკოდილს გულს.
მაგრამ იქნება ეს ნაკლულევანებაში შეადგენდნენ ერთიანად
დღის გუთუნებებს, თ. კრისთავს არა ჰქონდეს შიგ წილი.
ფრანციგულის უცოდინარობის გამო ჩვენ არ წავკვივითხავს სარ-
დუს თხზულება ორიგინალში.

IV

მაგრამ ამ ნაკლულევანებასთან „სამშობლოსა“ აქვს იმდენი
ძვირფასი დირსებანი, რომ პირველი შესვლით არც ვი მოვივა
ეჭვად, რომ ეს დრამა უნაკლულ სისრულე არ იყოს, დიდ
ხანს თვით შენ მოსაწერებასაც არ უჯერებ, შენ თვალს არ

ერწმუნები, რომ იმასა ქვენდეს რამე ხენჯი. იქამდის ძლიერის დრამის სსსარგებლო შთაბეჭდილება, რომ ისა ჭინდებს ჩვენში რაღაცა ბრმა სიყვარულს თავისადმი. და ეს სიყვარულიც ასუნ-ბულია იმ გარემოებაზედ, რომ დრამაში ითქვა ესლანდელი სა-ჭარბობისა და მოთხოვნილების სიტყვა, იმან მიუგო ჩვენი სულის დღ ვანდულ ვითარებას, იქ არის ზსრუნი დღიური ვარ-მის შესახებ. იმაშია დახატული ჩვენი სულისა და გულის მო-ძრაობის, ჩვენი ესლანდელი სამოქალაქო გაღვიძების მომენტის საზრდო.

დღეს თითქმის ყოველი ქართველი და ნამეტნავათ ცენტ-ლიგენცია ისეთ წერტილზედა დგას, რომ ის ვღარ მოთავსე-ბულა თავის ვიწრო ქერქში. დიდი დაკვირვება აჩვენებს დაჭრ-დება, რომ შენიშნოს ჩვენში ერთი იფრიად საინტერესო და მრავალ მნიშვნელოვანი წამი ჩვენი ცხოვრებისა. მაისედ მოის-დეთ და თქვენ დანახავთ, რომ ქართული ანტი საზოგადო მოვლენათადაი ძირობათ ამოვარდნადა ჩვენი დახარული და დაშინებული გულიდგან. ჩვენა ვცხოვრობთ იმ სამურ დროს, რომელსაც ხალხის ცხოვრებაში ეძახიან გამოთისბულების ეპო-ქას. ამ მოთხოვნი წლის გაუფრებამ და სამოქალაქო მოძრაობი-დან ხელის ალება ვერ მოახერხა ჩვენი ხალხის სამუდამოდ გა-ფუჭება. ჩვენ ვიყავით კართულნი «საღათას ძილში», კარინდე-ბულნი, უძრავნი. ჩვენ საშინლად შეგვბოჭა ძრეღმა კარემო-ბამ, ჩვენი წყნული ბედის მძამე უღელმა უცებ ჩაგვალუნენა თავი და ისე შეგვკრა, რომ ზეკით ასეღვას ვეღარ გახერხებდით. დახატდა მკრძნობარე გული, გატყდა წელი, მოიშინა და მი-ეცა განსვენებას ენერჯია. ჩვენი შემზერობი ვეშაპი, ჩვენი სულ-თა-მხუთავი მდგომარეობა, ისეთი უზომო იყო, ისეთი ძლიე-რი და დაუსრულებელი, რომ ერთიან დაგვიშლა ყოველი იმედი

ჩვენი თავისა, ყოველი ნუგეში ხსნიას. ჩვენი უცოდინარობა, სასოების უჭინდობა, წარმეუღი ხალისი და ამასთან განუსაზღვრელი ამატა ჩვენი საკუთარი თავისადმი, სამშობლად მდგომარეობისადმი ნებს ან გვაძლევდნენ, რომ მიგვეცა ჩვენთვის ანგარიში, თუ სადა ვართ, სიზმარია ჩვენ თავსა, თუ ცნადი გვემართება ეს საქმე. ამისთანა სასო-წარკვეთილებასში ჩვენ მივანდეთ ჩვენი თავი დაუნდობარი გარემოებების ტრიალთა, ცხოვრების ტალღების ქანობას და აღარ ვიფიქრობდით იმასეუდ, თუ სადა და როგორ მივაქვთ, რა მოგვექცის წინა და რა დაგვრჩა უკან. ეს იყო მეტათ საშიშო მდგომარეობა ჩვენი ერისა. ამ ყოფაში ძალიან ადვილი შესაძლო იყო ჩვენი ძიქიანად ამოთხვრა. ყოველი წევრი ჩვენი ხალხისა მიდიოდა იმ გზასეუდ, რომელიც მას აჩვენა ბედმა. ქართველობა გატყდა, დაიშვა. საზოგადო ანტირესპი ჩამოხსნენ ერთათ ჩვენი დამოუკიდებლობის დასათულებასთან. ყველანი გაცალკევდნენ, დაწვრილდნენ, საქვეყნო ცხოვრება ამოვარდა, განადგურდა. დარჩა მხოლოდ ერთი ინტრესი ყოველი ქართველას — როგორმე ვი გადავტარო დეუ და, ჯანა და სული ყველაფერს გავარდნიო. დღას გადატარება ინატებოდა მარტო სტომქის თვისკუჩ მოთხონილებათა დამყოფილებასში, შიმშილისა და წყურვილის მოკვლასში, თაშვის დამშვიდებაში, ძალში და მოსვენებაში. საზოგადო და სამოქალაქო ცხოვრებიდან ჩვენ დაგვრჩა მხოლოდ განუთავებელი მწუხარება, ტანჯვა, ოხვრა, რადგან, ბარათაშვილისა ან იყოს,

„ოხვრა არის შვება უბედურისა“

ჩვენ მხოლოდ დაკტირადით ჩვენ თავსა, მეორე პოეტის, ილ. ჭავჭავაძისა ან იყოს:

„ჩვენს ერთობას დაკარგულს,
და მამულს ახსრებულს“.

ამიტომ არც საკვირველია, რომ ამისთანა უნუგუშო, უღონო და უსაგნო ცხოვრების თრევაში ჩვენ ვერ გამოვიჩინეთ თავი ვერაფრით, ამდენი ხნის განმავლობაში. არ არის საკვირველი, რომ ჩვენ მოგვევიდა საგსო. ძალიან გასაგებია, რომ ჩვენი სამშობლოს სიუკარული ვერაში ვერ გამოვიჩინეთ. არა, იგა დარჩა ჩვენი გულის სიღრმეში ნაკვერხსვლად, რომელსაც დაუნდობელია ცხოვრების ტაღლამ მიაყარა სქლად ნაცარი, თითქმის საგანსოდ შეახვიან, ეგებ ერთსეულ გამოდგეს როდესმე. აგრეთვე გასაგებია ის მოკლენაცა, რომ ქართველი ხალხი აღარ დასდევდა არც თავის მდგომარეობას, არც ცდილობდა მოძველის გამოკეთებას. ძალიან ადვილი წარმოსადგენია, რომ ის აღარ აფასებდა ძეგლებურად არც თავის ხასიათს, არც ჩვეულებას, არც სარწმუნოებას, არც პოლიტიკურ და არც სამოქალაქო იდეალებს. არ არის გასაკვირველი, რომ ის ადვილად სთმობდა თავის მამა-მამის ადგილ მამულს, მიწა-წყალს, სახლ-კარს, თავის მაცხოვარ საქმეს, და ყველა ამეებს ანაცვალვებდა უკუმურ დროების უკუმურად გატარებასა. არ არის ძნელი გასაკები, რომ ქართველი ხალხი და ნამეტნავად თავად აზნაურობა მოუძღურდა, დაჭკარვა მხნეობა და ცხოვრების ნიჭი, რომ პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ გაუბრძოლებასთან დაჭკარვა აგრეთვე მატერიალური, კონსომიური თავისუფლება, ჩუუგანდა ხელში ათას ბნელ შირებს, დაისვა კისერზედ მადლის-ლჭხეუბი და გასდა მათა საცოდავი და უბედური მხსვერბლი, დანაგრული მონა, ურც მატერიალი უმა და თითქმის ტაბანუვიცა.

დღეს ვანც უუურებს ჩვენ ცხოვრებას, ქართველი გაცია თუ

უცხო ქვეყნელი, ეველას უგვიძსთ, რომ მართლი ჩვენი სამშობ-
 ლას შინაგანი თუ გარეგანი აჩსებობის ავტი სდებს სსკა ქვეყ-
 ნელების ხელით — გაჭრება გინდა — ხვის ხელშია, გამგეობა
 ჩვენი ბედისა სუფაც არ გვიკითხება ჩვენა. მისვლას მოსვლასში
 სხვას შევეუჩებთ, ერთი სიტყვით, დაგვიწლია კისერზედ ცხრა
 თავიანი დევი და ყოველ ჩვენ საქმეს იგი ასრულებს, რასაკვირ-
 ველა, ჩვენდა საზარალებლად, იგი სუნთქავს ჩვენმაგივრად,
 იგი თვიჭრებს ჩვენა ტყინის სათვიჭრებულზედა, და სხვანი. ეს
 დევი გახლავთ ჩვენი დაწვევლილი ბედი, ჩვენი ცხოვრების გა-
 რემებანი. ამისთანა უნუგეძო სურათის მნახველნი, ზოგი რა-
 სს ჭიჭიჭრებს და ზოგი რას. ერთი იმასს, რომ ქართვლები
 დაუდგენილნი ყოფილან, უზრუნველნი, ზარმაცნი და უგუნურ-
 ნილ. მეორე ნიშნს გვიგებს, ან გამხსნევეებს სომხების მაგალი-
 თით და გვიჩვენებს მათი გზა კვალის იდეუჩას — აგერა ისინი
 რაგორი ჭკუნიანები, მუყაითები, საქმიანნი და მსენი ყოფილან,
 რამოტელა სიმიდირე მოუბოჯინათ, რაგორ მოხერხებულად
 დაუსვამთ თქვენი თავი ცარიელზედ, ჩამოურთმევიანთ თქვენი
 ქონებალ. მნა ჭქონიანთ, გაწიფენება სცოდნიანთ, შრომა ჭქვა-
 რებიანთ და უფობნებიანთ თქვენთვისალ. აგერა, რამოტელა სკო-
 ლები გაუმარტავთ და რაგორი ეჩერგიით შესდგომიან განთ-
 ლებასალ... ვინ იცის, რას არ ამბობენ! მაგრამ ამათი ლაზარავი
 ცოტა აჩქარებულა. ამათთანა გამომმაკებებსა და ექიმებსა
 ჭგონიანთ, რომ შემთხვევით მიღებულნი ავთ-მეოფობა დედის
 მუცლიდგან დაჭულა კაცსალ; თითი რომ გაიჭრა და აჩვენა
 ასეთს ექიმს, ის გეტყვის, რომ ეგ ავადმეოფობა დასადებიდ-
 განვე მოგდევალ და მაგის მორჩენა მართლი შენი აკებულ-
 ბის დაშლას თუ მოჭეება, თორემ სსკა არა გეშეველებასალ.
 ამისთანა თვიღოსლოფით დაჩაგრულ ექიმებს არცაა მადამოს

დადებს შეუძლიანთ ჩვენი ხალხის დაჭრილ ადგილებზედ იმათ
 თავში ორი აზრი, რომელნიც ერთი მეორესედ დამოკიდებულ-
 ნი არიან, ისე თავსდებიან, თითქო მათ აწავითარი კავშირი არ
 მოკლებუბათ ურთიერთა ძიარისაო. ამიტომაც არის, რომ ისევ
 ექსპედი და ფილანთოფიანი მოკითხრობენ ქართველების მხე-
 ცობას და, ვაუკაცობაზედაც რომდენიმე ათის წლის წინ, გაიტე-
 რებით შეჭურებენ ქართვ ლი ხალხის ახლო ხსენების წარსულს.
 იმათ არ იციან, რომ ათი წლობით და არც ასა წლობით ხალ-
 ხის შინაგანა არსება, მისი სულისა და გულის თვისება არ და-
 მახინჯდება ისე, რომ ადარ ეხდეს იმას თავის უწინდელი ნასა-
 ხი. და აქდგან უბრალო აზრი ვეღარ მიუთვისებიათ, რომ თუ
 გი ქართველი ხალხის ბუნებით სუნს შეადგებენ უჭკუობა, სიზარ-
 მაცე, დაუდგენილობა და თუ მისი უბედურება არ არის მხოლოდ
 დროებისაგან მობეჭადი ავადმყოფობა, მაშ რაგორ იყო, რომ
 ქართველი ხალხი ცალა ხელით იკერებდა ათ-ას მტერს მთელი თა-
 ვისი სიტყვაც და მეორე ხელით განაგებდა შინაურ ძღვრამარობას,
 მხეობდა თავის საჩხოს მისაპოკებლად და ვიდრაც არჩინდა თავს
 იქამდის მამაცად, რომ რომდენიმე ათი საუკუნე შეინახა თავისი
 ხალხისობა, საკუთარი პიროვნება და არ ამოვრდა დედამწის
 უზრგიდგან? განა ამ ერთი მუჭა ხალხს პატარა ენერგია, პა-
 ტარა მხეობა, ცოტა ჭკუა დაჭირდებოდა, რომ თავისი თავი
 დაეწია უთვალავი მტრების ხელიდგან? სომხები ქართველებზედ
 მეტნი იუზენ, მაგრამ იმათ ვერ უდგნეს გარემოებათა ძალს,
 დაეცნ და გაითანტნენ სხვა ქვეყნებში, გაქცნენ თავის სამშობ-
 ლოს. ამისთანა დაწიოკებაში იმათ ბევრი ვაი-ვაგლახი დაემარ-
 თათ, და ამ წანწალში, საუბედუროთ, ურთებისა არ იყოს, თუ-
 ლები განადეს თავის სამშობლოდ და სახარლადც ემსახურე-
 ბიან ამ თულებსა. განა აქ შეიძლება რომ ან გი შეადაროს

ჭეუიანმა ვაწმა ეს რაი ხაზნი? განა დიდა ცოდო არ იქნება, რომ ფულების უქონლობით ქართველი ხაზნი დაბლა დააყენონ დამასინჯებულ ფულიანებზედ? განა ჭკვაში მოსასვლელია, რომ ქართველ ვაწს უზრჩიოს ვანძე — შინა სამომბლად იუღიანო. მ. ჭ. ბაძე სომხებსა? განა ისიც კი უმცრების ნიშანი არ არის, რომ სომხებს უწოდებენ ჩვენში მხნე და გამჩრქეს და აქაც ქართველებზე მადლა აყენებენ, როდესაც უოკელი ფიზიკური საქმე კეთდება ჩვენში მარტო ქართველების ხელით? მრთელი მატკრიალური სიმდიდრე, რომელითაც ასე თავი მოაქვთ სომხებს, განა ქართველების ხელით არ არის მომკვებული?

ამისთანა უთავბლად და უმწვიღური მოსასრება იმისი ბრალა, რომ ვაწი არ არის განვითარებული სამოქალაქო, სოციალიტიკო და ეტნოგრაფიულ მოკლენათა გამოიქნაში. მოუდი ხაზის ცხოვრებაზედ ისე ადვილად გადაგიჭრიან სიტყვას, რომ გარტ ჩინორომის გაკეთებაზედ. ამიტომაც ვხედავთ ჩვენში იმისთანა ღრმა ფილასოფოსებს, რომლებიც ჩვენ ხსნას ხედავენ ან მარტო სკოლების გაკრეფებაში, ანუ ქართული ენის ადღეგნაში და სხვა ამ გვარ წერილმან და კერძო მოკლენათ აყენებენ მთელი ხაზის ცხოვრების შინაარსის ადგილზედ. იმით ის არ იციან, რომ სკოლაცა და ენაც და ბეგრაც სხვა რამ არიან მხოლოდ საშუალებანი ხაზის ცხოვრების ტრიალში და არა თითონ ცხოვრების გამომხატველნი და ამიტომ მიზანნი. რომ მათი ძიება მხოლოდ პოლიტიკაა და არა ისეთი იარაღი, რომელსაც შეეძლოს ქართველთა მოთხოვნილების დაგმყოფილება. პოლიტიკაზედ მე ზოგიყვანთ ერთ მაგალითს. ამ ათის წლის წინად თბილისის სემინარიაში ჩამოვიდა ინსპექტორად გამჩენილი ვუგშინსკი. სამაგლათ გვინახავდნენ მაშინ ბურსელებს: თითქმის შიმშილითა გვხვავდნენ და ძალიან უსუფთაოდაც

გვინახავდნენ. ერთი საცლადავი ჰერანგი მქონდა, რომელიც, ვამ-
თა ვითარების წყალობით, სულ წყალობით მიდიოდა, რომდენი
გავინძრკლდი ხელში. ბუკრჯელ შევნივლე გუგუშინსკის, რომ გა-
მოცვალა ჩემთვის ჰერანგი, მოეცა ახალი, რადგან ძველმა და-
დი ხანია მოსტავა თავისი კაი დრო ვერ დაკავრე კაცი—არა, მ-
ვგის დაკრება კიდ ვაც შეიძლება. ხუთი თვის განმავლობაში
გავანკე ეს ჰერანგი—ხან სად მივაკერე ბრანში და ხან სად მავრამ
ეს არა შეკლდა, იმას მარტო განსვენება ეჭვებოდა. ერთ-
გან დაკავრებდი, მეორე ადგილს გამოჭყოფდა თავს ანუ მკლავ-
ვი, ანუ გული, ანუ რომელიმე სხვა ნაწილი წელსვეითი ტანისა.
მთელი ხუთი თვე კაი დერტივიცთ ხელიდან ხემსი და ძათი
არ გამშორებია—იმდენი ვაკონკი, იმდენი ნაკურწი და ძინძები
ჩავაკერე, რომ ხუთი თვის შემდეგ ის ჰერანგს კი აღარ ჭკვან-
და, ის იყო კარგი გურტანი, რომელშიაც არც ძალი შეიძლე-
ბოდა და არც მოსვენება. ვახვენე გუგუშინსკის და იმას საშინლად
მოეწონა, რადგან იმისთანა ჰერანგს არამც თუ ბურსელი ბიჭი,
კაი ანცი მოხდილი დათვიც ვერას დაკავრება და ამით სემინა-
რის ეკონომია მეტად ისარგებლებდა. მე ეს ძალიან გიწინე,
გუგუშინსკიმ ელმტრივ შემომხედა და აიღო ეჭვი ჩემზედა. აღ-
ხათ ეს არ უნდა იყოს სახელმწიფოს ერთგული. დამიწეა
ზვერვა, მომაჩუმა სემინარის გამომჩენილი ჯაშუშები, რუსის
უმწივილები, ააქოთ-დააქოთეს ჩემი გული და ბოლოს პოლი-
ტიკურ დამნაშავედაც გამომიყვანეს. რა მოხდა შემდეგ, არავის-
თვის არ უნდა იყოს საინტერესო. მოლოდ ეს ფაქტი მე
იმიტომ მოვიუანე, რომ სადი ნაწილი ჩვენი ქართველობისა
არ უნდა მისდევდეს პოლიტიკებს, რომელთაც ის თვისება აქვთ,
რომ აკვიანებენ ცხოვრების მოთხოვნალებათა დაკმაყოფილებას,
უშლიან ნამდვილ გზასედ გამოსვლას; აკონგ-დაკონგებაში მიდის

დრო და ვინ არ იცის, რა ძვირფასია ცხოვრებაში დროება. კაცი უნდა ესწრაფებოდეს, შეძლებისდაგვარად, რადგან დროებას ბევრჯერ უკუღმა დაუბრუნებია ჭანჭავი და სასარგებლო გარემოებათა შეუკვლია უფრო მძიმე და აუტანელ გარემოებებთან. ერთხელა და ორჯერ არ მითქვამს ქართული ენის ძიებაზე ასეთი აზრი, მაგრამ ეს აზრი ჩვენ გუდა ფილანთოფოსეს ჩამოუერთმევიათ ჩემთვის მამულის მოვალეობაში. ღმერთმა ხელი მოუმარტოსთ ამ ფრიად მოსაწონ ქვევში, მაგრამ მე ვი იმას ვამბობ და ჩემთან გაიმეორებს ყოველი მისხუდრილი და გონზე მყოფი ადამიანი, რომ ესაა სხვა დრო აქვს ჩვენთანა ხალხთა ცხოვრებას, რომ ესაა ჩვენ პოლიტიკები, აკონგ-და-აკონგება ვერას გვიშეკლის, რომ ჩვენ ესაა გვეჭირვება ახალი და დამოუკიდებელი ცხოვრება, რომელსაც ენა მიუღებია ისე, რომელსაც 1: 1000.

V

აი ამასია ვხედავთ ჩვენ დრამა საშობლოსა ძვირფას ღირსებას. ითქვა სიტყვა, რომელიც მოხვდა ყველა ქართველის გულს, აატოკა და შეათამაშა ქართველების ძარღვი. გრცელი, რომელსაც შემოჭნეულა ნაცარი და აღარ ჩანდა, ესაა გამოიყურება ისე, რომ შორი მანძილიდანაც ვი ჩანს, ღვივის თანდისთან. ამით მე ის ვი არ მანდა ვსთქვა, ვითომ «სამშობლოს» ჩაუნერგოს ჩვენ გულში მამულის სიყვარული. ღმერთმა დამაფაროს! ამას ჩვენი სუტ-გმირები თუ მიაწერენ თავიანთ ნაწერებს. მე მხოლოდ იმას ვამბობ და ყველანი დამემოწმებინა, რომ «სამშობლოში» მოკვდა მშვენიერი საბუთი ჩვენი ჩაკეტილი

გრძნობების გამოსახებად. ხანდისხან ამისთანა საბუთსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს ხალხის ცხოვრებაში. დრამამ მოგვცა შემთხვევა, რომ ჭაბუკიულებმა რამდენიმე ხანა ერთათ ვითუქრეთ, ერთად გამოვიტყვეთ, არა რომელიმე კერძო ვითება, არამედ საზოგადო, საყოველთაო საგანი. მოგვცა შემთხვევა, რომ ცნალები უფრო ხალხი, გან-განზე მოსიარულე, ერთმანეთის მიუხედავად, შეიკრიბა ერთ ადგილს და მისმა წევრებმა გადააბეს ერთმანეთზე თავიანთი გულის მოძრაობა, სულის ვითარება, მიუ-დარეხ ერთმანეთს და გაიმზერეს გული იმ იმდით, რომ ერთსა და ორს ვი ან შესტკიება საშობოლოცისთვის გული, არამედ სუ ყველანი იმის ურთიერთობის და ერთგული ყმები ყოფილან, რაკამ გარემოებას ჯერ არ გამოუწვევია ივანი ასპანის სტატი.

ერთის სიტყვით, ესა დადგა ისეთი დრო, როდესაც ჩვენმა ხალხმა დაიწყო ავტორიული ძილიდგან გამოცხადება, და ესამოხლოდისთანა ნაწილებს ის თვისება აქვს, რომ ამ სიტყვისადმი უფრო საზრდას, აცხოვრებენ და აძლიერებენ. ესა ის დროა, როდესაც უნდა ჩვენმა ხალხმა გამოვიკვლიოს თავის გზა-მარჯობელი კარსკვლავი, ლიტერატურამ, სასა-გან-დობამ და საზოგადოებამ გამოიკვლიოს თავისი მიმართულება, რომელსაც უნდა ერთგულად ემსახურონ.

მკითხველი მხარე ჩვენი წარსული ცხოვრებისა იმაში მდგომარეობდა, რომ ხალხმა იცოდა თავისი მდგომარეობა, თავისი ძალა, აგრეთვე მტრის მდგომარეობა და მისი ძალაც. მაშინ მტერიც მტრად მოდიოდა და არა მოკეთედ, არცა რა ვისა სწამდა, რომ მტერი სასიკეთოთ დასხმით თავსუდაო. ამისი შედეგი იყო, რომ ყოველი წამომადგენელი ჩვენი ქვეყნისა გრძნობდა თავის-თავს მტრის ხელში, რომელიც არ დაინდობდა არც იმის სიტყვას, არც მის შეილსა და დედას, არც

ცოცხალ და ქალსა, არც საწილს და სასილ-განს, რომ უკვდავ
 ამიერს ანაცვალეს და თავის გაუმძღვრ მხარისსადაც. ამიტომაც
 ყოველი ქართველი სოფლიდან თავის მოვალეობად ედევნებინა
 თვალყური მტრის მოძრაობისათვის, მასა მიხერა მოხერისათვის,
 შეეტყუა მისი კარგი და ავი და თავის მოძმეთათვის გარდაცვა,
 შეეტყუებინებოთ თვისი დაკვირვების აკეთ გაფარცხებულ
 თვალყურს ის შედეგი ჰქონდა, რომ მთელი ხალხის ჭკუა და
 გონება, მოხერხება და გამოცდილება ერთად, ერთს დროსა
 ჰფიქრობდა ერთსა და იმავე საგანზედ — ეზონა თავისი განთა-
 ვისუფლების სახარში. ამისთანა სახსრის პოვნა ვიდევ იმისთანა
 ძვირფასი და სანატრელია მოვლენა იყო მთელი ხალხისათვის, რომ
 ვინც უკეთ სახსარს იმოყნიდა და უკეთ ემსახურებოდა მას, ის
 განდობდა ხალხის სათავესა წინამძღომელია, ის განდაქველ-
 და ქართველებსა თვალში გვირავდ, რომლისადმი სიყვარული
 და პატივისცემა უკვლასთვის მოვალეობას შეადგენდნენ. მთელი
 ხალხის ასრნი მუშაობს ერთ საგანზედ ამ მუშაობის შედეგი
 გადადის ყოველ ქართველს და, უკვლასი აიღებს, დაიღებს და
 ბოლოს იმათში ისეთი ვინმე გამოჩნდება, რომ ამ სახარს, გა-
 მოვალეუფს და გამოძაბულ მასდას მიხერებს ისეთ მიმართუ-
 ლებსა, რომელზედაც შესაძლოა ექნება სამშობლოს განთავისუფ-
 ლების ასენება. ასეთი კაცი, როგორც ზეითანა ვსთქვით,
 განდებს წინამძღომელად თავის ხალხისა, და ხალხიც უმენს მას.
 როდესაც ამ გვარი ხნობითი გაქმინი იბადება ხალხსა და მის წარ-
 მომადგენელთა შორის, მაშინ ერთა ათად ექცევა თითონ წინამძ-
 ლომელთა ენერგია, მათ უმატებათ ხალხისი, თავის გამომეტყობს, სა-
 მშობლოს სიყვარული, და ხნობითი ვიდევ უკანასკნელისაგან
 ჰბერავს უფრო ძლიერს სულს. მართლ ამ გვარი ცხოვრება ჰბადავს
 გმირებსა, სხვა ხანში წრე, სადაც ხალხი გაქსაქსულია, გამართლ-

გაკეუული, — ეწინააღმდეგება საზოგადოებრიულ მოძრაობას და არ
აძლევს ქვეყნას გმირულ მოსაზრებებს და თავ-დადებულობას.

«სამშობლოს» გმირები: სვიმონ ლეონიძე, ლევან ხიმშია-
შვილი და სხვანა მოქმედობდნენ არა თითონ-თითონ, არამედ,
როგორც წარმომადგენელი თავის ხალხისა, რომელმაც იცნო
ისინი წინამძღოლობის ღირსად. მათი გული გადასმულია ხალ-
ხის გულთან, ქართველების ცხოვრების ძირვით, მოკიდებული მ-
ტარებიდგან, წერილობით კაცებიდგან, ვიდრე თითონ გმირებამ-
დის, ერთნაირათა სტუმრ და მისი ცემაც განსაკებია უკუღმართის.
აქ იხადება მინდობილობა ერთმანეთისა. გმირები დარწმუნებულ-
ნი არიან, რომ საქმეში ისინი არ დაჩქობიან მარტონი, მათ
ხმაღთან აწვრთაღდება შიგ ქალაქში რვა ათ-ასი სხვა ხმალი და
მათ ბანს მოსტუმრ აგრეთეუ ხმლები ბატონიშვილს ჯარებისა.
აგრეთვე თითონ ხალხი, რომელმაც წინამძღვრათ იცნო ის
პირნი, დარწმუნებულა, რომ იგინი ტყუილ უბრალოდ არ და-
ანთხევენ მოძმეთა სისხლს, რომ იმათთვის ძვირფასია ყოველი
ქართველის სიცოცხლე და ეცდებიან მათ მომხრეობას ისე, რომ
ნაკლები მსხვერპლით დანაზრუნონ ქვეყნის დამოუკიდებლობა.
ამ შემთხვევაში მთელი ხალხი მოქმედობს ისე, როგორც ერთი
არსება, ერთი კაცი, რომელსაც ესმის თავისი ინტერესები. ასე-
თი ერთობა ყოველად შემძლებულია. იხა ჭბადებს ნამდვილს
ცხოვრებას.

(მაგრამ როდესაც არ არის ამ ნაირი უხეობითი კავშირი,
როდესაც ერთი იწევს ად-თასაკენ, და მეორე ბატონსაკენ, როდეს-
საც ერთი ფიქრით არ ფიქრობენ და ერთ საგანს არ ემსახუ-
რებიან, მაშინ გინდა ყოველი წარმომადგენელი ხალხისა, ცალკე
აღებულად, გმირის ღირსებებითაც რომ იყოს აყვავებული, მა-
ინც საქვეყნო საქმეს ფეხი არ ეცვლება, რადგან ერთ კაცს არა-

შეუძლიან რა საქვეყნო გეონომიაში, თუ უდიდესი უმრავლესობა მის მხარეზედ არ დგას.

წარსული ცხოვრების მაგონებაც ესაა იმდენათ არის სასურველი, რამდენათაც იგი ემსახურება დღევანდელ ვარძი, რამდენათაც იქ იზოგინის მცოდნე კაცი იმ თვისებათა, რომელნიც დღეს არიან ჩვენში სასურველნი, სანატრელნი და საჭირონი. დღესას ჭკმნობას ჩვენი ხალხი, რომ მის ჭიკთას ბძძელა განაღვივებულ პირებს არ შეუძლ. ასო, რომ უოველი ქართული, რომელსაც თავი შეესტვივა ქვეყნისთვის და გუფი ერჯვის მის კეთილ დღეობის მოსახრკობლად, უნდა გადაუბას დაურღვიველი ვავშირით უოველ ოზოზინციურ ელემენტებთან და ამით შეადგინოს ერთი მთლიანი და მაგარი ძალა, რომელიც თავის მსუღელობაში მიაწევს ისეთ წერტილს, სადაც შესაძლო იქნება მართლა პირდაპირი გამოღაშქრება. ერთობას, ვავშარს შეუძლიანთ დაჭბედონ ძრიელი საზოგადო აზრი, რომ ვისაც ვი აქვს სათქმელი ჭგუნისი სიტყვა, სასარკებდო პლანი, გამოთქვას ეს სიტყვა და თანაც არ დაჩხეს «ხმად მღალადებულად უდაბნოსა შინა». ანაშედ იმ სიტყვამ გაიაროს მთელი ხალხის ჯანსა და რბილში, იგი ამოწოს ხალხის ტვინში და. გასუფთავებული, უფრო გამაგრებული და გამდიოერებული, გარდაიტყვს საქვეყნო აზრათ, რომელსაც მხოლოდ შეუძლიან საქვეყნო საქმეების წარმოება, აზრის მიცემა ჩვენ უგემურ ცხოვრებისათვის.

ამ უკანასკნელს დროს თქვენა ხასჯდით, რომ ქართველობამ იგონო სნიშნულობა კოლეკტიური ძალისა. აგერ ცოტ-ცოტა შეგრძოვილი იფულებით ვეება ბანკები გამართეს და იმის მოკება სამუდამოთ შესწირეს სკოლებს. აგერა, თავდაზნაურობა აპირეს მამაკვდინებულ გარყვნილებას დ ხელის აღებას, თავს ანუბებს გამარტოკავებას და თავის შემდეგაიღვან აგრძობებს საზო-

გადმოიწიეს და შეკრებიან. აქედან იქნება საზოგადოებრივი, რომელიც "ევროპული" ძალით ებრძვიან ვაჭრების დახეობულ და შეუსრულებელ მოქმედებას, რომელიც ატყავებს ჩვენს ხანტომბეში და გზა დაბნეულ ხაზს. ვინატროთ ამ გვარა შიშვენიერ ძალის განძლიერება, რადგან მარტო იმათ ეუძლიანთ დაიფარონ სკინი ხაზსი მტარველები-საგანს, მკლავებსადაც; რადგან მარტო ის დაჭობდეს, განამძიერებს და აღიარებინებს იმ საზოგადო აზრს, რომელიც უფულ ქართულს მიიღებს სეუში შესაფერ საქმეს, სამოქალაქო მოვალეობას, სამძობლო ინტერესების გატეხას და ერთგულ სამსახურს. მარტო ძრიელ საზოგადო აზრს. გადართიანებულ და ჭკუიანს, შეუძლიან ჩვენი დასსა ზოლიტაგური და სამოქალაქო სიკვდილიდან, რაგონრე გვიხსნიდა იგი ჩვენს სისხლით შეღებულ წარსულში.

სტ. ჰრელაშვილი.

სამომხმობი.

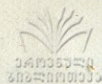
დასტყვი. ჩემო კალამო, თავს წათ იტყვიუ მრთელსა!
დასტყვი, ნუ მიმღერეუ გულისა, გულის შესამით საწამესა.
შენი ძანივით ცოდვილია გერ დაჭკვიტ ბრთებსა გრესსა:
ვიდრემ არს მქროს რომელი—იმოვების მღაცეკობსა.

შესუდე ამ ხათქე სასს, დაბდა რომ იხრის ქედაა:
ღაცეულობს ჭლავდას. მუხლს უყრის თავის გუშინდელ მტრებსა!
გუშინ ის შენსად მალდათა შესდასდა შენსა ხმებსა
და მრისხანეთ ბორბოტსა მოსთხოვდა მუჭარებსა.

მაგრე მა იგი წყნადა გონში ჩაგდა დღესა:
წკარდმო თვალნი აუხ ნა და... გვერდს ახლდა მტერსა!
ახლდა მისუდა, რომ ის გუშინ სჭმიდა თავის ქუდით ერთსა,
და დღეს ის წინდით აფურთხებს გუშინდელს საჭმებსა.

შესუდე ამ იუდას, თვალნი რომ უგავს გვესა!
მან გასცა თავის მოძღვარნი და ხელში მისცა მტრებსა,
თვით ბედნიერად ვინიერად მარჯვანით უზის წკესსა
და იმის გულისათვისა ქვეყნის ანთქვს გესსა.

შესუ იმ ენა-როსკინსა, ვის მოსდგომია გვერდსა!
გუშინ ის იმას თავის კალმით ჩამწარებდა დავსა.
ახლა წკარდმო ნათელა მასცა უნათებს ბნელსა
და ძალღისავით თავის მტრსა უსლანქავს თვინის კვლებსა!
შესუდე ამ ჩოტლავსა, ჭყუა-თხელს ენა-გრძელსა!

მა გმარულათა შესძინდა, «მალა აიღო სელსაო,
შეკრუსროთ იგი რადვიდნი, ვინ ბორცოტს უდემენ ფერსესაო
შეკრუსროთ ძირით ბორცოტი, «აღლა მოუღოთ ბნელიაო!»

მაგრამ მანც ადლა აართვა შტრის გაკვეთულსა გზებსაო,
და ახლა სხელის ნაყოფში ხაზათ მოუწყეს ხელსაო.

ახლა ის მიხვდა ვარტათა, რომ სხელი ვაცს სწევებს ბედსაო
და გუშინდელსა საფორავის ესერის წახლს და ტინებდა!

შეხედე აა ამ ვირს, წა რივ ზეღს ტანებია!

მა რივ ერთგუთათ ეწევა თვის მტარვლის სანადნისაო!...

ის იმას ემსახურება, ვინც წმით სწევებავს წელსაო!...

გუშინ შენს სანადნის სწევდა, სხვის სანადნის სწევს დღესაო!...

შეხედე!... მაგრამ ვინ გითხრა... ვინღა მღერის შენსა ხმებსაო!

ვევლა და ცნობათ გიუერებს: „შეხედე იმ ხეობასაო!

აქამდის თავსაც ატყუებს, ატყუებს ვიდრე სხვებსაო!

აქამდის ისევ ხეობათათ ადგაა ხეობა გზებსაო!»

დასცხერე, ჩემო ვაჟამო, თავს რათ იტვივებ მრთელსაო!

შენის დღადით რაათა ვერ აქრევ სახედრებსაო.

ადექ და ქება დაუწეე, ვის ძალა ეპყრას სელსაო,

შეაქე ოქროს ქურუმნი—გაჭმე ვინ ოქროს ქერსაო.

ოქროს ტახტზედ დაგვაქენ, მოგვემენ ოქროს გვერთსაო!

ოქროს ჩანჯს სელში მოგვემენ, გამღერენ ოქროს ხმებსაო.

მოგვემენ ოქროს მუხანსა და ოქროს ქადაგდებსაო,

და თვითონ ტვიინის ადგილას ჩავისხმენ ოქროებსაო!

ანტ. შურცელაძე.

საფუძვლები სახალხო განათლებისა.

(გავრძელება*)

XII

წარსულმა საუკუნემ მ. ცხრაშეტე საუკუნეს ანდერძით დაუტოვა ცხოვრებაში განსჯადელება იმ ურინციების და ურძოლეებისა, რომელნიც ეხლა ცოტად თუ ბევრად ცხოვრების ასპარეზზე მოქმედებენ. თითქმის ყველაფერი, რაც ვი რამ კარგია ჩვენ საუკუნეში და რასაც ვი თანაუგრძობს უკეთესი ნაწილი კაცობრიობისა, მ. ცხრაშეტე საუკუნის საქმე იყო, ამ საუკუნის ფილოსოფიის ნაყოფი. ამ ფილოსოფიამ კიდევ იმოდენი ურძოლეები შობა, ისეთი მძიმე და ძნელად შესასრულებელი ანდერძი დაუწკრა მოძაგალს და შემდეგ საუკუნეებს, რომ დიდ ხანს კიდევ ანდერძი ანდერძით დარჩება და არა შესრულებულ ფაქტად. ჩვენ დროს, უმეტეს ნაწილად, ფილოსოფია იმეორებს ისევ იმ ურინციებს, რომელნიც წარსულ საუკუნეში გამოითქვინენ. რა იყო ამ ურინციების უზირველესი შინაარსი? რა ეძღალებს ელვტოდა, ემსახურებოდა წარსული საუკუნე სოციალური ცხოვრების წარმატებისათვის, გაუმჯობესებისათვის? ამ კითხვებზედ პასუხის მიკება მოკლეთ, რომელნიც ფილოსოფიით, კრ-

*) დასაწყისი იხილე „იმედის“ მეხუთე ნომერში 1882 წლისა.

თი-აზრის სიტყვით აზრის არ დააკმაყოფილებს. აქ გრძელად და დაღაგებით უხდა სუა, უნისა, მაგრამ ეს ჩვენ საგანს აკავშირებს. ვინც ვი დააკვირდება, დაათვისრდება მეტრამეტე საუკუნის ფილოსოფიას, ის ნამდვილად დანახავს იმის დადასტურების უპირველეს შინაარსს. ეს შინაარსი ამ ფორმულით ისტორია: კაცის პირფენების თანაღმურება და კაცობრიობის წარმატება (ინდივიდუალიზმ და კოსმოპოლიტიზმ). ბუნებითი ურულებანი (აღკვევაცისა, საზოგადოებრივი კაცობრიობისა — აი ის უმადლესი და მეტად კეთილ-შობილური პრინციპი, რომლის ცხოვრებაში განხორციელებას გულ-მსუჩავად და აღრაცებით დადასტურება და ქადაგება წარჩედი საუკუნე. ზოგიერთს სწავლულებს ჭკონათ, რომ წარსულ საუკუნეში არ იცოდა ხალხისაბა, ამ ხალხისაბის პრინციპი. ეს დიდი შეცდომილებაა. ჩვენის აზრით. საგანს რომ არ აკვირდეთ, ჩვენ აქ მარტო იმას ვიტყვით, რომ საფრანგეთის დიდი რევოლუციას, რომელიც დიდი შვილი და მშვიდრე იყო წარსული საუკუნის ფილოსოფიასა, არა ნაკლებ კაცის პირფენობის განთავისუფლების და კაცობრიობის წარმატებისა მასდვდა ხალხისაბის პრინციპის განხორციელებას, ამ პრინციპის ცხოვრების სინამდვილეთ გადაქცევას. ზოგიერთს სწავლულების აზრით, ხალხისაბა შემდეგში იშვას, როგორც რევოლუციის სწავლის რეაქცია, მაგრამ სინამდვილე, ისტორია ამ აზრს ამტკუნეს. მასსადავი, შემოდ გამოსატყუას ფორმულას მესამე სიტყვაც, ცნებას უნდა დაუმტოთ — ხალხისაბა.

თუ რა დროად დაჩაგრული იყო ხალხი პოლიტიკურად. ეს ჩვენს მკითხველსა გარკვევით იცის იმ ფაქტიდგან, რომ წარსულ საუკუნეში პოლიტიკური სასულემწითელ დაკვირვებინდა, მიწინ-ცხოვრული, ნათელ-ღუგული შეიქნა, მიანწია თავის უპირველეს

დიდებადინ. სხვა ზღუდეში, სფეროში რომ გადავიხედოთ, იქაც პირველად თვალწინ მიჩნეულებს ღ ხალხის დანაგვიან წარმოგვიდგება, არა რადმე სხვა. აიღეთ თუნდა ეკონომიურად წყობილება, მდგომარეობა. აქაც უსამართლობა — და საკვირველი ის არის — უსამართლობა დამკარებელი განზრახუ, სამართალზე, განზრახუ უსამართლობა და არაპირი სხვა — აი შინაარსი მაშინდელი ეკონომიკისა. საშინელი სიღარიბე დახალი ხალხისა, ცხოვრება ისეთი, რომელიც უფრო ეკადრება საქონელს და არა ისეთ მაღალ წესობით არსებას, რომელიც კაცია, სიმდიდრე და გარყვნილება მაღალი საზოგადოებისა — აი თავს წარდამცემელი სურათი მაშინდელი ეკონომიურად სინამდვილისა. კაცის გზმობა შეგონდება, ღელავს, რომელსაც ამას თვალწინ წარმოგვიდგება მაშინდელი ეკონომიურად ურთიერთობა. ფიზიოკრატებმა ამჟამად აჩვენეს ერთის მხრით, ეს უსამართლო ურთიერთობა, მეორეს — თუ რა მოკვლეობა აწვეს სახელმწიფოს, მართებლობას. ეკონომიურად ზღუდეს რომ თავი დაეხსნათ და ხალხის განათლებას შეეხედოთ, აქაც მარტო ხალხის დანაგვიან დაუნახავთ და სხვას არაფერს, აქაც უსამართლო სამართალი წარმოგვიდგება. პოლიტიურად სახელმწიფოსათვის, «განათლებული დემოკრატისათვის» პირველად და უკანასკნელად საჭირო იყო უმადლესი განათლება და არა სახალხო განათლება. ამისათვის «განათლებული დემოკრატია» ხელს უწყობდა, ესმარებოდა მარტო უნივერსიტეტებს და აკადემიების და ეს უკანასკნელნი კიდევ ამშვენებდნენ სახელმწიფო ტასტს, გუნდურად უმეკდნენ დემოკრატს. უმადლესი განათლების მეტყანობა, მეტადრე საფრანგეთში, დემოკრატის იდეალთ შიქნა, კერძოდ გადაიქცა თვითონ დემოკრატის ფილოსოფიობდნენ, ლიტერატორობდნენ. წარჩინებულნი მწკრავნიც მომხრენი განდნენ დემოკრატისა. კოლტერი,

რომელმაც ასეთი დიდი ღვაწლი დასდო სახალხო განათლებას
 იმითი, რომ შემუსრა სასულიერო წოდების გაყენა და მნაშე-
 ნელობა სასულიერო ცხოვრებაში, თითონ ვოლტურიც კი არა
 ჰქმნებოდა და ადი ხალხის განათლებას საჭიროებს და აი რა-
 სს სწავლა: «ხალხი ემსგავსება ხარკს, რომელნიც საჭიროებენ
 ჯონში, უღელში და თივაში», «ხალხს წინამძღოლობა უნდა და
 არა სწავლა; ის ამის დიდი არ არის». სწორედ მაშინ დააჩი-
 რდა ის კავშირი, გულისთავი და წრფელი მეტობობა, რომელ-
 საც ესლაც წმირად ვხედავთ სახელმწიფოს და მეცნიერების შო-
 რის. მეცნიერებამ, უმაღლესმა სწავლამ მაშინ ჩაიჭვა მუნდირი,
 თავზე დაიხურა აკადემიური ზარიკი. ამ მუნდირით, ზარიკით
 ესლაც ამიყვანს, ყოყობობს აკადემიური სწავლა, მეცნიერება და
 ამპარტაუნულად, ძედიდურად დასტყერის ოლიმპის წვერიდგან
 სახალხო განათლებას, ცხოვრების სანამდვილეს. აი მაგალითიც.
 უ. რჩანი, ამაყი და სახელგანთი მეცნიერი, ესლაც მამუნებს
 უწოდებს უგულა იმ ზირებს, რომელთაც უზღვეს განათლება
 არ მიუღიათ დაბალ ხალხს ბარი და თოფი, მეტი რა უნდა.

განათლებულმა დესპოტმა ადრე და მალე შეატყო, რომ
 იმის კეთილ-დღეობისათვის საჭიროა უმაღლესი განათლების
 დაქრმაგება, იმასთან დამობილება; თავისი წადილის შესრულე-
 ბას შეუდგა, ადრე და ადვილათაც შეასრულა. მუნდირ-ხანმუჯი
 განათლება და მეცნიერება თითქმის ყოველთვის და ყოველგან
 მომხრე იყო თავის მეკენატისა, ამ მეკენატის კეთილ-დღეობა
 გაინდა სახელმძღვანელო მოქმედებათ. ამისთვისაც უმაღლეს
 განათლების და ცხოვრების სანამდვილეს-შორის დამოკიდეუ-
 ლება და ურთიერთობა განქრა. სწავლა მოშორდა ცხოვრებას და
 ტაძრის ოთხ-კედელ შუა დაიხურა. ასე გაშინჯეთ, მეტაფიზიკაც
 კი, სადაც მეფობს ცხოვრებას მოშორებული ღელეკური ასტ-

რაცაა, პოლიტიკური სხვადასხვაობის შემთხვევაში შეიქმნება მუნიციპალიტეტის ჩარევა. ამის მაკადითებს ესაუბროს კი ეს დავო თითონ იმ შესაძლებლობის, რომელიც მეტაფიზიკის სამშობლოდ ითვლება. დიდი ხანი არის, რაც ამ მეტაფიზიკის გერმანიის, მათი აღმართულება გერმანიის, შერუსიის ჩინოვნიკი ბრძანდებოდა, შერუსიის სამხედრო ბანაკს და უსწარმის მოწიწებით, ღმობიერად თავს უგრადა, სავსეებს უჩუქადა. ამ გვარმა დამოხობილებამ, დავაშირებამ დიდი ვნება მოუტანა ცხოვრების გაუმჯობესებას, სახალხო განათლების გავრცელებას. დედა-პირად შეიქმნა ის ცალმხრივი შესვლა-ღობა, რომელიც ამტკიცებს, ვითომც კაცობრიობას და მამას-დაძუ ცალკე ხალხის წარმატების, შრომისის მოქმედებად, კლასურ იბრძვიან და მოქმედობენ მარტოდ მარტო განთავის ახლები, მარტოდ-მარტო ეს ახლები ამჟღავნებენ მამობის ძაღს შრომისის და ზრდიან მას. განათლების წარმატებულნი გადაქციეს წინდებით, ღმობიერად. გასწავლა კავშირი დაბალ და მაღალ განათლების შიგნით, აკადემიური განათლება მოშორდა ცხოვრებას, უმაღლესი განათლება -- სოფლის სკოლას. ისევე რუსეთში იკისრა ამ მიმართულების შექმნა. დამხობა. რუსეთში პირველად, უნდა ჰქონდეს აკადემიური განათლება და აჩვენა საზოგადოებას, რომ ამ განათლების გავრცელებას უნდა მოსდევს უნდა იბრძვიან და კიდევ ამ გარყვნილების მიხედვით იყო სწავლა-განათლება. მართალია, რუსეთში წინა იქით გავდა და ამ განათლებას პირდაპირს მიაღწია: „ფიქრი არის ბუნების წინააღმდეგი მდგომარეობა და მოახრე კაცი წამსდარა ცხოვრობს,“ მართალია, რომ უნებურად მოქალაქეს შეეძლოდა არ ასწავლავდა, მაგრამ აკადემიური განათლების განვიცხვამ სახალხო განათლების საქმეს დიდი საჩუქებლობა მოუტანა. შემდეგში, რომლისაღ დიდი რევოლუციის ასახრესზე მოემყდ პირველად შეიქმნენ

რუსთოს მ.წათქნია, მაშინ ამ უგუნასკრელებმა ვეროვანი
 დი მასტეს სახალხო სკოლას, სახალხო განათლება სასკოლ-
 წითელს შირველ მაკალეობად აღვიარეს. მაშინ განათლება დას-
 დგა დემოკრატიული გზაზე. დემოკრატიული ხას ათა, მიმარ-
 თულესა მიქნა. თუ რუსთომ იყო შკავიწროა ნება ხალხისა
 რომ მარტო სოფლებებს უწოდა ხალხი, ამის მოწაფეებ-
 მაც ამ ხალხის განათლება შირველ საჭიროდ დანახეს. მან
 კიდევ შეაქცინა «მეცნიერთა არკობადის» უწინდელი მნიშვნე-
 ლობა, ამ არკობადს ახევის — თუ არა დამოკიდებულება და
 ურთიერთობა უნდა იყოს უმადლეს და სახალხო განათლების
 შორის რეკლამიუტის შედგოგოური შრინციბები შიქნენ ქვა-
 კუთხედ ახალი პედაგოგისა და თითონ გერმანიის უსარმულ —
 შოლიტიურ შედგოგოთა თუ რადმე კარგი მოიბოკება, მარტო
 ის, რაც რუსთოს ხაწერებიდგან და დედი რეკლამიუტის შრინ-
 ციბიბიდგან არის გადმოღებული. მართალია რეკლამიუტის
 სხვა-და სხვა მიზნების გამო, არა-სრულიად აღსრულებში
 მოიყვანა ის მადლი აზრები, რომლებსაც ის ქადაგებდა,
 მაგრამ მაშინ ამ აზრების საქვეყნოდ წარმოთქმა და იმათი
 ცხოვრებაში განსორციელების სურვილის აღვიარებაც საკმაო
 იყო...

XIII

საფრანგეთის სახალხო განათლების ისტორია, სხვათა
 შორის, შესანიშნავია იმათ, რომ არც ერთ სასკოლწითელში სა-
 სულიერო წოდებას არა ჰქონია ისეთი დიდი გავლენა სახალხო

განათლებას. როგორც საფრანგეთში. მართა ამ უკანასკნელს დროს ეუღ ქ რჩის განაზმა მოუღო ბოლო ამ წოდების გაკლენას, სრულებით განდევნა ეს წოდება სახალხო სკოლიდან. საკვირველია საფრანგეთი თითქმას ყოველთვის მოწინავე სახელმწიფო იყო პოლიტიკურა თუ რელიგიური თავისუფლებისა, ამ სახელმწიფოში მოქმედებდა სახალხო რელიგიური კლასისა— კოლტური და ამ კლასიას მინც დიდი გავლენა ჰქონდა სახალხო განათლებას. საერთოდებო კიდევ ეს არის, რომ სასულიერო წოდება ყოველთვის მომხრე იყო თავისუფლებისა განათლების სფეროში და ამ თავისუფლების საჭიროებას პირველადილზე აყენებდა, თუმცა კი სხვა გვარი თავისუფლება იმავე სასულიერო წოდებას პირველ ბოროტებათ მანდა. საქმე იმაშია, რომ საფრანგე კლასიას ყოველთვის მეტად მდიდარი იყო და ამ სიმდიდრის შემწობათ ის სცდილოდა ხაზხას გონების დამოხრჩილებას რომის პაპისადმი; ეს დამოხრჩილება კიდევ ხომ ძირულ კარგად მოხერხდებოდა სკოლის წყალობით. პაპის ტახტის გამდიდრება, ვიწრო რელიგიური, კლასიური მიზანი და ფტოლვა—ი რით ახსნებ საფრანგე სასულიერო წოდებას დაბერალობა. ამ-ნაირი გვეხამუანა კლასიასა ხამდილ და გულ წრთულ დაბერალებს ბერკვერ სელიდეს თავისუფლების დროშას აუღენებდა, ამ დროშას სელში აძლევდა თავისუფლების დაუმიანარს მტერს კლასიას. მაგრამ საქმე იმაშია, რომ თავისუფლებათ თუმიც ძიულ კარგი რამ არის, მაგრამ მხოლოდ მაშინ, როდესაც ამ თავისუფლებას კარგათ და სასარგებლო საქმესედ ხმარობენ, როდესაც ყველა წოდება, ყოველი წევრი წოდებისა, მოქალაქე სახელმწიფოსი თანასწორად სარკებლობის თავისუფლებით თუ არა და—ბერკვერ თავისუფლება სახსარია, სამუადება კრთის წოდების მეორისადმი დამოხანუებისა, დორკუნვი-

სა; ბუერკერ თავისუფლების ძალით ისეთი უსამართლობა მოხდეს, რომ წარმოსადგინოს გი ძნელია. ავიღოთ თუნდა ეკონომიური ცხოვრება აქ ბურჟუაზიული ეკონომია ყოველთვის თავისუფლებას ქადაგებდა, სახელმწიფოს ხელ-ფეხს უჭერდა — ეკონომიურ საქმეებში ხუცარ ვიღ, თავისუფლებას ხუცარ ვიღ, თავისუფლების პრინციპი «ვიღდა წმინდათა» მიხედვით და ამ თავისუფლების ძალით და შემწეობით მუშა ხელს ტყავი გაძრო, დემოკრატია ვერც ავა. წინააღმდეგ ბურჟუაზიული ეკონომიისა, ახლად წოდებული სოციალიზმი, რომლის მიზანია შვიტავს, ეკონომიური სწავლის გარდა, სხვაობრივ პრინციპებსაც, ქადაგებდა რეკლამისტების ეკონომიურ ზღუდეში, თავისუფლების შემცირებას, სახელმწიფოს ურჩევდა (და აწერა ურჩევს) ეკონომიურ საქმეებში გარეგანს. თუ შეიძლება მაგალითებს მომთხროს, როგორ წასვლა არ მოგვიხდეს. ჩვენ დღეი ბიზნის და პრუდენსის დაუქსახელებით... სახელსა განათლების სტრატეგიასაც განხილავს აქ ეკლესიის ყოველთვის თავისუფლების მომხრე იყო, ლიბერალიზმი გი ურჩევდნენ თავისუფლებას. რისთვის? იმისთვის რომ ეკლესიას თავისუფლება ხელის გონების დამახინჯებისათვის უნდა და და ეს გარკვეულად ლიბერალურ ხარტიაში. მეორე საუბრადღებო მოვლენა ვიდეო ის არის, რომ სასულიერო წოდება მტად ხელს უწყობდა ქალების განათლებას. თათბინი კლავს საშინლად დიდი გავლენა აქვს ამ წოდებას ქალებზე და ქალების შემწეობით მოქმედობს სახელმწიფო კაცებზე და შავი გრიგორი მუშაობისგან დაკარგულმა სასულიერო წოდებამ მიაშურა ქალებს, იმათ განათლებას, სხვაობით ამდლებას უნდა. თუ რა ფაქტისა და დიხებისა იყო ეს სხვაობითი ამდლება მითხველსაც გარკვეულ ეროდინებს იმ საყოველთაო ფაქტადგან, რომ მრუშეს, აძიკა ისე არც ერთს წოდებ-

ბაში ან უფროსად განხორციელებული, გაკრძელებული, როგორც სასულიერო წოდებაში. ან მიგაფიციებიც. მიღებული ამბობს, რომ მეთერთმეტე საუკუნეში ქ. ავინიონს, რომელიც მაშინ პაპების სატახტო ქალაქი იყო, პაპის სახალხო გვერდით თერთმეტი მრეშების სახლი იყო (ბოლოთ ხანა) და ზოგნი ამ სახლებთან დედათ მონასტრის წინამძღვრების გამკეობაში იყვნენ. კონსტანტინის კრებაზე მოგროვდნენ 1400 ბოზი ქალები და ბევრმა ამოთვანმა იშოვნა ანა ნაკლებ 800 გულდინისა. 1472 წელს ნერდლიზის რეგისტრატა იმულებული იყო აკრძალვა სასულიერო წოდებისათვის დღით სიარული მრეშების სახლებში. 1542 წ. ქ. რომში პაპის ბინიონიმა 4500 ბოზებიდან მოახრკვა ხარკი. მეცამეტე საუკუნეში ბაზელის რჩევა იმულებული იყო შეძლები სასტიკი განკარგულება მოესდინა: ერთს კარყენილს მღვდელს მოსჭრეს უსახელო ასო, ცოდვილი ხაწილი ცოდვილი სხეულისა და სათვალხინო ადგილას დასდეს — გამკლეუ გამომკლეულმა კარკათ დანახარხო. *) ამ ფაქტების ახსნა ადარ უნდა. მკათხეული თითონაც დანახარხეს, თუ რა ხნეო. რავ სისუფთავეს გაკრძელებდა ეს წოდება ოჯახებში.

როდესაც კოროლის ძალამ ხელ-ხელა თქვი გაიმავრა, შეისხა ფროები, მაშინ ამ ძალამ ეკლესიას გამოუქნადა დავა. სასკლმწიფოს სურდა სახალხო განათლების საქმე დახარხუნებინა და შიმაართა უნავ რსიტუტებს, მისცა მათ სხვა-და სხვა უფლებანი — დამესმარეთ, ჩემი მხარე დაიჭირეთ დავაშიო. უნივერსიტეტებში კიდევ ეკლესიების პირით გამართეს ქადაგება — რომელითა უფლება, კანონი ასწავლის — სახალხო განათლების საქმე

*) Ф. В. Миллеръ, Проститунція, Соціально-медицинскій этюдъ, стр. 15—17.

სახელმწიფოს უნდა ჩაბარდეს. სახელმწიფოც, რასაკვირველია, უმაღლეს განათლებას დადის პატივისცემით ეკიდებოდა. ამ სწორედ მაინ ჩაიკვამ სწავლამ მუხდარი. თუმცა იურიდიკულად სახელმწიფომ მოიგო დავა, მაგრამ სასულიერო წოდებას სახაღსოვან განათლებასზედ გავლენა არ მოჰქვამდა. თუ რა ძლიერი იყო ეს გავლენა, ცხადათ სჩანს იმ ფაქტიდან, რომ სახელმწიფოს კიდევ ეშინოდა ეკლესიისა. რეფორმაციის შემდეგ საფრანკეთის სსკა-და-სსკა პრეზბიტერებში პარლამენტებმა გამოიჩინეს ლიბერალური მიმართულება *), სტდილობდნენ სახაღსოვან განათლების გავრცელებას, «საწყაფი სახაღ-განდობის» სწავლას, აღსრდას, დაწესეს ყველა სოფელში თითო მასწავლებელი ყოფილიყო, ამ მასწავლებელს ჯამაგირი მიეღო სასულიერო წოდების შემოსავლიდან; მასწავლებლების ამორჩევაში, ეკლესიის გარდა, ქალაქის მმართველობასაც უნდა ჰქონოდა ხმა. ეს უკანასკნელი დაწესება სასულიერო წოდებას არ მოწონა, ამ წოდებას სურდა მასწავლებლების ამორჩევა მარტო იმის ხელში ყოფილიყო და ამისათვის მიმართებლობას უკანვე წააღებინა თავის დაწესება. ასე ვრცელი და მკვიდრი იყო სასულიერო წოდების გავლენა. მეჩვიდმეტე საუკუნის ბოლოს უანბანტის დელა-საღმა დაიწყო საზოგადოება ქრისტიანული სწავლის გასავრცელებლად ვაჟებისათვის და ქალებისათვის. ეს საზოგადოება, რომელიც ეხლა არსებობს, როგორც საფრანკეთში, ისე სსკა სახელმწიფოებში და დიდი გავლენა აქვს სახაღსოვან განათლებასზე, ეკლესიური მიმართულებისა იყო და სასულიერო წოდების ინტერესებს ემსახურებოდა. ხაღსის სარგებლობა ამ საზოგადოებას მსხვერპლად შესწირა ვიწრო წოდებრივ მიზანს

*) Кн. Васильчиковъ, О самоуправленія, т. 2, стр. 110

და თუმცა დადი რევოლუციის დაწყების დროს (1789 წ.) ის
 სწავლიდა და ზრდას არა ნაკლებ 30,000 ბაკისა, მაგრამ
 მაინც რა გარკი რამ გამოვიდოდა აკადემიური სწავლიდან. მუ-
 ხედმეტე და მეთვრამეტე საუკუნეებში სახელწოდოს სახალხო
 სკოლისათვის აღარ ეწადა. საკრანქეთის პოლიტიკა დემოკრ-
 ნალა დინასტიურ ინტერესებს. ომიანობა შეიქნა პირველ სა-
 ზრანველთა საქმეთ. ხალხი ომიანობაში ისეთ საშინელ სიღატაკე-
 ში ჩაგდო, რომ ძნელი წარმოადგენათ. გლეხი შიმშილსა-
 გან კვდებოდა. განათლებისა და სწავლის დარდი ვისღა ჰქონ-
 და. იწოდებოდა (მეტადრე კეთილ-შობილ მარძალმა ღმერთებმა
 გობნაბა) საშინელი სურათებით დახატეს დაბალი ხალხის ეკონომი-
 ურში მდომარეობა და აშკარად ახეჩეს საზოგადოებას—თუ რა
 უსკრუფის ნაპირს მიჰქუდებულა და ტორტმანობს უსკრუფში
 დასადეჟეჟად მონარხიული ტახტი. დაიწყო რევოლუცია...
 რევოლუციამ სახალხო განათლება, როგორც შემთავსოვით,
 სასულმწიფოს პირველ საჭარო საქმეთ ჩასთვალა. აღსდა გა-
 ნათლება ააშენა ასრეთ წოდებული—„რესპუბლიკური მონარხის“,
 უნუობის საპირველყოფი. თუ რა ძალას და სწავლას შეადგენს
 ეს რესპუბლიკური მონარხი სხანს იმადგან, რომ იმის შინარ-
 სი შემდეგი დიდა ასოებით არის დაწერილი—**თავისთვის-
 ბა, ძმობა, ერთობა**. შემდეგში ეს უნუობრივი ურანციბი
 აღსდა-განათლებისა განდევნა კონსერვატივმა დესპოტმა და ამ
 ბოლო დროს მესამე რესპუბლიკამ ისევ აღადგინა და სახალხო
 განათლების შენობის ქვა-კუთხედ აღვიარა. რევოლუციას აღარ
 დასცალეს შინაურმა თუ გარეულმა მტრებმა სახალხო განათლე-
 ბის ფაქტორად დაჩანება; საქმით თითქმის ბევრი არა გაკე-
 თებულა რა, რადგანაც ხაზინის შემოსავალი სულ ომიანობაზე
 ინარჩუნდა. რევოლუციამ აღვიარა მხოლოდ წაღალი ახრე-

ბი *) სპი კანონი განიხილა რეკოლეუციამ სახალხო განათლების შესახებ. ეს კანონები თავ თავის დროს წარუდგინეს შიშროებლობას ტალკინანსა, კონდოტსკი და დონუმი. სხვათა შორის, აი რა აზრი წარმოსთქვას იმ კანონებმა: სწავლა სასულიერო, გაყულისათვის და ქალებისათვის, ეს სწავლა სასულიერო წოდების საქმი არ არას, სასულიეროთს ხელში უნდა იყოს, სწავლა მუქი, ათას სულზე ერთი სკოლა მაინც უნდა იყოს გამართული, ვინც შვილებს არ ასწავლის, დაისჯება და სხ... რეკოლეუცი მკითხველსაც ეცოდინება, რეკოლეუციას ძრიელ მძლე წამოაჯდა გისურვე საკუთარი ღვიძლი შვილი, მაგრამ მშობელის მოღვატე, ნაშოლეონ ბონონარტე, რეკოლეუციის იუდა ისკარიატელი, თვითმშრობელი იმპერატორი ფრანტუშებისა სახალხო განათლებას სრულებით ყუეს არ უუდვდა. წადები და საღდათები — აი რა არის საჭირო სასულიეროს გამტეობისათვისო, ბძსებდა ეს ფრანტუშების მარსი. შირვედადე ამ ბატონმა განდევნა რესპუბლიკური მოწალი; იმის აზრით, რესპუბლიკა და იდეალგია ერთი და იგივე იყო. და ან რა საჭირო იყო ეს იდეალგია იმისთანა გმირისათვის, რომელმაც მრთელი ევროპის ველები ერთ დიდ სამხ დრო ბანკად განადა და ეს ველები გადაე მოწყო კაფის სისხლით? სასულიერო წოდებას უფრო ესარხლებოდა ეს გმირი და ზევით ხსენებულ საზოგადოებას დე-ლას-სადისას მცირე რაიმე მოწყალებას აძლევდა ყოველ წელიწადს—4250 ფრანკს; აი ეს იყო შირვედი ნაშოლეონის ღვაწლი! საერო სკოლას სრულიად არავითარმე შემწეობა არ ეძლეოდა. შესანიშნავია კანონი, რომელიც გამოიცა 17 მარტს 1808 წ აი კანონმა ააშენა განათ-

*) Васильчиковъ, стр. 111.

ლებს, უმჯობესი თუ სახალხო, ცენტრალიზაციას, მონაწილეს ალიანსი გამკაცრებლად და ხელმძღვანელთა ხელის ქვეყნებისა; ამ განხილვის ძალით განჭრა საზოგადოებრივ ეკონომიკურ თვითმმართველობის ადგილი და ჭირს იერარქიულ სისტემაში (*). ბურჟუაზიის მიზანთა სხვა მუხლებს — სასოფლიო წოდების მთელი სახალხო განათლება სერვის და იუსტიციის დაუთმებს, სკოლები მონასტრებით შეიქმნეს, სადაც ნორჩი ტენი იკვებებოდა ისეთი მკურნალობის სახეობითი რეგორმის არის იუსტიციის მონაწილე ეპისკოპოსებს, როგორც საზოგადოების დროს პრეპრატებს, დარჩათ სახალხო განათლების ასპარეზი კერძო პირს რომ სკოლის გამართვა სდამოდა, ეპისკოპოსისაგან უნდა მიუღო ნიუსი რთვა მკურნა ესეც. არ უნდა დაგვიწყდეს, რომ ბურჟუაზიის რეგორმის ერთი პრინციპი მკურნაობით მანც მონაწილეს განხილვის რეგორმის გამოცემა 24 თებერვალს 1816 წ. დაწესა — თვითვეული საზოგადოება (Община) ვადღებუდია ყველა ბავშვებსათვის სკოლა დაარსოს. სწავლა დარბიულისათვის მუქარი უნდა უფლებდეთ ამ განხილვის საქმეს ვერ უშეკვდა. სკოლა სამუშაოში მდგომარეობაში იყო. აი რას სწავლა რეგორმის რამდენიმე თვის წინათ განათლების მინისტრი: „სკოლები თითქმის არ არის, ისინიც ვი იფუშებიან. რეგორმის მონაწილეს; საწყისი მშობლები ამაოდ თხოულობენ წიგნები მონაწილეთა; პასწავლებლები სილატაკში არიან ჩაცვიფრული, ყველაფერს მოკვებენ. აი ასეთი საწყისი სურათი სახალხო განათლებისა, სურათი, რომელიც მკაცრად დიდი ხანა რაც არსებობს**). შემდეგში, როდესაც ღუი იფილიპს მიმართებლობამ

*) Штейнь, стр 136.

**) Лавлей, стр. 280.

რეკონსტრუქციის მანძილზე — გაეკეთა რა მდგრადობაში იყო სანაღებო განათლება, მართლაც, რომ სამწუხარო სურათი აღმოჩნდა. ბევრ სკოლაში მასწავლებლებთან იყვნენ სირაჯები, კარტოფიკობი, ბავშვთა სწავლავდები სირაჯისასაკში, თაღებში, მარნებში; მასწავლებლებს არა გაეგებოდათ რა გრამმატიკისა, ბევრმა იმათგანმა არც წერა იცოდა არც კითხვა*) და ეს ქმედება ბრალსასაუფროსად წოდებისათვის შეგობრებად და სიყვარულად. რამდენადაც თვის წინათ, ვიდრე მდის რეკონსტრუქციის ტანტიდან გადმოხიბნილად გამოსწავლულ კარგად შეათეს, განათლებას მანისტრმა სული მოჰკვიდა სანაღებო სკოლის გაუმჯობესებას, მაგრამ დრო აღარ იყო, რეკონსტრუქციამ დაიქუსა და ხალხმა ბარბოკადების დაწყო შეხება ქუჩებში ..

ტანტიდან შეიქმნა ბევრი-ბევრი ახალი ფილიალი. ბუნებრივად აღსასწავლი გაუთნდა. მდგომის წინაშე დაბალი ხალხიც მოიკონეს. გაძლიერდა დოქტრინისიერი გიზო შეუდგა სანაღებო სკოლის სქესს. ამ სკოლის ზეით მაყვანილი სურათი მკითხველმა იცის. საჭარო იყო ამ სურათის მოხიბვა გუზენი, იგივესიფიკაში და მწიფლობაში შეხანიშნი ვი მხოლოდ თავისი უპილო ვკლავტიზმით, გაგზავნილი იქნა გერმანიაში, სადაც იმან სულ სხვა სურათები ხანა სანაღებო განათლებისა. ახა ეკლავტივი ისე რაგორ დასტრავებდა გერმანულ სკოლის წესებს, რომ ცოტადები მათნიც არა გადმოეღო რა. 28 ივლისს 1833 წ. გამოიქცა განობა, რამეღისაც გიზოს სანკლი ეწოდება ეს განობი, რამეღიც სხვათა-შორის, შეხანიშნივიანი იმით, რომ სანაღებო განათლებასში თვითმმართველობას მისცა ცოტად თუ ბევრად ადგილი, ჰბადავს გერმანულ წესს. ამ ვა-

*) ОКОЛЬ КИЙ, стр. 154—155.

ნონმა დაწესა სკოლის სასარგებლოდ ხარჯი და ბევრი სასარგებლო ცდილებანი მოახდინა. თუ რა საყოფიერი გამოდგა ეს კანონი სხანს იმ ფაქტიდგან, რომ ერთი-ორად გამრავლდნენ სკოლები ამ კანონის შემწყობით. კარგად შეათქმ დასტოვა 30,000 სკოლა და ღუი ფილიპემ მუორე რესპუბლიკას უანდრდა 63,000 სკოლა. იულისის ტაქტს თან მოჭყვა თებერვლის რევოლიუცია. ამ უკანასკნელმა საქმით კი კერა გააკეთა-რა, სიტყვით კი კანონს პირით მადალი ახრები უხვად წარმოესთქვა. ან საქმით რა გაკეთდებოდა. თებერვლის რევოლიუციას დიდი დღენი არა ჰქონია. მაღე, მეტათ მაღე დაწყო რეაქცია. ბურჟუას ძრეულ შექმინდა რევოლიუციის სოციალური მიმართულებისა, მას დაუწყო ორმოს ამოხება. თითონ სოციალისტების პარტიამ კერ გამოიხინა სახელმწიფო გამოცდილება, პოლიტიკური ტაქტი. ბურჟუამ და რეაქციამ მოახდინეს ისე, რომ მამინ ძიულ გავლენიან ლუბლანს სიღარბესე და შრამაზე ლექციების ვითვან დაწყებნეს მუშა ხალხისათვის და დემოკრატია ვიდევ მიწის ზედვას მიანქმეს პარციის ტრანსაქსესე. შემდეგში თითონ მუშას ოც-და-ათი ფრანვი მისცეს, მას უკან უსარგებლო მუშაობაც ჩამოართკეს, დაითხვეს დემოკრატია. ოც-და-ათი ფრანვი, სწეკდა პრუდონი, ეგ ხომ იმას მოგვაგონებს, რომ იუდამ ქრისტე ოც-და-ათ ვერცხლათ გაუიდა! დიან, მართალია, მაგრამ რისთვის გაუიდეგრეთ იუდას ქრისტე ოც-და-ათ ვერცხლათ? — ნაპოლეონი თავისას ცდილობდა. ეს გაიდეკრა და ფილიდი გმირი არ იყო ისეთი მოუხერხებელი კაცი, როგორც ჰქონიათ, ასე გასინჯეთ ის თავის დროზედ ვიდევ სოციალისტობდა მარტონ სიტყვით ვიარა, საქმითაც, ისე მარჯვათ სოციალისტობდა, რომ პრუდონმა, თითონ პრუდონმაც კი ვიბიტი გაუკეთა დროებით სოციალისტს. ვინ მორიფიქრებ-

და მაშინ, რომ ეს ცრუ სოციალისტი ბოლო დროს სოციალიზმისად და დემოკრატიისად შახლურს ამოჭკრავდა და დააწესებდა საკრანტეოში ერთ პოლიტიკურ სისუფლებს, როგორც ცესარში იყო. მაგრამ ასე კი მოხდა. დიდ უბედურებაში იყო ნაპოლეონ მესამის დროს ჭკუა-გონების საქმე, დიდ განსაცდელში ჩავარდა თითონ სასახლე სკოლა. ამ ცესარმა ისე მაგნათ მოუჭირა საფრანგეთის თავს რენის საღტა, რომ არსად გაგონილა. სკოლა ისევე სასუფიერო. წოდებას ჩაუვარდა სულში, მასწავლებელი შეიქნა უფრ მოჭრილი უმა მათი აღმატებულების, პრეფექტისა. მასწავლებელს ეუბნებოდნენ — ამ-და-ამ არის ემსახურე, ამ პოლიტიკური სისტემის მომხრე იყავი და ნებას მოგცემთ სკოლაში ასწავლო. არც ერთი სიტყური და პატიოსანი მასწავლებელი სკოლაში აღარ დადგა. სკოლების რიცხვი შემცირდა. მოაპრობა ამ მოკლენას ვითამ ვუკ სკოლადა, ნიშნავდა, მაგრამ კულში კი უხარბდა.

XIV

ნაპოლეონ პირველმა, როგორც საზოგადოთ მოელი სახელმწიფო მაშინ, ისე ხაღხის და სასახლე განათლება ააშენა ჭრმინიულათ გაწეობილ ცენტრალიზაციას. ვიმეორებთ, რომ პოლიტიკური ცენტრალიზაცია იყო ნაყოფი საკრანტეოს ისტორიული ცხოვრებისა მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ძველმა სახელმწიფომ არ იცოდა ის აღმინისტრაციის, მმართველობის რედაქციები, რომლებიც ნაპოლეონმა დაარსა. რედაქციები შეიტკაფნენ, სახელმწიფოს აღმინისტრაციული ფორმა, გაწეობილება ძველებური დარჩა. როგორც წინათ, ისრე შერე, რეკლიუციის შემდეგ, სატანტო ქალაქი, სადაც არსე-

ბობდა სასულმწიფო მასინა, შეიქმნა ბატონათ მთელი მხარისა
სამეფოსი. სასულმწიფო ძალა დაეკვიდრა ერთ ადგილას, სა-
ტანტო ქაჯაქში და ამ ძალამ მოიგროვა ხელში მთელი სალ-
ხის თავისუფლება. ეს ძალა ადუნდა გახვარულებას და განვარ-
გულება კიდევ პროვინციებში, მხარეებში მიემოწებოდა და იქ
უმალვე სრულდებოდა მოძრაობა, მოქმედობა იყო ერთს ადგი-
ლას, სხვა ადგილებში მოწინააღმდეგეობა, უმადლესი განვარდულების
შესრულება. მეორე განსხვავება კიდევ ის იყო, რომ რევოლუცი-
ონის შემდეგ სასულმწიფო მასინა, აშენებული სასტიკ ცენტრ-
ლიზაციას, მოძრაობაში მოჭყავდათ ახალ პრინციპებს. მაგრამ
როგორც წინათ, ისე რევოლუციონის შემდეგ, სასულმწიფო რე-
ვიდგან დასტყვროდა ხალხს და ანა ქვევიდგან იტყობოდა რე-
ვით. ხალხის თვით-მუქმედება, თვით-მმართველობა. ე. ი. ის
პოლიტიკური ძალა, რომელიც საზოგადოების თანხრობის, თა-
ვისუფლების, ნაყოფია, საზოგადოებისაგან წარმოადგება და
იმისადმი მიიმაწობება, ეს ძალა აღმოიფხვრება, განქრება. ამ ძალის
ადგილი დაიჭირა სასულმწიფო ხელმძღვანელობამ და ეს ხელმძ-
ღვანელობა კიდევ დაარსდა ერთ ადგილას, სატანტო ქაჯაქში.
წასაკვირველია, რომ ნაპოლეონი ხელს უწყობდა ცენტრალიზა-
ციას, რადგან პოლიტიკური დესპოტიზმი მკლად ლანთიანად
თავსდება სასულმწიფოში ცენტრალიზაციის შემწეობით. სახალ-
ხო განათლებასაც მთელი სასულმწიფოს წყობილების თვალში
მიყდა. აღმინასტრაციის ხელში იყო ეს განათლება და აღმინა-
სტრაციის კიდევ წარმოადგენდა ერთს ჰარმონიულად განწყობილ
შენობას, რომლის ერთი ნაწილი მეორესედ იყო დამყარებული,
მეორე შესამეზე და სხ... ეს ნაწილები ერთი და იგივე ძალით
იყვნენ შეკავშირებული და თითონ მთელი შენობაც მოძრაო-
ბაში მოდიოდა ერთი და იგივე ძალით. ამ შენობას რევიდგან

დაწერებდა უნივერსიტეტის ხელმძღვანელი, იმპერატორი. სასაღ-
 ხო განათლების სისტემა ადმინისტრაციულად გაჭეკეს. ამ სის-
 ტემის ერთი ორდანი მკორეს მოწინავე იყო, მკორე შესამე-
 სი და სს. თითონ სისტემა თავის ორდანიებით იმპერატორს
 ეჭირა ხელში. სასაღხო სკოლა სამხარეთ, კატეგორიით გა-
 ხაწილეს. ძირდაცნ რომ დავიწყოთ, აი რა ორდანიები გან-
 გებდეს სკოლის საქმეს: პირველ ორდანი შეადგენდა
 მკორე, ადმინისტრაციის ჩინოვნიკი. ეს ემორჩილებოდა პრე-
 ფექტს, ორდანი ხელმძღვანელი იყო სკოლის უღის წემა, პრეფექ-
 ტი ემორჩილებოდა მინისტრს, მინისტრი იმპერატორს. იმპე-
 რატორს კიდევ ხალხის განათლების საქმე მაგრად ეჭირა ხელ-
 ში, რკორც სურდა, ხალხის გონების ჩანს ისე ატრიალებდა,
 —თუნდა სწორედ, თუნდა ბრუნდებ, თუნდა მარცხნივ, თუნდა
 მარჯვნივ, მოწინააღმდეგე ვინა ჭეკდა. ამ გვარი შენობა სახაღ-
 ხო განათლების სასარგებლო იყო პირველი ნაბოლოებისათვის,
 რომელმაც უმაღლესი განათლებაც კი ცენტრალიზაციასე ააშენა.
 ნაბოლონი შესამე დადგა თავის სახელგანთი ბიძის გზას, თუმ-
 ცა ის ბიძასთან შედარებით ლილიპუტი იყო, ქონდრას კაცი.
 იმან განათლების საქმე ასე განაწყო: 1., განათლების მინისტ-
 რი და იმასთან ესრედ წოდებული უმაღლესი რჩევა, რომელიც
 მთავრობისაგან დანიშნულ ჩინოვნიკებისაგან შესდგებოდა. 2.)
 რექტორი და აკადემიურა რჩევა. აქაც ჩინოვნიკები. ამათ ებრათ
 სასწავლო მასრა, მასრაში დიდი გავლენა ჭქონდა სახაღხო გა-
 ნათლებასე პრეფექტს, ადმინისტრაციის ჩინოვნიკს, რომელ-
 საც ემორჩილებოდა დეპარტამენტის რჩევა... ვარდა ამისა პრე-
 ფექტს გარშემო ესვია მთელი სროვა ინსპექტორებისა და კან-
 ტონის წარმომადგენელი. 3.) სასაღხო სკოლასთან უკლასე
 უკროს ახლო იდგა კამიტეტი, რომელიც შესდგებოდა მკრისა-

გან, მღვდლისაგან და 2—3 ადგილობრივი მცხოვრებლებისაგან. კომიტეტს ეხარა საზოგადოება (კომუნა), მასწავლებლის ამო-
 რჩევის ნებას მოკლებული იყო; ეს ნება ჩანაბრეს შრომეებს.
 საზოგადოებას შეეძლო მარტო სურვილი გამოეტანა —
 ისიც სურვილი! — სასულიერო პირი უნდოდა თუ საერო მასწავ-
 ლებდათ*). ამ ბიუროკრატიულ შენობაში ირვეოდა საშინელი
 ხრეპა მთავრობისაგან დანიშნული ინსპექტორებისა, რომელნიც
 თავ-პირს იმტვრევდნენ აქეთ იქით სიბრძლით — განათლების
 საქმე არ დაიმხოს, არ დავიდუბოთთ, ე. ი. ცუდმა შრომმა,
 მიმართულებამ გზა არ გაიკვლიონ სასწავლებელშიო. ასრე და
 ამგვარად სახალხო განათლება მსხვერპლად შესწირეს დინასტიას,
 სკოლა ჩანაბრეს შრომეებს. რომელმაც საწყალი მასწავლებელი
 დაქიათ გაიხდა და ეს უურ-მოჭრილი მონა მათი ადმინისტრაცი-
 ბისა გიდევ სტდილობდა ხალხისათვის ჩაეგნებინა — თუ რა
 ბედნიერია ფრანცუზების სამშობლო ნაზოლეონ მესამის ხელში.
 თვით-მმართველობა, რომელიც გიზოს განიხდა დაასია სკოლა-
 ში, ნაზოლეონ მესამის სისტემაში სრულიად განდევნა, თვით-
 მოქმედების ადგილი დაიჭირა ადმინისტრაციულ რეკლამისტა-
 ციამ და ამ უკანასკნელმა გიდევ სრულით შემუსრა ხალხის
 თავისუფლება. სწორედ რომ ნაზოლეონმა შესრულა თავის ად-
 თქმა — სახელმწიფო შენობის დაგვირგვინება! .. სასულიერო
 წოდებას შეესა ფრთები. იმას თავისუფლება მიანიჭეს კვლე-
 სიურ სწავლამ მეტად გაიღვა ფეხი. იეზუიტებს დღესასწაული
 დაუდგათ. გარყვნეს ხალხის გონება. სკოლების რაოდენობა, მცო-
 რე რიცხვი კი არა (როგორც ჩვენშიაც ბევრნი ჭეჭიერბენ),

*) Васильчиковъ, стр. 116—119. დაწვრილებით არის სკო-
 ლის გაყოფილება ნაჩვენები.

სკოლების მიმართულება. ხალხის გონების დამახინჯება იყო, სხვათა შორის, იმის მაგიერი. რომ ნაპოლეონი დიდ-ხანს გამარჯვებული წიქობდა და ანც მარტო სკოლების რიცხვით გაიზარებდა ხალხის კეთილ-დღეობა, იმისი პრაგმატიული ძალა, როგორც კერძო ზიკის ღირსებანი მარტო უმადლესი განათლებით არ შეიძლება გაიზარდოს. ეგრეთვე ხალხზე უნდა ითქვას, შეიძლება კერძო პირი წყარო იყოს შეცნაურებისა, ჭივი განათლებისა და ამასთან კიდევ უბედურთაგან უბედური. საქმი იმას — რა სული, მიმართულება ტონალების სკოლაში, რა გვარა მსუბუქის დედა აზრები, მინდობები აცოცხლებს სკოლას. ეს არათუ მარტო სახალხო სკოლაზე, უმადლეს სასწავლებლებზედაც ითქმის. ანც ერთს ხალხს არა ჭყავს იმედენა სასწავლო კაცები, როგორც გერმანიას და განსაკუთრებით შვეიცარიას. ამ სახელმწიფოს უნივერსიტეტები განთქმულნი არიან მთელ ევროპაში, სახალხო სკოლების რიცხვით შვეიცარიას მადლა სდგა უკვდა სახელმწიფოებზედა, მაგრამ რა? აქ ასეთი სწავლა «ფილისტერებისა», რომ ერის ჭყინეს კი არა, ათს იმისთანას ევროპიან საზრდოთ... აქ უნივერსიტეტები «გონების ციხეები» არიან, სახალხო სკოლები კიდევ წარმოდგენდნენ ერთს უშუალებელს უსაზრმას, სადაც ხალხის გონება სამხედრო საზრდოთი იკვებება. ასე გასინჯეთ ესტეტიკა, მუზიკაც კი მალტკეს შტაბს ემარჩილება, — სახალხო სკოლაში უფრო სამხედრო სიმღერებს ასწავლიან და შვეიცარიის კანონის ძალით საორტატო სემინარიაში შევირდით არავის მიიღებენ, თუ მუჰიკის ნიჭი არა აქვს...

მესამე რესპუბლიკა გულმხურვალედ შეუდგა სახალხო განათლების საქმეს. საფრანგეთში გარკვევით იციან, თუ რა დიდს პრაგმატიულ ძალას შეადგენს სახალხო განათლება, ისიც იციან, რომ მარტო სკოლის გამრავლება არ მოხავს ხალხის

კეთილ-დღეობას — ამასთან უზირველესად საჭიროა, რომ სასწავ-
 ხო განათლების შენობა ამოყვანილი იყოს ზნეობითი პრინცი-
 პების საძირკველზე, ეს პრინციპები უნდა იყვნენ სული და გუ-
 ლი სასწავლო სკოლასა. ამასთვისაც ფრანცუზების სისტემამ და-
 ამოიბილა სწავლა და ზნეობა, განათლება და აღზდა, მეცნიერე-
 ბა და მოწაღური პრინციპები. ამ კავშირს, ძმობილბობას, რე-
 კოლიუციის შემდეგ, ყოველთვის, ცოტად თუ ბევრად, გხედავთ
 საუკრანტეტში. ეს მოვლენა ნაყოფიან წარსული საუკუნის გონე-
 ბითი მოძრაობისა. აქ, ე. ი. ამ ძმობილბობაში უნდა მოკლებნათ
 უმთავრესი მიზეზი იმ საუფრადღებო და საყოველთაოდ მალე-
 ბული ჭეშმარიტებისა, რომ აქამომდე საფრანგეთის ბელადი კე-
 რლობის სოციალური პრეგრესისა. მესამე რესპუბლიკამ კავში-
 რი სწავლას და ზნეობის შორის განიხილავს, ამ კავშირს
 სასწავლო ბუკედი დასსკა, სასწავლო სკოლა საფრანგეთში შე-
 იქნა წმინდა ტაძრით, სადაც გონება და კეთილ-შობილბუნი
 გრძნობანი შეკავშირდნენ; ამ წმინდა ტაძარში გონებითი და
 ზნეობითი თვისება კაცისა ჭამონიულად კარგობდება, იზრდება.
 სასწავლო სკოლის შენობის დედა-ბოძს შეადგენს «რესპუბლიკე-
 რი მოწაღა» — ძმობა, ერთობა, თავისუფლება. ამ ღაზათიან
 შენობაში საფრანგეთის შვილი, შვიდ-რვა წელიწადს, სწავლბს
 ბუნებით მეცნიერებბს, სამღვთო წერილის მაგივრად პოლი-
 ტიკურ ეკონომიას, ზნეობრივ და სამოქალაქო კატონიზმბს,
 ე. ი. იმ წმინდა სწავლას, რომელსაც ღაღადებდა დაუფიწარი
 მოქალაქე კაცობრიობისა — დიდი რეკოლიუციის დედა-ბოძის
 გარდა სამი საკუთბე ბოძი უდგია სკოლის ტაძარს — სწავლა
 საერო, ვალდებითი, უფასო. სასულიერო წოდებბ სრულე-
 ბით განდევნილ არს ამ წმინდა ტაძარისაგან, სადაც ღვივის
 გუნდრევი სინიღისის თავისუფლებბისა. ხატები (რელიგიური

გულტის ნიშანი, ემბლემა) სკოლიდგან ეკლესიაში გადაიტანეს, თქვენი ადგილი აქ არის...

მესამე რესპუბლიკამ სახალხო სკოლის შენობა ააგო ცენტრალიზაციის სისტემაზე, ეს რესპუბლიკა დაადგა იმავე გზას, რომელ გზას დიდგინ პირველი და მესამე ნაპოლეონი. განსხვავება მხოლოდ იმაშია, რომ სისტემის გამაძნეველებელი სული სხვაა, შესაფერი სახელმწიფოს რესპუბლიკური ორგანიზაციისა, წყობილობისა. თუ წინათ ცენტრალიზაცია ემსახურებოდა დინასტიას, ესაა რესპუბლიკას ემსახურება. მიზანი, შინაარსი გამოაცვალა, ფორმა, გარეგანი წყობილობა სახელმწიფო მაშინისა უწინდელი დარჩა. ეს მაშინა ესაა სხვა ძაღს მტკიცეს მოძრაობაში, უწინ სხვა ძაღს მოჭყავდა, თუმცა მაშინა რაც ესაა, ის წინათ იყო. ესაა სახელმწიფოს თანხრობას უჭირავს პირველი ადგილი, ესაა თითონ რესპუბლიკას სახალხო განათლების ხელმძღვანელი და არა ხალხის თვითმმართველობა, თვით-მოქმედება, ესაა ჭარბმონიულად გწეობილ ცენტრალიზაციის შენობას წარმოადგენს განათლების საქმე საფრანგეთში. ამ შენობას გუმბათივით ზევიდგან ადგია «უმაღლესი რჩევა», რომელიც შესდგება ოცდაცხრამეტი წევრიდგან. ეს წევრები ირჩევიან ექვსი წლის ვადით. რაც ვი საუკეთესო და შესანიშნავი გვაში მოიპოვება საფრანგეთში, ამ «უმაღლესი რჩევის» წევრია. უმაღლეს და საშუალო სასწავლებლებს, სწავლულთა აკადემიას, სენატს, დეპუტატთა პალატას და სხ., ყველას ჭყავს თავის წარმომადგენელი «რჩევაში», რომელიც არან უპირველესი დაწესება ხალხის განათლების წარმატებისა. თითონ განათლების მინისტრი ამ «რჩევის» ემორჩილება. «უმაღლესი რჩევის» ქვემოდ სდგა ესრეთ წოდებული დეპარტამენტის რჩევა, ამას კიდევ ემორჩილება კანტონის კამიტეტი. იერარ-

საუღი უკანასკნელ კიბის საფეხურს შეადგენს «სასკოლო კამისია», რომელიც ეველა საზოგადოებაში იმყოფება. კამისიას ყოველ-წელიწადს აჩვენებს საზოგადოების რჩევა. ამ კამისიას ნება აქვს სკოლის მართო საოჯახო საქმეებში გაერის, იზრუნოს მართოდ-მართო სკოლის ნიუთიერ გაუმჯობესებაზე. ადმინისტრაციის უმაღლეს პირს შეადგენს განათლების მინისტრი თავის «სამცნებელი კამიტეტით» (Совѣтательный комитетъ), რომლის წევრები ამოწეუენი ანიან სწავლა-განათლების საქმეში დახელოვნებულთა პირთაგან. მინისტრს ემორჩილება მთელი დასი ჩინოვნიკებისა. —

რესპუბლიკამ მონღოლმა ხალხის გონების და ზნეობის აღზდა ისე, რომორც ამ სახელმწიფო წყობილობის საჩვეობა ითხოვს და კიდევ შეასრულა თავის წადილი. სახალხო განათლება ისეა მოწყობილი, რომორც რესპუბლიკა ითხოვს. მეტად კარგი, მაგრამ საქმე იმაშია, რომ ცენტრალიზაცია უნდა მოსზობილიყო და თვითონ ხალხი გამხდარიყო მოთაქსნო სახალხო სკოლისა. ესლაც, რომორც წინათ, სახალხო სკოლას სახალხისა პოლიტიკური სისტემის დამყარებისა, სკოლა მსხვერმელია პოლიტიკასი...

ნიკო ხიზანოვი.

(დასასრული შემდეგში).

წუნია ძალი.

საქმრო მიხნდება მე ბუკრი,
მათში ბუკრი კარგუბია,
მაგრამ ერთიც კიან მომწონს:
უკულა ჩემზედ ნაკლებია.

ერთია მათში თავადი,
მშუენიერი სსის კაცი,
მამულს უბეჭენ უკულანი,
ჭყას ნადელში ბუკრი კაცი.

მაგრამ ტანად დაბალა
და არ მომწონს მე იმისთვის,
ტანდაბალსა არ წაუყუბი
აჩაკითარ სიკეთისთვის.

მეორეა აწნაური,
კარგი ოჯახის შატრანი.
ამობენ ვაჟიც კარგია,
ტანად, შიკად მოსაწონი;

მაგრამ თურმე ხნიერია:
ჩემზედ მეტი ხუთი წლითა.
ხნიერ კაცსა არ წაუყუბი,
არ ვიკვნიეს სიციცხლითა.

მესამე აჩის ნასწავლი,
 უმაწვილი კარგი, ჭკვიანი,
 შემაქცევი და გამბრთობი,
 უკელასთან აღერსიანი;

—
 მაგრამ არ მსურს იმას წაუყვე,
 რადგან გლეხის შვილი არი;
 ის რამ იყოს აზნაურნი,
 აღარ ეთქმის მაშინ კარნი.

—
 მეოთხე ჩინოვნიკია,
 მშვიდი, წყნარი და მორჩილი:
 ის უფროსებს ისე უუკარსთ,
 რაგორც ძამას თვისი შვილი;

—
 მაგრამ ეგა ხათაბაღა,
 არ იკარებს იგი ჩინებს,
 მე იმას არ მივეთხოვი,
 თუ ტემლაკებს არ მჩვენებს.

—
 სხვები კიდევ ბლამათ არის,
 მათში ბევრი კარგებია,
 მაგრამ ერთიც კი არ მომწონს:
 უკელა ჩემსგად ნაკლებია.

ნესტ. შუბ—შვილი.

1881 წ. ოქტომბერის 16.

X რამდენიმე სიტყვა. — ს. 13

„ივერიის“ მაისის „შინაურს მიმოხილვაზედ.“

დამამსობელი მოქმედება აქვს კაცზედ მონებას, სხვის ხელთ-ქვევითობას, სხვის თვალსა და ზირში შეტყუარას, სხვის სიტყვით და ბრძანებით საქმესედ დგომას, სხვის გამგებლობაში ყოფნას. აქ კაცი ჭკარგავს მომეტებულ ნაწილს იმ ღირსებათა, რომელნიც უნდა შეადგენდნენ კაცის ნამდვილ კაცურ კუთვნილებათა. კაცს უმძღურდება აქ გონება, ცნობა, სჯა, მოსაზრება, გამბედაობა, თაღისობა, მაღალი აზრით გატაცება, კაცური ავანტურა და თავისი კაცური ღირსების დაფასება და სიყვარული. სდება ზნით დაცემული, სუფით მდებარე, მსდალი, მუხანათი, გამცემი, ძლიერის სიამოვნების შეცდინე, უძღურის მზაკერელი, გულდასურული და გულდრძო. სიტყვით ეთვისება ყველა ის თვისებაანი, რომელნიც შეადგენენ კაცის დამამცინებელ თვისებათა. ამას გვიმტკიცებენ ყველა ხალხები, რომელნიც აწიან მონებას გამოკულიანი. ეს არის აუცილებელი ბუნების კანონი. რასაც ნიჭს, რასაც ძალას, რასაც სხეულს არა აქვს უამიერი კარჯიში,—ეს ნიჭი, ძალა, სხეული თან და-თან მოუძღურდება, და, თუ საკმაო ხანმა გასტანა, კიდევ მოისპობა. რადგან იმ კვარს გარკმობაში, რომელიც ზევით მოვიხსენიეთ, კაცი მო-

კლუბულია ღონეს, რომ ამოძრავს და ავარჯიშებს თავისი ნაშრომით. დიდი მადლი კაცური თვისებაა, და იბულებულია ამუშავს და ავარჯიშებს კაცის ღირსების დამტყუმი თვისებაა: სიბრუნე, ორბირობა, მდიანობა, თავის დამტყობა, პირთეობა, მსახურება, თავუანება, მონება, მორჩილება და ათასი ამ გვარი სისიზღვრებაა, რადგან მატრე ამუშავით მუშაობით თავის დამტყობა, ქვეყანაზე თავის შენახვა. ამის გამო ეს ავარჯიში ატრეკლებს და ამძვარებს ამ გვარს ხალხში ამ ნიჭთა და თვისებათა. ამის გამო, ეგულა ვინც კი ჰგონობს ამ საძაგული გარემოებების მოქმედებას კაცზე და ვისაც კი უნებს ნანდვილი კაცური გული, ცდილობს, რომ იღსნას კაცი ამ მდგომარეობიდან. ამის გულისთვის იყენებს ისე თავგამოდებულები ფრანკულები, ვაშინგტონები, კარბოლდები, მაშინები, კასტროშეკები, კარბონარები, გეტრონარები და სხვა ათ-ასი კაცობრიობის დამამშვენებელი პირნი და სასოცადოებანი.

«იუერიის» მისის წიგნის შინაურ მიმოხილვაში არის აღძრული ღაზაზავი იმასზე, თუ რატომ უნდა ამოქმედდეს კაცმა და რა გზაზე უნდა დადგეს, რომ იღსნას თავი ზემოთ სხუნებელი გარემოებებიდან და დადგეს თავის აწმულისა და მომავლის წარმატების გზას.

ჩემი აზრით, ამ კითხვას, რა სასიოთაც ეს არის გამოსახული სხუნებულს მიმოხილვაში, უნდა რამდენიმე შეკვება და განმარტება.

არიან ხალხნი, რომელთაც თითქმის თავის-თავათ იმისთანა აწეწილს გარემოებაში ჩააგდეს თავისი თავი, რომ იმის გამოსვლანჯვა და დახსნა არ არის აღვილი. ავიღოთ შესდრულობა და ძაღა იმ მუხრუჭისა, რომელშიაც ამ ხალხთ გაჭყვეს თავი; ავიღოთ ევროპის პოლიტიკა, იმისი აწეწილი და ნიადაგ

დაუდგარი მოქმედება: დღეს ერთი სახელმწიფო უმართავს მერს ერთ საქმეში ხელს, და ხვალ, სხვა გარემოებაში ჩავაღდნილი, უცრის და იარაღითაც ხელში ცდილობს ამ გზასედ იმის დაშლბას; ავიღოთ ისა, რომ დაწინაურებულს ხალხებში დაწინაურებულს საზოგადოებას და ხალხის აზრს აქვს ძალა და განვლენა ანამც თუ თავის მხარეთებლობაზედ, და თვითონ უცხო ქვეყნების მმართველობაზედაც; ავიღოთ ისა, რომ ამ დაწინაურებულს ხალხებში თან-და-თან ვრცელდება აზრი, რომ ყველას თავისი სიმართლე უნდა მიენიჭოს, ყველა თავისი თავის ბატონი თითონ უნდა იყოს; რომ ყველგან და ყოველ ხალხთა შორის უნდა იყოს ძიობა და თანასწორობა, და სხვა ამ გვარები. აი ამ სტილასა და ხარიბდას შუა არიან გასაგლეჯნი ის ხალხნი, რომელსედაც ჩვენცა და მიმოსილვის დამწერსაც გვაქვს ღაზა-რავი. და ჩემი თქმით, მარტო ის უროგრამმა, რომელსაც გვამღვეს «ივერია», ვერ შეასრულებს იმასა, რაც არის საჭირო ამ ხალხთა საზოგადოებათვის.

მიმოსილვის დამწერი გვიხატავს ამ უროგრამას შემდეგი სიტყვებით:

„თავის ვინაობის და ქვეყნის აღსაზრდგენელათ და ქვეყნის დასახანავად (სლოვიანემა), თავისი წარსული ხელახლად ააყენეს სათლავადამ, გამოსჩხრიკეს, მისხლობით ასწონეს, გოჯით გაზომეს, ყოველისიყერი, რაც ძველად ქქენდათ, რაც მათს ეროვნებას, მათს ვინაობას შეადგენდა და საჩუფად ედვა. გაურტონლეს თავიანთ ერს უყოშიის შემწეობით დიდებულნი სახენი ძველი გმიჩებისა, ქვეყნისთვის თავ დადებულებისა, ძველი ქველბებისა, ძველი კაცური კაცობისა; მოაგონეს, ისტორიის შემწეობით, დავიწყებული სასელავანი დღენი წარსულისა, აღადგინეს,

განწმინდეს, გააძლიერეს დედა ენა, უამთა ვითარებისაგან გარყვნილი და შელახული.»

ჰერ მოკლეოთ განდაკვლათ თქალი, რამდენათ შეუძლიან ხალხის გაახლება და წარმატების გზაზედ დაყენება «წარსულის ხელ-ახლად აყენებან საფლავიდაშ».

ჩემი თქმით, წარსული ძელათ თუ ვისმე აღადგენს ან მისცემს იმგვარს მაგალითს, რომლის მიღებაც მისცემდეს ვაჭარს მომავლის დარღვენას. წარსულის ბაძი ჩვენ ვერ წაგვიყვანს წინა, რადგან უკვლას ხალხის წარსულში უფრო ცუდია, ვიდრემ კარგი, რომლისგამოც ვერ გამოიტანს იქიდან ხალხი თავის მომავლის წარმატების აზრსა. ამის გამო ხალხს ვი არ უნდა უღრეცდეს ვაჭარ ვისეცს საფლავისაკენ, უნდა ახლებდეს იმას წინ; ვი არ უნდა აჩვენებდეს იმას აკლდამის ძელის ჩონჩხებს, — უნდა აჩვენებდეს ცოცხალს მომავალს, შემოსილს ნორჩი სოცით და ცნობა გონებით. და უკეთუ ხალხს უჩვენებთ შიშისაში ან ისტორიისაში ვისმე მხნე შიშთა, ქვეყნისა და თავის ხალხის სიმატლესთვის მომქმედთ და თავ განწირულთ. — იმისთვის ვი არა, რომ წარსული გაუხადათ ხალხს სანატრულათ, მხოლოდ იმისთვის, რომ ამ შიშების მაგალითი აღვიძებდეს ხალხში მხნობას და აძლეოდეს ძალას, რომ გასწიოს ბძოლა წარსულზედ უკეთესი მომავლის დასამყარებლათ. კაცობრიობის წარმატება მდგომარეობს იმაში, რომ ძველი ძველდება, ჭქრება, იკარგება და იმის ნაშთზე ამოდის ახალი. და თუ რიტმი (განმეორება) წარსულისა ხდება, — ხდება ყოველთვის უფრო სუსტათა, ვიდრემ წინათა ყოფილა, და ყოველს განმეორებაზედ კლებულობს, და ბოლოს სრულიად ჭკარგავს განმეორების ძალას... ხალხის წარმატება არის დამყარებული მეცნიერებაზედ, ცოდნაზედ, გამოცდილებაზედ, თანასწორობის აზრის მიხვედრასა და დამკვიდ-

რებაზედ, — ერთის სიტყვით გონებაზედ, რომელიც უნდა იყოს დამყარებული გამტრდალს ცოდნაზედ, აწინაღებს მკენაერებაზედ. ახლა ვიკითხათ. რომელს ხალხს ვნახავთ, რომ წარსულში ქქონილეს ისა. რაც დღეს არის დაწინაურებულს ხალხებში. მაშასადამე რის ბაძი და გავლიძება სჯობია ხალხის გონებასა და გულში: წასრულესა, რომელიც კერასთქელს ამ გვიან კერ კვიზგენებს და კერ მოკვიტანს, თუ იმ ხალხებისა, რომელნიც დღეს თვალ-წინ გვიდგანან და რომელთაგანაც ყოველ-დღე შეგვიძლიან გადავიღოთ კიდევ ეს მაკალითნი, ვნახათ ვიდრე ჩვენი თვლით და შეგვხათ კიდევ ჩვენი ხელით?! ამისგამო, შე ისე უყურებ, რომ წარსული უნდა უჩვენოს ხალხს მარტო იმისთვის კი არა, რომ წარსულში ყველა კარგი უჩვენოს და ყველა წასრული რქრითი დაჭყუროს, იმიტომ, რომ ამ წასრულში უჩვენოს ყველა ავი და კარგი, რომ ავი თავიდან აიცილოს, კარგს მიტბამოს. და რადგან უფრო ცუდია ამ წასრულში, ეცადოს ამ ცუდის ცხადათ დანახებას, უჩვენოს თავისი შეცდომილებანი და ნაციონალური (ხალხური) ნაკლებულებანი, რომ ამით ეცადოს ხალხი გასწორებას.

რაც შეესება ხალხის ისტორიული გამოჩენილი პირობის ჩვენებას, ამას, თქმა არ უნდა დიდი მნიშვნელობა აქვს, მაგრამ, როგორც შემთხვევით, გასამხსენებლად, გამხედარობის მისაცემათ, და არა წინანდელი ცხოვრების აღსადგენათ. მაგრამ ჩემი თქმით, აქაც კიდევ ჩვენი დიდი ყურადღება უნდა ავიყოს მიქცეული ახალი ცხოვრების გმიკებაზედ. დღევანდელი გმირები იბრძვიან იმ საქმისთვის, რომელნიც ძველათ თათქმის სიზმრათაც არა სჩვენებიათ. ესენი იბრძვიან უფრო აზრ-გამორკვევით, უფრო ცხადის მიზანით, უფრო საზოგადო ინტერესებით უატყებულნი, უფრო გრცელი პრეგრამით, უფრო მკვიდრი

მეცნიერული სწავლათა და გონებით შეჭურვილნი, უფრო დიდი სანახარსი საქმის და საბოლოოსთვის. რაც შეეხება გმირულ გამბედაობას, ამაშიაც უხვანდელნი არ დაუვარდებიან ძველთა. ავიღოთ თუნდა ზოგიერთი ევროპის ხალხების დაწინაურებული საზოგადოების გმირები. ვიცოდეთ, რომ დღეს უნდა გათავდეს ჯალათის ხელთ ჩუმი სიტყვებს და მინამ ჯალათი გამოეყვანდეს საპატრიმრდამ სიტყვების მოსასპობლად, შეიძლება გონება ჩაკვირებული ახალი სამეცნიერო საგნის მოძიებაზედ — ეს მაგალითი არის უმაგალითო მთელს მსოფლიო ისტორიაში. ამ მაგალითს გვიჩვენებენ დღევანდელი გმირები ამ ხალხისა. თვით ამათი ქალების გმირობა არის უმაგალითო მთელს ისტორიაში. მართლაც, იყვნენ ძველთაგ გმირი ქალები, მაგრამ იმათს გმირობას აღძრავდა რამე პირადი საჩუქებლობა: ისინი სწიწვდნენ თავს ან საკუთარი სულისა ან ზოგჯერ მოსაგებულად. ავიღოთ უკეთესი მაგალითი — იუდიტა. იმას რომ აღაღმეოვნო არ მოეკლა, აღაღმეოვნო მოსწყვეტდა მთელს მის სამშობლოს, იმის? მშობლებს და თვით იმასაც. ამან აიძულა, რომ იმას თავი გაეწირა და აღაღმეოვნო მოეკლა. მაგრამ, რა ამოიქავეს ამ დღევანდელთ ქალებს? — არავითარი პირგონი საჩუქებლობა არ გამოსტვირის იმათ საქმეში. მრავალნი იმათგანნი სტოკებს თავის, შეძლებულს სხლს, საყვარელ მანჯობლებს, ნებიერს ცხოვრებას, და ფეხშიშველანი, უბრალო მდაბიო ტანსამოსით, უმაწვილი ნოჩხი ქალები დადიოდნენ დაბიდგან დაბაში, ქადაქიდგან ქადაქში, სოფლიდგან სოფელს, ერეოდნენ უბრალო მდაბიო ხალხში, ეწეოდნენ იმათთან ღვაწლს, შრომობდნენ იმათთან დღე და ღამე, სწავლადნენ იმათს ენათა და ჩვეულებათა, რომ ამითი თავისი აზრი გაეყვანათ იმათში, ჩაკვლიათ გონს, მოეცათ იმათთვის გამბედაობა და უძარდნენ ამ ხალხს,

რომ გახელოდებოდა ის იმათ იმ საძინელ გზაზედ, სადაც ამ ქალთ
 უღონდათ წამება და სატანჯვლიანი აღსასრული. და ხშირათ ეს
 ქალები, იარაღით ხელში ხვდებოდნენ თვისთ მტერთ, ჩვედებოდ-
 ნენ წარბ-შეუხრელად, თერმეუცვლელათ, და თვით სიკვდილის
 წამს გაიძისოდნენ თვის საქმას გამარჯვებას. მოვიგონოთ ერთი
 ამ ქალთაგანს სიტყვა თავის მტერთა სიმჯავროთა წინაშენ:

„მე ყველა ამ საქმის ჩამდენი ვარ. მე ვიყავი ერთი უმ-
 თავრესი მოთაგეთაგანი. ამის გამო ჩემი სათხოვარი ის არის,
 რომ მეც ისე დამსჯათ, როგორც ჩემი თანამოსაარე ვაჟები,
 თუნდა ეს სასჯელი იყოს თვით სიკვდილი!“

ამას ჩადიდებენ ესენი და ამათი გვარი ქალი თუ კაცი,
 ზიარადი სარგებლობისთვის ვი არა, სხვათათვის: დახატულთა
 და დაკრძალბილთათვის.

ავიღოთ ახლა უფრო ცნობილი გმირები: გარბაღლი,
რომლისაგ ბადას ვერას წარმოგვიდგენს ძველი ისტორია:
 ავიღოთ დედეკლუში, კერმორელი, დომბროვსკი, მილლიერი და
 სხვა მრავალნი გმირნი, ამ ბოლომდელს თრანსილხების მოძრა-
 ეობას დროს თავ დებუდნი კაცობრიობის საბოლოოსთვის.
 გმირობა ყველა ამათი თუ არ მეტი, არ არის ნაკლები ძველთა
 გმირობაზედ, და სიგანი და აზრი ამათი არაა უფრო აწონილი,
 მაღალი და განძობა წმინდა და წრთელი. მაშასადამე უკეთესიც
 იქნება, რომ ხალხს დაანახოს და გააცნონ ამათი გმირობა,
 ამათი საქმეები, და აცნობონ და აწაუღონ ის საქმენი და მი-
 ზანნი, რომლისთვისაც, ისინი ასრუ მხნედ იბრძვიან და სწირა-
 ვენ თავებს. მართალია ხალხი უფრო ათვისებს და ადევნებს უფრო
 თავის წარსულთა გმირთა, რომლითაც ამართლებს ანდაზას:
 მოკვდა—გამიკეთდით; მაგრამ თვით ამ დათვისებაში ისახება
 ერთი რამ ისეთი ნაკლებუკანება კაცობრიობისა, რომელიც

არის ღირსი ურჩადლებისა. ეს ისა, რომ ხალხს ისე წინააღმდეგობა არ უყვარს, როგორც უკან წაქეზა, რომელიც, ჩემი აზრით, უმჯობეს ხალხს მაგრამ და მკვიდრათ წარმატების გზას შედგომას. ამის გამო, ჩემი აზრით, როდესაც ზოგნი ცდილობს გამოსახოს ძველი გზანი, ის უნდა ცდილობდეს იზოგოს და აჩვენოს იმათში ის მხარეები, რომლებიც დღესაც სხვათა იყვნენ ვაჭრის წარმატებისა და ბედნიერებისათვის.

ამ გვარად, ჩემი აზრით, ჩვენ მომავლის წარმატებასა და დანაშაულის უნდა ვებაძვდეთ ახალთა დაწინაურებულთ ხალხთა დაწინაურებულს აზრებსა. მართლაც, უძველესი გონებას ათქმევინა ჩვენს სოციეტებს, რომ, მამა-ცხენებულეთ, რა გვედარდობა, როდესაც სიმშვილით ვუჭა გვეწვისო. მაგრამ, გარწმუნებთ, რომ ცუკია და ჩაქი ყლახია უფრო ვერ გავიძობენ ვუჭსა: თუ გვიძველიან ჩვენ ისევე დარჯინ—ბოკლები და ამ გვარნი კაცობრიობის მოძღვარნი ჩვენ უნდა შევისწავლოთ ისინი, ჩვენ უნდა გაკისდოდ მოძღვრად გვრეზის წინა აზრების მოთავენი, და არა მამა-წახათა საფლავნი.

ახლა გადავიდეთ იმაზედ თუ რა გზას უნდა ადგინ ჩვენი მოწაღმართე ზიანი.

უმოთ განგებ მოვიყვანე ის დახლართული გარემოებანი. რომელშიაც ისტორიულმა გარემოებამ, მეგობართა ცბიერებამ, თვისმა უმცრებამ ჩაგდო სოციერთა ხალხნი; განგებ ვიხვინე დაწვეწილს ზოლიტიკურს გარემოებაზედ, და განგებ მოვიყვანე აზრი, რომ დღეს დაწინაურებულს ქვეხებში, დაწინაურებულს საზოგადოებას და თვით ხალხს აქვთ მკოჭი განვლენა მმართველობაზედ, და ხშირათ იმათი აზრი ამოქმედებს მმართველობებს, მკოჭი. ხალხს, რომელსაც უნდა მატომლობიდან ხსნა და მომავალი ბედნიერების დაბადვა, არის საჭირო, რომ ყველა ეს გარე-

მკობანი იქონიოს სახეში, და ჩემი აზრით, მარტო ამ პრე-
გრაშით, რომელსაც «ივერია» იწოდებდა, ძნელათ მისწვდება ვინ-
მე ხალხთაგანი ამ საქმეს. ესე იგი, «ივერიის» პრეგრამისა ან
არას სრული. ეს პრეგრამისა ბევრში საჭიროა, მაგრამ ამას
უნდა შევსება. ჩემი აზრით ამ პრეგრამისათან არის საჭირო,
რომ საზოგადოება საქმეთა მოღვაწენი ადგენენ შემდეგ გზას:

1., უნდა შეისწავლიდნენ პოლიტიკის ყოველი ძარღვის
მოძრაობას, ადგენებდნენ ამის ცუდას ყურადღებასა; შეისწავლიდ-
ნენ იმისი მოძრაობის განხილვას; ჭეშონდეს დახლგებება ამის მო-
თავუთა და ამითვე განმკლვე პირობათან და იქონიონ თვით იმათვე
განვლენა; აგონებდნენ ამით ნიადაგ სამშობლო ხალხს, და ეძებ-
ნენ მარჯვე დროს, როდესაც შესაძლებელი იქნება მძლავრის
შეკავებულ დაბრუნება და იმათი შემწეობით სურვილის შესრულება.

2., უნდა ამ დღისთვის სახალხო საქმეების მოღვაწენი
ამზადებდნენ შინაურთ, რომ ისინი მოემზადებულნი არ შესვლ-
ნენ ამ დროს.

3., უნდა ეს მოღვაწე პირნი აცნობებდნენ მთელი დაწი-
ნაურებულ ხალხების დაწინაურებულს საზოგადოებას თავსა,
შესძახებდნენ ნიადაგ თავის მუშახრებას, უსამართლობას, რომ
ამითი აღვიძებდნენ ამათში თანაგრძნობას, და ამით აიძულონ
ისინი თავის სასარგებლოთ ხმის ამოდებას და მოქმედებას.

4., უნდა ამ გვარნი პირნი და თვით ხალხიცა, შეძლების
დაგვარად, მიიღებდნენ დაწინაურებულ ხალხების დაწინაურე-
ბულს მოძრაობაში მოხაწილებას, რომ ამით დახანძრნ იმათა,
რომ არც ჩვენა ვართ უცხონი პრეგრამისა, რომ ჩვენც თანა-
ურგძნობთ ცრუხალხს მოკვლენათა და სწავლათა.

5., უნდა მიიღონ მონაწილეობა ამ ხალხის უკეთეს მო-
ძრაობაში, რომელთანაც ისინი არიან შეუდლებულნი.

კიდევ გაჭყენებენ ცხოვრების ზიან ტალღებს. ნუთუ უკეთესი არ იქნებოდა, რომ ისინი ესე წინასწარ გზასედ მდგარიყვნენ და იქ მანვე გაეწიათ ჩვენი საბოლოო-სიბრძნის სამსახური?

უკუაბრუნო ესე და ბევრი რამ ამ გვარი არის მისაღები სახესა «ივერიის» მრავალმხმსთან.

ამასთან არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ცუდია ის საღისი და იმას არავინ არ შეიყვარებს, რომელიც არ თანაურდობს და არ იღებს მონაწილეობას ქვეყნის სასარგებლო საქმეთათვის ბრძოლაში და არ გასწირავს სსკვებთან თავსა. ამ გვარს ხალხს არ უწერია კეთილი ბოლო.

ამავე მიმართულებაში არის აღძრული დაზარალი უარყოფილს მიმართულებასედ (отриц. направление), რომელიც, ჩემი აზრით არ შეიძლება დარჩეს უზარუნოთ, რადგან ამ კითხვას დღეს უკუაგან და შეტადრე ჩვენთვის აქვს დიდი მნიშვნელობა.

მიმართულების დაშვები აშბობს:

გვრეთმა მამუბის წყალ-გაღმა გაბიჯებამ იქამდის მიიყვანა შეიღბოს სასაკი, რომ უარ-ყოფიანა არამც თუ მარტო ის რაც ღირსი იყო უარ-ყოფიანა, არამედ ზოგიერთა იმისთანაც, რომლის უარ-ყოფიანის წამოწითლდებოდა სირცხვილმორეული ესლან-დული ტემპირიტი ღიბუნალი რუსეთისა. შედგა შეიღების ბანაკიც მარტო უარ-ყოფასედ, და მესეურობა ახლისა უკან კუთხეში მიანგლო. უკანასკნელი ფაღვანი ამ თითქმის ყოვლად უარ-ყოფიელი მიმართულებისა იყო შეტად სხარტი და ნიჭიერი მწერალი მესარკვი. მისის შეთაურობით ამ გადაჭარბებულმა უარ-ყოფამ იქამდის მიუშვა სადავე, რომ უარ-ჭეო თვით პეტროვიჩის მოღვაწეობაც და მთელს შექსპირს ამჯობინა ერთი კარგი სიგარა.

სავაკვირდეთ უკუას ამას კარგათა და გასინჯოთ ვერ

უარყოფა („отрицание“) ამ ახალი თაობისა და იმათი ფალაღ-
 ნის პისარევისა. ძვირათ თუ მწერალს დასდგომოდეს ეს უსა-
 მართლო ყვედრება და წევვა თავისთა და სხვათაგან, რაგორც
 დაემართა ეს ამ ახალ-გაზდა ძლიერი ნიჭის პატრონს მწერალს,
 რომელიც შემდგომ 1862 წ. კატასტროფისა, წაუძვკა
 მთელს დაწინაურებულს რუსეთს წინა, ამართა მალა ახალი
 სწავლის და აზრების დროშა და თავისი საპურობილედგან უნა-
 თელა მთელს სიციცხლის მსურველს რუსეთს გზასა და შეუპოვართ
 ებძოდა გამარჯვებულთ რეტროგრადთა დასთა, და სცემდა
 იმათ ზანსა, ამხეკებდა ზარდაცემულ მაწინავე საფხსა და
 ანხოველებდა იმ ლამშანს, რომელიც აღანთეს „Современ-
 никъ-ის უკვე დაღუპვილთ მოღვაწეთა და სამქვარ-გარეთელთ
 მოქმედთ მოწინავე პირთ.

მაშ რა იყო მიზეზი, რომ თვით მოყვანენიც კი აესი-
 ნენ ამ საოცარი ნიჭის პატრონს ახალ-გაზდა მწერალს?

პირველი იყო ისა, რომ პისარევი არა დგებოდა იმ შუა
 გზასზედ, რომელზედაც დგებიან საშუალო გონებისა და გამბე-
 დაობის ხალხნი, და ამ გვარნი პირნი ყოველთვის გამხდრან
 სამტროდ თვითონ მოყვარეთაგან, რისაც მაგალითს ვხედავთ
 თვით იმის წინა-მოქმედ პირებსზედ: ჩერნიშევსკისა და დობრო-
 ლიუბოვსზედ.

მეორე მიზეზი იყო შური. პისარევის დასის ბანაკიდგან
 გახდნენ პირველი პისარევის მტრნი „სოკრემენიკის“ თანა-
 მსკრამელნი ანტონოვინი და ყუკოვსკი. პირველი ამათ შეუშა-
 დეს სოკოვართა ახალ გაზდობასაც ჩანტომი პისარევის შესა-
 სებ. ამათ ერწმუნა ეს ახალ-გაზდობაც, რადგან ესენი იყვნენ
 თანა მოღვაწენი პატივ-ცემულთ და სადადებულთ ჩერნიშევსკისა
 და დობროლიუბოვისა. რათ გადაუდგნენ ესენი პისარევის? ჯერ

ერთი იმიტომ, რომ ამით ეკონათ, შემდგომ თავის ამხანაგუ-
ბის დაღუპვისა, თავი რუსეთის მოწინავე საზოგადოებისა, და
ის კი არა თუ გამოვიდა ახალგაზრდა მწერალი, რომელმაც
შთანთქა მთლიან ყურადღება მთელი რუსის საზოგადოებისა
და გაიტაცა წინა აზრების პატრონები და ამით აღარ უგდებ-
ნენ აგრე რიგით ყურს. მეორე იმიტომ, რომ ზისა ჰეგელმა პირ-
ველმა შეამჩნია ამით და უჩვენა, რომ ესენი მტყუნობენ ჩერ-
ნიშევსკისა და დობროლინოვის აზრებს და გზას; რომ მტყუ-
ნობენ თვით თავის წინანდელ აზრთაცა და პირი ჭქნეს მამა ზე-
შათა საფლავისაკენ, ანუ უგეთა ვსთქვათ, უღალატეს არჩუელს
წინამავალს გზას. ამ გვარი ცრუ-გენიოსებისა და მოწინავეთა-
თვის ესეები საკმაო იყო, რომ შურით და მტრობით გავსი-
ლიყვნენ. იმათ ამართეს დროშა ზისარევეზედ. პირველი ადგილი
ამაში დაიჭირა ანტონოვიჩმა, რომელმაც პისარევის დასამც-
რობლათ არ დასოგა არც ცილი, არც ტყუილი; სტვლიდა მთელს
სიტყვებს და სტრაქონებს პისარევის თხზულებებიდან იმის
აზრების დასამახინჯებლად და მკითხველების შეცდომილებასში
შესაყვანათ. აქედან იწურობა ის ცილიც, რომელიც იტყვის, ვი-
თამც პისარევის ეთქვას, რომ მთელს შექსპირს ერთი კარგი
სიგარა სჯობიანო, — თუმცა ზისარევის შექსპირიცა და გეტეც
ისე ჭყავს ნაქები, რომ სხვა გარემოებაში ის ამ ქებამდის არ
მიადწევდა. და რომ სწორედ ეს გარემოებაში ამოქმედდნენ
ანტონოვიჩსაც და ყუგოვსკისაც, ამას გვიმტკიცებს ანტონოვი-
ჩის სტატუები, „კოსმოსში“ სხვათა-შორის «Физический и
правственный Космосъ» ბრალშურა ამისი «Литературныя объ-
яснения» „ტიტლესსვი ვესტნიკში“ სტატუები ამისი გამოჩენილს
რუსულს ახალგაზრდა მწერალს მისილმოკვირზე, და სხვანი,
სადაც ეს არც ცილს, არც ტყუილებს არა ჭსოვავდა

თავის წინააღმდეგედ; და მეტადვე ვერ მოენჯინა ნაკრას-
 ვი, რომელმაც ეს დაითხოვა „სოკრემენნივიდგან“ და მისი-
 ლაქსვი, რომელმაც უჩვენა შეითხველებს ამისი უძღურება. და
 რომ აზრებით იწყო უკან წიგნა, ამას გვიმოტივებს ისა, რომ
 ის დაეცა პისარკის, როგორც ჩუნიშევსკის **Ест. Отн. Иск.**
къ Дѣйстви.-სა, სადაც თითქმის აღიარებდა ხელოვნებას სელფენ-
 ბასათვის ჭკიცხაკა პისარკის მეტი რადიკალური შეხედულ-
 ბასათვის და განდევნისათვის უსარგებლო სელფენბათა და
 შექცევათა. სიტყვით, ახტონოვის უნდოდა სულაც სა-
 მოთხეშა, ხორციც განცხრომაში. რაც შეეხება ყუკოვსკის, იმან
 ხომ ისეთი ტლინკეი მიაყარა „სოკრემენნივის“ სწავლასაც და
 თვით თავის წინააღმდეგ აზრბსაც, რომ „Вѣст. Европ.“-ში
 თავის თინანსურსა და ეკონომიურს სტატიებში მუშა საღბი და-
 აყენა ერთს ნაჩისსხედ მაშანებსა და მუშა საქონელთან და გა-
 პიტლის პატრონები უდაცა ოლიმპის მცხოვრებელს. თქმა
 აღარ უნდა, რომ ამ გვართ პირთაჲთავის პისარკი იყო თვალში
 ეკალი. ამათგან იწყობა დეგან პისარკისა თავისაკე მობანა-
 კეთაგან და იმის სიკვდილის შემდეგ აღძრეს თვის უძღური ენა-
 თვით იმ გვართ პირთ, როგორც სკაბიჩევსკი, ორესტ მილლე-
 რი და სხვანი, რომელნიც პისარკის სიცოცხლის დროს იმის
 წინააღმდეგს უჩინტსაც ვერა სძრავდნენ. განა თუ უწევს გულ-
 გრილათ ჩივას იმის ნაწერთა და იხვეებოდნენ იმის ნამდილ
 შეცდომილებაზედ, რომელნიც იმასაც, როგორც ყველა ახადი
 აზრების შემოტასს და შემშუშავებელს ბლომათა ჭქონდა, —
 ანა! იწევს ცილების წამება, იწევს ძრახვა თვით იმსედეკე,
 რასაც თითონაც ხშირად ჭქადაგებდნენ. ჭკიცხაკდნენ მაკალიათთ,
 როგორც დღეს მიმოხადვის დაშვრი, მოჭარბილი უარ-ყო-
 თვისთვის.

აი მიზეზი მოხანაკეთებელისა და მისი
 მიზეზი სხვა მრავალი ახალ-გაზდობაცა, რომელიც ვერ ამოძრ-
 ვებს კრიტიკულად თვით თავის გონებასა და გასდევს რომელიმე
 ავტორიტეტის სიტყვას, და დასცეს ყიყინა, რომ მისი
 მოჭარბებით არის უარ-მყოფელი.

ესევე გვესმის, ანა, სამწუხაროდ, კიტხვითვე „ვერის“
 მიმოხილვის დაწყებისაგან.

ესთქვით, რომ კიდევაც ასე იყო, რომ მისი და იმისა
 მიმდევარნი იყვნენ თითქმის ყოვლად უარ-მყოფელნი, — ნუ-
 თუ ეს იყო გასაკაცხი და არ სჯებური? რომ ჩავაკვირდეთ კაცთა
 ცხოვრებას და შეტადრე ჩვენსა და იმ ხალხისას, რომელსაც მის-
 რევი კეთებდა, ნუთუ ბევრს რასმე ვიპოვნით, რომელიც არ იყოს
 უარ სყოფელი და ბოლო მოსაღები? რა არ იყო უარ-სყოფელი:
 საზოგადო წყობილება? სარწმუნოება? სახელმწიფო წყობილება?
 კანონები? ეკონომიური წყობილება? წესები? ჩვეულებანი? რჯახ-
 ბა? ქორწინება? სწავლა? ხელაწება? გაწვრთნილება? — სიტყვით
 რას გვიჩვენებთ ისეთსა, რომელიც არ იყოს უარ სყოფელი და
 შესაცვლელი? თუ ასრე არ იყოს, რათ არის კაცი უბედური? რათ
 სტირინს თვით სულმწიფენაც თავის ბედსა? რათ სტირინს ბაირო-
 ნის მონაწილე თვისას და მთელი კაცობრიობის სიცოცხლეს, — მან-
 ძრედი, რომელშიაც ბაირონის გენი ჭსახავს მადალი და უმძღურესი
 კაცის სულისა და გულის გრძობასა და წამებას საზიზღარი და
 გონიერი კაცისთვის სათავილო ცარქმობებთან? რათ სტირინს
 თვით უმდიდრესნა თავის სკეს და არა ჭხედავენ თავს ბედნი-
 რათ? თუ ეს მდიდარნი და ძალის მჭერნი კაცნი არიან უბ-
 დურნი ცარქმობათაგან და კაცთა ცხოვრება ვერ აკმაყოფილებს
 ამათ გულსა და გონებას, მაშინ რა უნდა ესთქვათ სხვებზედ,
 რომელსიც არიან სათამაშონი, უბედო მანანნი ამ გვართა

შემდეგთა და ძალის შექონებულთა კაცთა ხელში და მონახი მათის გაუმადლარის სურვილისა და წყურვილისა? .. ვინ არის ქვეყანასდ ბედნიერი, გარდა უგუნურთა და ცულის-ყურ და გმინობა გონება დასშულთა? მაშასადამე, რათ არის ამ უარყოფის გამა. ვისარევი ტალახ-სასრფლი, და არა სათაყვანა?

რაც შეეხება იმასა, რომ იმან და იმის მომხრეთ მესვეურობა (?) ახლისა უგან კუთხეში მიაგდეს, — ჩემი ფიქრით ჯერ არც ეს არის მართალი. ვისარევი სულ იმასა ჭქადაგებდა, რომ მომავალი ახლისთვის არის საჭირო მრავალი, და სხვათა მოკის ამობობდა, რომ უნდა გაგრძელდეს ცოდნა ბუნების სამყარნიერსა საგანთა და საზოგადო სოციალურთა კანონთა: კაცობრიობის ბედნიერება მომეტებული ამასდ არის დამოკიდებული. და ამებს მარტო სიტყვით კი არ გაიძინოდან, ამტკიცებდა საქმათაც, და მომეტებული ნაწილი ამისი ნაწიერებასა არის მდამოკთ აღსნანი ამკვართა საგანთა. მაგრამ, ვთქვათ სწორეც ისეც იყო, რომ მარტო უარ-ჭყოფდა, — ნუთუ ეს უარყოფა არ იყო შესვეურება ახლისა? ნუთუ შეიძლება დანგრევა რისამე, მინამ არ ასწონენ არ დაინახამენ, რომ ეს ძველი აღარ ვარცა და აღარ არის შესნახნი? ნუთუ საზოგადოება ჭკრავს წიხლს თავის წასრულს და აწმყოს, მინამ კარგათ არ დაწმუნებდა, რომ ესენი არიან ამისთვის საგნებულნი? ნუთუ შესამლებულია ძველს შენობასდ ახალი მკვიდრის დადგმა, თუ ჯერ ეს ძველი არ დაინგრა და არ დაიცალა ამისი ნააღაგევი? თვით ეს ასაღნიც, რომელნიც დღეს ასე გაბედვით მოქმედებენ რუსეთში, მოქმედებენ იმიტომ, რომ ამ უარ-მყოფულთა შეუწინადეს იმათ წინათვე ამ მოქმედების გზა და საბუთები, ესე იგი, ამ თვის უარყოფით, დაინახვეს, ვისაც თვალები არა ჭქონდა დახუჭული და გონება დასშული, რომ ძველი კერძები არიან საგნონი, რომ

წინანდელი წყობილება აჩის დამამხრებელი კაცთა საბოლოოებისა; რომ აწმყო აჩის ბურჯი უშუქრებისა და კაცთა უმეტრებისა, აჩის საესე შეტდომილებით და უსამართლობით. ეს ცხადათ, აწინილი საბუთებით, მძღავრი კალმით და ცხოველი სიტუებით დანახვეს მოზარდთა. და რაკი ესები გამოკვეთულ, გამოაშუქრებულ იქმნა, მაშინ ისინი, ვისაც ქქონდა გული კაცი-სა და აჩა ქვისა, გონება ადამიანისა და აჩა ბატისა, იძულებულ იყვნენ მიეყნოთ ხელი საქმისთვის და შესდგომოდნენ ძველის დარღვევას. თუ ასე აჩა ყოფილიყო, ეს ახალი მოქმედი პირნი ვერ დაიწყებდნენ თავის საქმეს: მაშინ უნდა იმ საქმესა სდგომოდნენ, რასაც ადგენენ იგი უარ-ყოფელნი, რომელთაც იმათ გაუმხადეს გზა, და ესენი დღეს ასე გაბედვით, ასე წყობისათ და თავ-გამეტებით ვერ შეუდგებოდნენ გზასა, რადგან ასე მოქმედება შეუძლიანთ მარტო იმათა, რომელნიც თავის საქმის სიმართლეზედ აჩიან ცხადი საბუთებით დაწმუხებულნი. ვინ დააწმუხნა ესენი ამისეულ და ვინ მისცა ამათ ეს ცხადი საბუთები თუ არ უარ-ყოფულთ მიმართულებას პატრონთ?! მაშასადამე, სად აჩის აქ ახლის შესუქრების გუთხეში მიგდება!

ასე გაგიცხვის უკან პისარკვის უარ-ყოფისა, ავტორმა მარტო ერთს მაგალითზედ იხვენა. მაგალითიც აჩის ისა, რომ თვით პუშკინიც ვი უარ-ყოფო. მე ეს ასე შეუქრება, რომ რაკი „მიმხილვის“ დამწერი პუშკინის უარ-ყოფას ასე ცოდვითა სთვლის, ის უნდა თანაუგრძნობდეს პუშკინის პოეზიის ხასიათს, — ანუ, უფრო უკეთა ესტყვათ, იმ პოეზიას, რომელიც უბრუნებს გზას საზოგადო კითხვათა, და ჭიკჭიკობს ვითარცა აშიკი ბუღბუღი ახლათა კოკორთა ზედა გაზაფხულის ვარდისათა, და ჩხედრინის ივანუშკა — დუჩახოკივით, ჭხარხარებს და

დასტურებს საქართველო სმათ იქა, სადაც დგანან გლეხის გუნ-
 ვანი და დასტირის თავს შესუდრულ მკვდრებსა. მაგრამ მიმ-
 ხილვის დაშვებს უნდა ვაჩუკოთ ახსოვდეს, რომ ზუშკინი უაჩ-
 ჭყვეს ზისარკვამდის ჯერ ისევ ბელისკიმ თავის უგანასენელს
 სტატეებში, და ზისარკვამდის ვიდევ ჩენნიშევსკიმ და დობრ-
 ლაუბოვმა, და თვით ნეკრასოვმაც ვი თავას «ПОЭТЪ И ГРАЖД-
 АНИНЪ»-ში. მასსადაც, ეს ცოდო თუ ცოდოა, ეკუთვნის ჯერ
 სხვეებსა და მეტე ზისარკვს. — იმავე სხვეებს, რომელთაც ავტო-
 რი პატივას ცუბით იხსენიებს. მაგრამ ეს ცოდო ისე დამკვიდ-
 რდა რუქთის დაწინაურებულ საზოგადოებასა და მწერალთაში,
 რომ ველარკვინ ამოჭკვეოს, და იქამდის მიადწია, რომ ზისარკვი
 ლაპარაკობდა მაინც ამასედ და ბოლოს მწერალნი დაწინაურებულნი
 საზოგადოებისა, ლაპარაკის დიხსათაც ანა ჭხადიან ზუშკინს.
 ერთი საუკეთესო დაწინაურებულნი მწერალთაგანი, მიხაილკესკი,
 ამბობს ზუშკინის ძეგლის აგების დროს, რომ ზისარკვის დროს
 ვიდევ საჭირო იყო, რომ ზუშკინსედ ჭქონდათ პასაი, და დღეს
 ისე დაგწვებულანო, რომ ლაპარაკითაც აღარ დიხსო.

უკეთეს რუსეთში ამის ზოქონა აღარ არის ურადლების
 დიხსი, ნუ თუ ჩვენ, რომელთათვისაც უაყული სიტყვა, უაყუ-
 ლი მოძრაობა უნდა იყოს მიმარკვვეული იმაზედ, რომ ამითი
 ემატებოდეს რამ ჩვენ ღარიბ ცნობასა, ცოდუნასა და შეგნებასა,
 უნდა ვბაძვდეთ ჭიკტიკს, ვინდა ეს ჭიკტიკი იყოს თვით ბუფ-
 ბულის ჭიკტიკსედ უმშკინიკესი?! რადგანა არა მაქვს ხელთა
 ბელისკის არც ერთი წიგნი და შემთხვევით ჩამივარდა ხელში
 ერთი გამოჩენილი რუსას ახალი მწერლის თხზულება, სადაც
 ზოგერთა ადგილები არის ბელისკვიდგან ამ გვარ სავანსედ
 ამოწერილები, მოვიყვან ბელისკვის ახლს ამ გვარ ზოქონასედ.
 უკლებლედ მწერლებში მარტო გონიაროვი ეტანება წმინ-

და ხელოვნების იდეალს (идеала чистаго искусства). უკუღს კხ-
ლანდულ მწერლებს აქვთ რამე, გარდა ნიჭისა და ეს რამე უფ-
რო ძვირფასია ნიჭზედ და შეადგენს ნიჭის ძაღს. გონიარაკის,
გარდა ნიჭისა არა აქვს რა“

«ისკანდელის ყოველთვის აზრები წინ უსწრობენ, იმან წი-
ნათვე იცის, რა ანა და რისთვისაცა სწერს. ისა სწერს სინანდ-
ვიდეს გასაცნობის სისწოლოთ მხალხლ იმიტომ, რომ ამასვე
წარმოსთქვას თავისა სიტყვა და გადუწვიტოს სამართალი.
გონიარაკი სწერს უფრო იმიტომ, რომ დააკმაყოფილოს თა-
ვისი სურვილი და დასტკბეს თავის ხელოვნური ნიჭითა“.

ჟერ ბელანსკიც კი იმისთანა დროს ამბობს ამას და იმი-
თი დროს მწერალსა არა სჯერდებოდნენ წმინდა ხელოვნებას,
ნუ თუ მასარკეს უნდა ედებოდას ცოდოთ, რომ იმან უარ-
პუშინის ჰოცია?

„რა არის მწერალი, — ამბობს ერთი გამოჩენილი რუსე-
თის ამ დროს მწერალი: — თუ არ საზოგადოებისთვის მოქმე-
დი ჰერო? რა არის მწერალი, თუ არ ძალა გონებისა (интел-
лектуальная сила), წინამძღოლი ვარსკლავი, რომელსაც უნდა
მისდევდნენ ისინი, რომელთაც არ შეუძლიანთ შეუცდომლად
მოთვითქვას და მოსასწავლას?“

„რა არის ეს რამე? — ამბობს იგივე მწერალი შემორო
მოყვანილი ბელანსკის სიტყვების გამო: — და რატომ მარტო
ამ რამეშია ამ მწერლისა და იმის ნიჭის ძალა? ეს რამე არის
შეცნება ცხოვრებისა, ცაკება საზოგადოთა და სოციალურთა სა-
ჭროებთა. ეს რამე არის წინამძღოლი აზრი დაწინაურებული
გონებისა. თუ ესეები არა სჭირს მწერალს, იმას ვერ აღსანი
ვერ:ფერო ნიჭი.“

„ნიჭის ძალა, — ამბობს იგივე მწერალი: — პოეტური ქმნი-

ლებით ვი აზრს ფასდება, ფასდება იმ აზრების ძალით, რომელიც
 ნიც ამ ქმნილებაში არიან და ასუფდგმულეებს იმას; ფასდება
 იმ ქვეყნისა და საზოგადოების სასარგებლო და წარმატების
 მომცემი ძალით, რომელიც არის შეტანილი იმ ქმნილებაში.“

და ამ გვარს რასმე არც ერთი დაწინაურებული მიწრადი
 არა ჰქონის ზუსტად.

აქ, დასასრულად, არ შემიძლია არ მოვიყვანო ხელფა-
ნის სიტყვა, რომელიც წარმოატყვა იმან თავის წიგნში ხე-
ლოვნებაზედა შესახებ იმისა, თუ რას უნდა ემსახურებოდეს ხე-
 ლოვნებს:

„ხელოვნება უნდა გვისახავდეს კაცის ცხოვრებას, კაცთა
 ცქმნობათა და სურვილთა (ურაქტეწ), კეთილთა და ცუდთა მსა-
 რეთა, შრომათა, ცრუმორწმუნებათა, სასაცილო მხარეთა, ად-
 ტაცებათა, დიდებათა სამარცხვინო საქმეთა... და ეგულა ამას
 უნდა ჩადიდდეს აგებულებისა, გონებისა და ზნეობის წარსამა-
 ტებლათ.“

„ხელოვნების ყოველ ქმნილებაში უნდა იყოს მიქცეული
 უზრადლებს ჯერ თვით იდეაზედა და იმის გამოსაყენებულ და
 მოსახმარს მხარეზედა, და მეორე თვით შესრულებაზედა ჯერ
 უნდა იყოს მიზანი და მეორე სლსაჩი ამ მიზნის შესრუ-
 ლებისა, ჯერ განმა და მეორე შესანახი ალაგი, ჯერ აზრი, და
 მეორე შესრულება ..“

... უზრო ხელოვნებამ ის შესძლვნა ქვეყნას, რომ სა-
 ზოგადოებას და ხელოვნებას შორედობან ცხოვრებას: საზოგადოე-
 ება აშორებს ხელოვნებას ცხოვრებას და ჰხდის იმას გასართობ
 და შესაქცევ საქმეთ. ეს არის ცხოვრების მოყიდვება, მედი-
 დურობა, არის წრეს გარეთ გასვლა, არის ცრუ რცხება, და
 ეგულა, რაც გნებათ — მხოლოდ ამაში აღარა არის რა გამოსა-

უენებელი, არ არის საქმის საუნჯე, არ არის ფორმა ცხოვრებისა, არ არის საღისარი და ძალა ცხოვრების გავრცელებისა და წარმატებისა...

„უკეთესი თქვენ ემსახურებით უქმთა, უსაქმურთა და გაქურდებულთა განხედით ჩვენგან! ჩვენ არ გვინდა თქვენი ხელფანება.“

„უკეთესი თქვენთვის არის საჭირო დიდგაჯობა და ბატონობა, განხედით ვიდრე ჩვენგან! ჩვენ გვინდათ რომ გავრცელოთ თქვენ, უკეთესი თქვენს ხელფანებას.“

„ჩვენთვის არის საჭირო 40,000 ბიზნისთევა, სადაც თვითონ უნდა იყოს ექსპანსიონის ტომი წიგნი; გვინდა ასურებატორები, ფინანსური კაბინეტები, ქიმიური ლაბორატორიები, ასატომური თეატრები, მუსიკები, და ათასი სხვადასხვა რამე.“

„ჩვენ უნდა შევადგინოთ სამაგალითო (მაგალითის მიმცემი) საცხოვრებელი გლეხებისა და მუშა ხალხისთვის, უნდა გადავაკეთოთ ჩვენი სოფლები და ქალაქები.“

„ჩვენ უნდა გადავაქციოთ მთელი საფრანგეთი ერთ დიდ ბაღათს და ვენახს, და გავამყოფოთ ფორულებით, ქალაქებით, საგრილობლებით, საწინდლობლებით, მაღალი ხეებით, რუებით, წყაროებით და ამ გვინდა მოსახლარი მშენებლებით.“

„მაგრამ ჩვენ ვერ უნდა უკანასკნელი ბრძოლა გაუწიოთ წამსდარს გამგებებს, ცრუ ღიბურაღურს და დარწმუნებს სხვებს!...“

თუ ურდობნი, საფრანგეთის შვილი ამას ამბობს, ჩვენ რაღა გვეთქმის! ჩვენ არამცთუ ისევე გვაგლია, რაზედაც ურდობნი იჩვენება, და არა გვაქვს ბეჭი რამ ისიც, რაც ურდობთადაც ვი აქვთ საფრანგეთში. ჩვენ უკეთესი კალმის მოსმა, უკეთესი ხელის განძრევა პოეზიაში, პრინციპში თუ რაშიადაც გნებავთ,

უნდა იყოს მიმართული სხვაობებს და ჩვენს წინ წამყვანებს
ახრებოდ. ჩვენ იმისთანა მდგომარეობაში ვართ, რომ სრულიად
აქა გვიჭკვი-პუშკინ-პოეზიება-რა! აქამდის სულ ვჭიკვიკობდით
და გვისწრა უსაქლოთ უამთარმა. ნუთუ ჩვენ ვიდგა გვაქს
გული და მოცალეა ჭიკვიკისტვის? *)

ანტ. შურტელაძე.

30 ივნისს 1881 წ.

*) ეს უნიშვნა იყო დაწერილი შარშანდელი „ივერიის“ მაისის
შინაური მიმონილვის შესახებ, და მივენი „ივერიაში“ დასაბეჭდათ.
„ივერიაში“ არ დაბეჭდა. დღეს, რაკი ამ გვარ საგანზედ ისევ აღიძრა
ლაპარაკი უ. მაიაშვილის შესანიშნავ სტატიაში და მტერიოდენათ ესეც
შეეხება იმ კითხვას, საჭიროდ დავინახე დაბეჭდვა ისე შეუტვლელოდ,
როგორც „ივერიაში“ იყო წარდგენილი.

ანტ.

როდემდის უნდა...

როდემდის უნდა მწარე ბედმა ასე გაატოროს,
 ჩვენ გულის ტოკვას ერთხელ შევა ალარ ელინსას ..
 როდემდის უნდა დამსახურო უღელში ვეხნათ,
 სწვისთვის ვიტანჯვით — სწვისთვის ვთქვით — სწვებისთვის ვხნათ.

როდის იქნება ბნელი ნათლათ გადაგვეკვიყოს;
 ძმობა-ერთობა ჩვეუანსედ შთოქნილიყოს ..
 როდის იქნება სკვდის დიდი გულს ასწვევტიყოს
 შევებით და ღვინით იგი მარად დამტკბარი იყოს

როდის იქნება ხელი ხელსა ერთათ ჩაგვეკვლოს;
 სიმართლის გზანი ასე ძმურათ გადაგვერბინოს,
 ხალხისა ცრემლი, მწარე ცრემლი — ჩვენ შოგვექმინდოს
 და მისა წელური დაწულუფური ჩვენ გაგვემინოს.

სანდრო.

ქართული საბჭოთავო რესპუბლიკის ილიაძის სახელობის უნივერსიტეტი
 ბიბლიოთეკის განყოფილება
 ქ. თბილისი, ვაჟა-ფშაველას გამზ. 47
 ტელ. 52 54 11 12

საქართველოს მოკლე გაზიარება

XI

მეფობა დავითისა.

(გავრძელება)

გაძლიერება ქართველთა.—იგინი ჰმეფლიან ევროპიელთ პაღეს-
 ტინის განთავისუფლებისათვის.—პაღესტინაში წმ. სინაის მთა-
 ზედ დავითი აშენებს ტაძარს.—ავრეთე მრავალს ტაძრებს ჩვენს
 მამულში —დავითი მიაქცევს განსაკუთრებით ყურადღებას ხალხის
 განათლებას და ქვეყნის აშენებას.

თუმცა ევროპაელნი იწვევდნენ მუსულმანებს პაღესტინაში
 სასაძმოდუელად, მაგრამ ჩვენს ქვეყანაში მეოფი მუსულმანები
 (სელჯუკები) მაინც არ ჰსჩქარობდნენ იქ წასვლას. დავითმა
 ესენი დასტა-დასტა დაამარცხა და მომეტებული ნაწილი განდევნა
 საქართველოდგან სელჯუკები განძვინდნენ და საქართველოს
 დაკარგვა ითაკილეს. დიდ ძალის ჯარით წაშოვიდნენ და დავითს
 დაეცნენ, ძალგანსი და უშიშარი მეფე ესე დავით 1500 კაციო
 მიუხტა მტრებს და ისეთ ნაირად დაამარცხა მათი ჯარი რომ
 იგინი თავადებული წავიდნენ, ქართველთ დარჩათ მათგან კაი-
 ძალი აღაფი.

ამის შემდეგ დავითმა მონღოლმა განაწილებული და გაყო-
 ფილი სამეფოს შეერთება და აღდგენა. უზნელ მეფე კახეთ-

ჭერეთისა — აღსანიშნავი ტყე და სამეფო მისი შემოღობვის
თავის სამეფოს. ამის შემდეგ დაიბრუნა ქვეყნები ერთი-
თა შუა: კასპიის ზღვისკენ დებუნტი შეადგენდა მასინდელ
დროის საქართველოს მაჰნას ზესეკე (დებუნტი) იყო შესანიშნავი
სიმაგრე, სადა დადგმული იყო რკინის კარები, მოსაგებებლად
ჩრდილოეთ კავსიის ველურებისა. აგრეთვე დაემოწმიდნენ და-
ვითს შიკვანი, რანი და მოვანანი. დასავლეთის მხრით უგან-
სენელი მიჰნა მასინ იყო ტრანზიტონი. ოსმალები (სელჯუკები)
დავითმა განდევნა ტარსოკარიდამაც და ის ადგილიც თავის სა-
მეფოს შემოერთა. სომხები მათი ორგულობისათვის სა-
ქართველთაგან დასაჯა: წაართვა მათ სატახტო ქალაქი
ანი.

ასეთი გაძლიერება დავითს იათად არ დაუჯდა: ამისთვის
მან მრავალჯერ შეებრძოლა მტერს: მუსხანში 1115 წ., ტა-
სში 1116 წ., ყადაღში 1117 წ., არეზის ბიძას 1118 წ.,
მტკვარზედ 1120 წ., მანგლისში და დიდ-გორში 1121 წ. და
მრ. სხვან. ყოველი კუთხე საქართველოსა მოკვიტნობს
დიდებას ამ მეფისას, რომელიც ყველგან და ყოველთვის თავს
ზარს სტუმდა მტრებს. თვით მისი აზრანება, ტანადობა, უ-
ბარი ღონე და სულის დიდება სელს-უწყობდა მას ამისთვის.
იგი სამაგალითო მეომარი იყო ჯარში. ჯარს მუდამ წინ
უძღვოდა, მან არ იცოდა დაღაჯვა და მისმა მკლავმა დაცდენა.
ზმა მას ჭქონდა ლომებრივი. სპარსები და თურქები მუდამ
მარცხდებოდნენ და უტოვებდნენ მას დიდძალ ალაფს, რომლი-
თაც დავითმა გაამდიდრა თვისი სამეფო.

ამ ნაირის ძლიერებით წაქეზებულნი ქართველნი მიეშველ-
ნენ ჯვაროსნებს და აქ მრავალ ჯერ გაიმარჯვეს. მეფემ წმ.

სინაის მთაზე ააშენა ტაძარი წმ. ეკატერინესი ქართველთა ღვთის მსახურთათვის.

ასე აღადგინა დამხობილი სამეფო დავითმა. მაგრამ მართლაც ამით არ დასრულდა მისი აღდგენება. საქართველო ამ დროს მძლავრი, აღდგენილი იყო თავის ძველის მიჯნებით და შინაურის განწყობილებით. ამისთვის, ზემოთაც ვსთქვით, მან რამდენიმე ჯერ მოახდინა კრებები სასულიერო ზირობის; გამართა სკოლები ქართველთა ურმათა აღსაზრდელად, გამართა სსსტუმრო — საავადმყოფოთუოები დაჭრილთა და წყლულთაგან და ხშირად. თვით ესტუმრებოდა ამ ავადმყოფებს და ზირად თვითონ ემსახურებოდა მათ.

ყველა ამას გარდა დანგრეული და დაქცეული ციხეები, ტაძრები, და ქალაქები მან ზოგი ხელახლა აღაშენა, ზოგი შეაკეთა და აღადგინა, ყველა ამას მოახმარა ბრძოლის კვლევებაში ალაფი.

რადიქსი და უმშენიერესი ყველა მისგან აგებულ ტაძართაგან არის გენათის ტაძარი, რომელიც აღაშენა დავითმა მსგავსად თეოდორის ტაძრისა. გენათის მონასტერი ახლაც გვიმოწმებს დიდებას და კეთილ დღეობას ქართველებისას დავით შიორის დროს. ეს რაძარი აგებულია მსხვილის და დიდროანის ქვით, ერთი ქვა (ცხრა ალაზი სიგრძით) დადებილია მასზე თვით დავით აღმაშენებელისაგან. საკურთხეველში ასვენია მოვარაუბული ხატი ღვთის-მშობლისა — ნახუქები იმპერატორის ალექსი გომინისაგან. აქვე ასვენია ურძველესი ხატი ხახულის ღვთის-მშობლისა, ქმნილი წმ. ლუკასაგან და შეკმარული ძვირფასის ქვებით თვით მეფე დავითისაგან და მეფე თამარისაგან. დავითმავე განაშენიერა ხახულის ღვთის მშობლის ტაძარი (ჭეროხის ტოტ-ბე).

მანვე დავითმავუ მონღოლმა შერიგება სომეხთა და ქართველთა საწმენდების მხრით. ამიტომ კრებს მთავრად. თავს-მჯდომარეთ ამ კრების იყო მცხეთის ქათალიკოსი იოანე ამ კრებამ ვერ შეარიგა ეს ორი ხალხი, რადგან სომეხები მაგნი-იდგენ თავის რჯულზედ და ამის გამო უფრო მეტი განხეთქილება ჩამოვარდა მათ შუა.

მეფე დავითი ცარდაცვალა 1125 წელს. საქართველოს აღდგენისათვის და გაშენებისათვის ქართველნი მას აღმაშენებელს უწოდებენ. და საქართველოს ეკლესიას მას მრავალი ქველმეჭმედიანისათვის და წმინდა მცხეთისათვის ჭრაცხავს წმიდათა შორის. განისვენა ამა წმ. და მეფემ და დაესაფლავა გენათის მონასტრში. გამეფდა შვილი მისი დიმიტრი I.

დიმიტრი I.

(1125—1155 წ.)

ანდროძი დავითისა. — დიმიტრის ვაჟი კაცობა. — სიმძლავრე და მშვიდობიანობა ქართველთა. — ბერად შემოსვა დიმიტრისი. — გამეფება დავით მესამისა და ორთავეს სიკვდილი.

რომ მოუახლოვდა სიკვდილის უახლოესი მძლავრისა და მღვთივე ცხებულსა მეფეს დავითს, აღიჭურვა სინარულით და დასწრა შემდგი ანდროძი: «მეკდივარ წინაშე უკვდავისა მეფისა, რომელმაც ამ სოფელსა მომანიჭა ეკლესია წყალობანი თვისნი, რომელმაც მომცა შვილი დიმიტრი, უმეტეს ჩემზე აღჭურვილი სიბრძნითა, სიმართლითა, სიმტკიცითა და ვაჟ-კაცობითა. ამისთანა მეფე არს კიდელ უფლისა მართალთათვის დაშთე-

ნილთა ამ სოფლად. ამასთანაჲ შეიღმა ალაგსო გუღი ჩქმა სი-
სარუღითა დიდითა.»

ეს ანდერძი დიმიტრიზე მართლა ზედგამოჭრილი იყო. 30 წლის მეფობაში მან ჯამბუკიძე მამის იმედი და უმეტეს მამისა გააძლიერა და დაამშვიდა საქართველო. ჯერ მამისავე სიტყვებში და მისივე მოხდობილობით დიმიტრის გაილაშქრა შირვანზე, ქუქხანა ომნი და ბრძოლანი, თავის ვაჟ კაცობით განაკვირვა მტერნი, აიღო ცხენე უაღაძარი, დაამარცხა სპარსეთის თავი ჯარი და აიგო ალაგითა და ტყუითა დიდითა. მამის სიკვდილის შემდეგ მან დააწოდა განჯა, კარები ამ ქალაქისა წაიღო ტანთში და იქ დასდგა. გახრებული თურქებისაგან ქვეყანა — ტაო, ხელ-ახლა დასასხლა და ჯერ მშვიდობა. მის მეფობის განმავლობაში ქართველთა ხალხი მშვიდობიანად მუშაობდა შინაგანად და გარეშე მტრებისგან უვნებელი იყო.

30 წ. მეფობის შემდეგ იგი ბერად გახდა, მეფობა გადასცა თავის შვილს — დავით III-ს, რომელიც ექვსი თვის მეფობის თავზე გარდაიცვალა. ამჟამად წელს გარდაიცვალა ბერი დიმიტრიც.

დავით III სიკვდილის შემდეგ (1156 წ.) გამოეფა საქართველოში შვილი დიმიტრი მეფისა — ძმა დავით III-სა — ვიარაგი.

გიორგი III, შვილი დიმიტრი I-სა.

(1156—1184 წ.)

უმეტესი გაძლიერება საქართველოსი. — გაგანიერება სამხრეთის მიჯნებისა. — მუსულმანების აღდგომა. — დამარცხება სულთნებისა და ბრწყინვალე ბრძოლანი ქართველთ ჯარისა. — საბერძნეთის იმპერატორის მანუილის ძმის ანდრონიკ კომნენის დასახლება საქართველოში. — დერებენდის და სხვა ადგილების აღება. — ვარძიის და სხვა ადგილების გაშენება. — სიკვდილი გიორგი მესამისა.

ჯვაროსნობის ომი პალესტინაში და შიდადი ნიჭა გიორგი მეფისა მეტად ჭეშქვლადნენ საქართველოს. მუსულმანების უურადლება მიქცეული იყო პალესტინესადმი, რათა ცდილობდნენ რომ ქრისტიანეთ ან წაერთვათ ეს ადგილები. მეფე გიორგი კი ამით მშვენივრად საკვებლობდა. განსაძლიერებლად თვისი სამეფოსა და ჯვაროსნობის ომის გასაადვილებლად იგი ხშირად უტყნავდა ომს ხან თურქებს, ხან სპარსელებს, და საზოგადოთ, მუსულმან ხალხებს.. და ისეთი ოსტატობით და სპარსეტიური სერხით ჭბრძოდა მათ, რომ სულ მუდამ ბრძოლის კელიდგან გამარჯვებული გამოდიოდა.

თვისი მოქმედებანი მან დაიწყო საქართველოს სამხრეთ მიჯნაზე, არაერთის ქვეყანაში, საცა მასშინ სარაჭინები ბატონობდნენ. აქ მან დაამარცხა ბტრები, აიღო სამხეთის დედა-ქალაქი ვაკარშაპატი, აგრეთვე უწინდელი სამსების დედა-ქალაქი დვინი, და ყველა არეზის ხაზიკა ქვეყნები. მანსუ დადიანის მოთავეობით აღდგომილა ქართველთა წინაშე — ანი დაიმორჩილა და ამათ

მტრებს თავსაზარი დასცა. შამშუ დადანი სპარსეთში გაიქცა და ისე თავი იხსნა.

რამდენათაც ქართველთ ემატებოდათ დიდება და პატივი, იმდენათ თურქებს და სპარსელებს აკლდებოდათ გაკლენა აზიაში. ამიტომ ბევრი კვლარ მითიმინეს მათ. სულ-ჯუგების, სოცანსის სულთნები შეუერთდნენ ქალიფის ჯარებს და საქართველოს წინააღმდეგ ამხედრდნენ. მაგრამ გიორგიმ მათ არ აცაღა. პირველად თვითონ სისწრაფით შეუტია, დაეცა მათ და ორჯულ სედიზედ გაიმარჯვა მათზე; პირველად შირვანში, მეორედ სომხეთში.

ამისთანა ბრწეინვალე მოქმედებით წაქეზებულნი ქართველნი სამაგალიათონი და თითოთ საჩხუნელებლნი გახდნენ მტერთათვის. სამი სამეფოს მშვიდობიანმა და სახელგანმა შეტობამ ქართველნი სულად და მატყრიალურად გაამდიდრა, გაამდიდრა. დიდძალმა ალაფმა გაუმსო მეფეს ხაზინა. ეს იყო იმის მიზეზი, რომ გიორგი მეფემ ჭმნა შესანიშნავი ისტორიაში დაშქრობა-

თვისი მამცა ჯარი მან გაჭყო რამდენიმე წეობად და ერთი გაგზავნა ვანის დასაზერობლად, მეორე არსერუმის; მესამე, მტკვრის გაღმა განჯის ქვეუნიებისა, მეოთხე, განჯას იქით სოლთამდის; მესუთე, ალაზნის მტკვარით შესართავიდგან შირვანამდის; თვითონ კა წავიდა ყაჯარანის დასაზერობლად. ყველა ამ ჯარებმა ისე სწრაფად და მალე აღასრულეს თავისი ვაღი, რომ გეგუთოლები ამ გვარ სისწრაფით განცვიფრებულნი იყვნენ, რომა დაინახეს ბრძოლიდგან დიდძალი ალაფით დაბრუნებულნი ქართველთა დაშქარი.

ამის შემდეგ ყველა საქართველოს მეზობელი სალსები

უძიებდნენ მეგობრობას ქართველებთან *). ბიძაშვილი დიდის იმპერატორისა — მანუილის ანდრონიკ კომენის მშვიდობიანობის მოსაპოვებლად მოვიდა საქართველოში მთელის თავის ოჯახითურთ. მეფე დაჯილდოვდა შიილთ იგი, როგორც ეკადრებოდა მეფის გვარის შვილს და აჩუქა მას მრავალი მიწები კახეთში**).

უკანასკნელი ლაშქრობა ჰქონდა გიორგის ანდრონიკის ჩამოსვლის შემდეგ წინააღმდეგ დეპუნთის და სსკა მთიულეთისა, რომელნიც უჩაღურად ეცემოდნენ ქართველთ ქვეყნებს. უველა ეს ხალხები შეიკუმ დაამარცხა, დაიმორჩილა, აღაოხრა მუსკური, შარანაში, აილა ქალაქი შაბურთი, მშვიდობიანობა ჩამოაგდო აჭაროებაში და მშვიდობით და დიდებით დაბრუნდა თავის ქვეყანაში.

გიორგი მეფე უველა თავის სიმდიდრეს და საწინას ანმარებას საქვეყნო საქმეს: ციხეების და ტაძრების შენებას. განსაკუთრებით უუჩადლებას აქცევდა იგი ვარძიას***), რომელიც იყო სამეფო სატახტო ადგილი და რომელიც შემდეგში მონასტრად გადაიქცა.

*) ჩვენი მატრიანის გადმოცემით ბერძენნი ინდიელნი, არაბელნი; სულთნები ხორასნისა, სირიისა, მისირისა, იკონიისა, აგრეთვე ხაზარველნი, აღანნი, აბაზგნი და უველა ხალხები მალრუბით მაშრუამდის ეძიებდნენ გიორგის მეგობრობას.

***) მისი (ანდრონიკ კომენის) ჩამომავალნი, დაშთენილნი საქართველოში ეწლა იწოდებიან ანდრონიკაშვილებად და ხარისხით არიან თავადები.

***) ვარძია არის ანაღციხის მხარეს, მტკვრის პირას, ქარძამეთის წყლის შესართავის მხლოს. ეს არის კლდეში გამოკვეთილი, აქვს მრავალი ოთახები, ეკლესიები სენაკები. ეს შენობა „თროგლოდიტურ“ შენობას ეკუთვნის.

ამ გვარი იყო საქართველოს მდგომარეობა, რაც 1184 წ. გარდაიცვალა მეფე გიორგი III და გამეფდა ერთადერთი შვილი მისი—ასული თამარი.

თამარ მეფე—ასული გიორგი III-ის

(1184—1212 წ.)

I

გამეფება თამარისა.—შესანიშნავნი მხედარნი ამა დროისა.—პოლიტიკური ნიჭი თამარისა.—პირველი ქმარი მისი და ამ ქმრობის შედეგი;—მეორე ქმარი.

გიორგი III სხვა ძე არ ესვა მართ ღდენ მარტო ასული — თამარა, რომელსაც მამის სიკვდილის შემდეგ დაწინა სამეფო ტახტი. თამარი პატარაობიდანვე მიბაძვებული იყო თავის მამიდას—რუსუდანთან, რომელიც მეტად გამაყვანილი და განსწავლული ქალი იყო. თამარმა მისგან შეისწავლა ყოველგვარი დროის შესაფერი სიბრძნენი და ისეთი ქალი გამაყვანა, რომ თავის ჭკუა-გონებით, სწავლასწრდილობით აღემატა ყოველსა აქნობამდის მჯდომარეთა საქართველოსა ტახტისა ზედა. ამასთანავე იგი აღჭურვილ იყო წარმოუთქმელითა სიღამასითა, ახრებითა და მძღავრის და უმწიგვლო სულითა.

მისი პოლიტიკური ნიჭი, მისი შორს გამჭვრეტელობა ტახტისა ზედა აღსვლასაკვე გამოჩნდნენ. მან მართლაც მამისაგან ჩაიბარა ძლიერი სამეფო, მაგრამ ეს სამეფო ისე მკვიდრ

საფუძველზე არ იყო დაყენებული, რომ მას სულ მუდამ (რასაკვირველია ღირსეულის შეფის ხელში) ესარგებლნას შინაურის ერთობით, განწყობილებით და ამ გაერთიებული ძალით, ერთგულებით უსრუხი ეგო მრავალთა მტერთათვის. ამ გვარნი ნიჭი გამოიჩინა თამარმა და ამან გამოეუბისავე უჩაღ ხელში იგდო ის მძლავრი თავადები, რომელნიც სძირად მოაჩინებდნენ გამოდიოდნენ და თავისუფლად მოქმედებდნენ და სძირად ეწინააღმდეგებოდნენ შეფეთაღ. ამ გვარ სუსს ბოლო მოუღო თამარმა და თავის შესანიშნავის ნიჭით და რსტატობით ყოველი ქართველის გული მოიგო და მოისყადა.

სამშობლო ქვეყნის საქმეების განსაკუთრებულად მან მოიწვია შესანიშნავნი გვამნი: ამირ სპასალარად (ვართ. მეუფროსედ) სარგის მხარგრძელი და ამისი შვილი ზაქარია. აგრეთვე მანდა ტურთ უხუცესი ჭია ბერი; მჭურჭლეთ უხუცესად კახაბერი ვარდანიძე, მსახურთ უხუცესად ვარდან დადიანი; ჩუჩიქასად (შეფის სუფრის უფროსად) გამრეკელი თორელი, რომელიც ზაქარია მხარგრძელის სიკვდილის შემდეგ გახდა სპასალარად.

ამასვე უამს თამარმა დასვა ბარამ ვარდანიძე სვანთა ერისთავად; კახაბერ კახაბერისძე რაჭის ერისთავად; დართალს შარვაშიძე აფხაზეთის ერისთავად; ამუნელისძე ცეუმის (სურუშის) ერისთავად ოდიშის ბედიანი; იმერეთ-ქართლის ერისთავად რატი სურამელი და კახეთის ბაკური-უმა ძაგანიძე; ჭერეთის ერისთავად ასათ გრიგოლისძე სამცხის ერისთავად ბოლო ჯაყელი; ამ დროს ჭყონდიდლად (მწიგნობართ უხუცესად) იყო არქეპისკოპოსი მიქელ.

ამათ შემწეობით და სიმშვიდითა დავითიანითა, სიბრძნითა სოლომონიანითა, სიმსწითა და სურავისა დღესისა ხვალისა არ მიგდებისა, იმუნა ზღვით ზანტოსით ზღვადმდე გურგანი-

სა და სპერიდგან დაწესებულად და ყოველი გიგანისა ამქ-
ნი და ამქნი, ხაზარეთადი და სკითთადმი“.

მაგრამ მინემ თამარი დაიმორჩილეს და ყველა ამ ხალხებს
და დაიწყოება ომს მტრებთან, ქართველთ შორის მისთვის
ქმრის შეტოვა. თამარის მთხრობელი იყვნენ ძმავალი. მაგრამ
ქართველი ეძიებდნენ უკეთეს და ღირსეულს შივს.

ბოლოს ბეგრე რჩევის შემდეგ ქართველი განკრძნენ
რუსის მეფის—ანდრეას შვილს გიორგიზე, რომელიც მოიწვიეს
ვაჭარის ხანქან სოფლისაბოელის შივით ყიფნაყიდაც. გიორგი
ჩამოვიდა საქართველოში და ხალხმა თამარს რუსუდანის შივით-
მოახსენეს თვისი სურვილი. მაშინ თამარმა გონიერად მოახსენა
ხალხს: «კაცო, ვითარ ღირს შეუტყობლად ესე ვითარისა სა-
ქმისა ქმნად? არა ვიცით ვარისა ამისთვის უცხლას: არცა ქცევა,
არცა საქმი, არცა ბუნებისა და ჩვეულებისა, არცა მხედრობისა
და სიქველისა; მანადეთ ვიდრემდის განიცადეთ ყოველთა სიკე-
თე გინა სიღრვევე მისი!» თუმცა ასე მჭკრ-მეტყველურად და სა-
ქმის ცოდნით ევედრებოდა თამარი ხალხს, მაგრამ იგინი წინა-
აღუდგებოდეს და უშეიღობასა მოახსენებდეს და სახლსა მისსა
უნაყოფობასა, დრტინვიდეს და წინამძღვარსა სხათასა ითხრ-
დეს და ყოველითურთ შეაიწროებდეს სულსა მისსა“. ამის შემ-
დეგ თამარმა თანხმად ხალხის სურვილისა და დასამტკიცებლად
თვისის გონიერებისა და შორს-გამჭვრეტელობისა შეიერთა გი-
ორგი.

ეს ამბავი რომ შეიტყეს ორთა ძმათა ორთა მეფის შვილ-
თა, რომელთაც სხვათა შორის უნდოდათ თამარის ქმრად გა-
ხდომა, ვუღს შამოყვანათ და ერთმა ვერ გაუძლო სევდას და
შინ წასვლისას მოკვდა ნიქოზს და იქვე წმ. რაფაელის ტაძარ-
ში დიდის დიდებით დამარხეს.

თამარის ქარწიანების შენდუგ მოხდა ღაშქრობა. მოთავედ ჩვენი ჯარისა იყო თვით გიორგი. ამ ხელათ გადაღაშქრეს ქართველთ ჯარებმა, და აიღეს ყარსი, კახნიფოლი; მტირე ჯარით გამრეკულმა განდევნა ოსმალი ძაღლის-ხევიდგან (ზალაკაციოდ-გან;) მხარგმულმა მთარა დვინის და სურმანის ქვეუბნები, სხეებ-მა განაძეკეს მტრის ჯარები კლარჯეთიდან. აჯანყებულნი დვინელნი გიორგიმ სელახად დაამარცხა და წაართვა მათ კაი ძალი ალაფი. აქედგან წავიდა არაბთისკენ და განაბნია დიდ-ძალი ოსმალით ჯარები. დაბრუნებისას ქართველთ დაეცნენ გელაგუჩის ოსმალინი, მაგრამ არც მათ მოუდრიკეს თავი ქართველებმა. ამის შემდეგ გადაღაშქრეს განჯისკენ და მდინარე არუსის ნაპირებისკენ.

ასე რომ მშენი რად მიდიოდა გარეშე საქმენი თამარისა. საუბედურათ, ოქსანური ბედნიერება და მშვიდლო იანობა დაიჭრა მეფის სსახდეში. ამას მიხეცი იყო გიორგი, რომელიც თანდათან შეეხვია სიმთვრალეს, გაიწყინა სრულიად, „რამეთუ სიმთვრალეს შინა იყო მრავალთა სძაბელთა და უშეერთა საქმეთა ქმნად რომელთა ნაშეტნავ არს აღწერად“. შეუზნდნენ კაცნი მის გასაკურნებლად, მაგრამ «გგურნებდით ბაბილოკანსა და არა იყო გურნება არათუ ოდენ არა შეიგონა, არამედ უძვირეთა მიმართ იყო და კაცნი უბრალოდ გვემნა და ასეთა ამოგდებითა ტანჯისა».

ამის შემდეგ თამარმა სახალხლო გამოაცხადა, რომ იგი ამისთანა გარყვნილ კაცთან კელარ იცხოვრებს, მიუბრუნდა გიორგის და უოსნა: «მე არა მიძლავს ანრდილისა მრუდისა ხისასა გამართვად და უბრალოდ განუყერი მტკეპსაცა, რომელი აღმეკრა შენშიერა, თამარი განშორდა მას და რუსუდან დედოფალმა და ყოველთა წარწინებულთა ჩასკეს ნაკში და კოსტან-

ტინანოლში გაგზავნეს. ასე დაიწყო პირველი ცოლ-ქმრისა
თამარისა.

ამის შემდეგ თხზვისამებრ სასულიერო წოდებისა, აღსაუბრ-
თა და ხალხისა თამარი მეორედ უნდა შეუღლებულიყო. ხელახლა
მრავალნი გამეხინდენ მსურველნი თამარის ქმრობისა. სხვათა-
შორის საბერძნეთის იმპერატორის შვილი, ანტიოქიის მთავარ-
ი ბემუნდი და მრავალნი სუფოსები. მაგრამ ყველას ამათგან
არც ერთი ამოწყვეტილი არ იქმნა. არამედ ამოიჩინეს ქართველ-
მეფეთა ნათესავი დავით სოსლანი ბერატოვანი. მათა მეფის
შვილი, რომელიც წუსუდანს თვისის უშვილობისაგან მოწყვას
თავის სასლში აღსახდელად. ეს დავითი მოიყვანეს და დიდ
რუმში ქარწილი ქმნეს შესტუვისი და შემსგავსებული ხელმო-
ფობისა და შარავან დედაობისა მათისა. შემდგომად ამისა „შე-
შავიდექ თბილისად და დასხდენ ტახტსა ბედნიერსა მარნი მნა-
თობისა, მარსა მსესი განმანათლებელი ყოველთანი.“

დიდებულთა ამათ მეფეთაგან უმინოდთ ყოველთა მტერთა
და ვერ უბედავდენ შემას. დავითი იყო მინიჭებული ყოველი
სათხოვით. იგი წავიკობინა ყოველსა მშვიდდამსახსა, ცხენოსან-
სა მკვირცხფისა, მოასპარეხესა, მწიგნობარსა ყოველთა სასწავლ-
თა, ატრეტვე ხელთა სიკეთითა...»

ამავე დროს მოკვდა საქართველოს კათალიკოსი
ქეონდიდელი მიქელი რადგან იგი ყველას სძულდა ამა-
ტომ არავის იგულავა მისთვის. თამარმა მოიწვია ვარკ-
ჯიძეგან მსწავლელი კაცი—ანტონი და ქეონდიდელად დასვა.
ამსახბაში რუსი გიორგი კონსტანტინოზელიდგან ჯარით წამო-
ვიდა საქართველსკენ და ტახტის მობრუნა მონიღომა. შამო-
ვიდა ყანხუქაღაქში (არზრუმში) და გადობირა თავისკენ ზოგი-
ერთი თავადები. სხვათა შორის გურსანი მმართველი კვანკუთი-

სა და შავშეთისა; ბოლო შმარტველი სამცხისა; ვარდან დადიანი, შმარტველი იმერეთისა. ამ ვარდანმა შიბიბიწა თავისკენ აიხაზნი, სვანნი, რაჭველნი, არგვეთელნი, მეგრელნი. ყველა ესენი შიემს-
 რენ გიორგის და გვერთში სამეფო ტახტზე დასვეს. ამის შემ-
 დე ერთი ნახევარი აჯანყებულთა და რაჭველთა გადავიდა ღიბ-
 სე, გააოხრა ქარაღი და შოაწია ქ. გორამდის და ნაჭარმაგე-
 ვამდის; მეორე ნახევარი რკინის ჯვარზე გადავიდა ციხის ჯვარ-
 ში და დასწვა რძინასე. ესენი შადილენენ თბილისისკენ.

გაიგო თუარა თამარმა ასეთი შოქმედება იმერთა, შეჭე-
 რისა ჯარები და გამრეკელის წინამძღოლობით აფრინა სამცხის-
 კენ, საცა შეკრებილიყვნენ მტრები. ნიაღვის შინდარში მოხდა
 ბრძოლა და აჯანყებულნი დამარცხებულ და განხნეულ იქმნენ. ახლა
 კი შინვდენ თავის შედღომას მერნი და შატრება სთხოვეს მეფეს*)
 თვით გიორგი დაატყვევეს და მოჭკვარეს თამარს, რომელმაც
 აშატია ყველა აჯანყებულთა, და შირად გიორგისაც დახაშულ-
 ხანი. და შისცა დედოფალმა სიმტკიცე ყოველთა მუნ შეოფთა,
 შირველად რუსის უგნებელად გაშეობისათვის, მერმე შის ჟამი-
 სს არას შეცოდებისათვის, არცა შენანებისა და ვარდანდისა.
 ამის შემდეგ რუსი „წარვიდა მასვე, შისსა სვეუბდურსა გზასა
 და შეიქმნა მშვიდობა, ერთობა და სინარული საქარტველთა
 შინა.

*) ქართველი თამარს უწოდებდნენ „მეფეს“ და არა „მეფას“, შისის სიმძლავლისა და სიქველისა გამო.

II

გაძლიერება თამარისა. — ალება ქალაქებისა და ციხეებისა. — დიდ-
ძალი ალაფი. — ყარსის ალება. — სულთნის ალეკპო რურედიანის შე-
ბმა. — მისი წერილი თამარისადმი. — ამის პასუხი. — დასჯა ალექ-
სი ანგელისა. — დაარსება კრაპიზონის იმპერიისა. — სიკვდილი
დავით სოსლანისა. — არდებილის სულთნის დამარცხება — ხორასან-
ში გალაშქრება. — ზ. მხარ-გრძელის სიკვდილი. — პირველი ათა-
ბაგი. — განდგომა ფხოველთა და დიდოელთა. — დასწელება თა-
მარისა, მისი უკანასკნელი სიტყვები და სიკვდილი.

სახელი და დიდება თამარისა უმეტესად გაძლიერდა მეო-
რე ქმრის, დავითის შერთვის შემდეგ. მან მეორედ დაამარცხა
საქართველოში შემოსული რუსი — გიორგი. და გამოიხანა დი-
დი ძლიერება სპარსეთის ომში და ნურედიანის წინააღმდეგ ბრ-
ძოლაში,

მაშინ როდესაც სისარული და ზეიმი იყო სასახლეში ქორ-
წილის გამა, მოვიდა ამბავი, რომ ყველა სპარსელნი მისულან
თავის სალიფასთან, უთხოვნიათ შეწყება და ნება-რთვა წინააღმ-
დეგ თამარისა; რომ სალიფასაც ყოველსა შინა სპარსეთსა დაუ-
რიგებია ოქრო, რათა შეკრიბონ ჯარი ურიცხვი. და მის ბრძა-
ნებისამებრ იკრიბება ჯარები ინდოეთიდან, სამარეანდიდან მო-
კიდებული ვიდრე დარუბანდამდის, ესე იგი იმდენი ლაშქარი,
რომ მათი რიცხვი არცაჲგინ იცოდეს და „არცაჲც კრთოსა თემ-
სა დაეტოვდეს“. ამდენი ჯარები შეკრიბათ, სალიფას ძვირფა-
სი დროშა წამოედოთ და დასანაკებულიყვნენ ადარბადაგანს და
მხლოდ „მაშინ განეტყვიანათ წაკიდება თვისი“.

რამწინს ყოველივე ესე ესმა თამარს, უბძანა ანტონი ჭყონ-

დადეს, არს ავითა გუფითა და არცა ღუდას კანტონი სიტყვი-
 თა: ისწრაფეთ და წყარად და მამაცურითა სიტყვითა მიმოდან-
 დეკით ბრძანება, რათა მსწრაფეთ შემოკრებიან მხედრობას... ესე
 უბრძანა და ბრძანებას საქმე იქმნა და ათსა დღესა შიშა ვითარცა
 გრძელი წავადგინთა მტკუნინდა ყოველი მხედრობა, ყოველითურთ
 საკსენი სინარეუათა და აღივსო სპითა თამარისათა მტკუნის
 შირა თილისით ყარაღაჯადის, ალგეთის შირი, ქციის შირი და
 ბერდუჯის შირი... ყველა ეს ჯარები მავადნენ სომხეთში და
 იქ იხილა ივინი თამარმა და ტვილი. მამაცურ სიტყვით მიეგება
 მათ:

„მძანო ჩემნა, ყოველად ნუ შეძრწუნდებიან გუფნი თქვენნი
 სიმრავლისათვის მათისა და სიმტკიცისათვის თქუნასა. რამეთუ
 დამკრთი ჩვენთანა არს... მოიგონეთ გუფონისაჲს ურაცხო მა-
 დასწულთა დახრცვა... მხოლოდ დამკრთისა მიქნდვებით და გუფნი
 თქვენნი სიმარტლით იშყრენით წინაშე მასსა და სასაგება თქ-
 ვენი ყოველი ჯარისა მიწარტ ქრასტკისისა იყავნ: შეისწრაფეთ
 ქვეყნად მათად, შეწევნათა ყოველად წმ. ღვთასმძლიელისათა
 და ძალითა უძლეველისა წარმოემართებით.“ ამის შემდეგ წარ-
 უძღვნა ძელი ცხოვრებისა და თანა წარატანა ანტონი ჭყონდადე-
 ლი.

ამ საინად გაძხევებუფი ჯარი ორად გაიყო და ორის
 მხრით იერიშით მივიდა მტერსუ. პირველად მივიდა მტერ-
 სუ ზექარია მხარ-გრძედი და რაგა იგი ურაცხო მტერთაგან
 იძლეოდა, უცებ შემოუტია მათ უჯანაგვან დავით სოსლანმა და
 შეის დაამარცხა დაღაღუღნი მტერნი და ტუვე ჭყო მრავალი
 მათგან (12,000 კაცი) და ხელში იგდო ყველა მათი ქონებანი,
 მრავალნი დროშანი სალიოვას დროშითურთ. ბრძოლის ველსე
 მტერს დარჩა ურაცხო ოქროვერცხლის, თვალუფლობის და ძვირ-

ფაის ქვების კარდა 2.000 ცხენი, 17.000 ვარი, 15.000 აქლუმი, უკუდა ესენი დატვირთული სურსათით და სხვა დასხვა ნივთიერებით ამდენის განმკლავებით და დიდებულებით წამოვიდნენ ქართველნი და მიუღაცეს თამარს სახელგანთი გამარჯვება.

ამის შემდგომ თამარმა გაცხადებდა ჯარები ყარსის სახლებად. დროთა ვითარებისაგან ეს ქალაქი მტრებს დაეჭიროა. რამჴამ მოუახლოვდნენ ყარსს ქართველნი, იმავე წელს მტრები გაიქცნენ და იგი დარჩათ ქართველთა ყარსის მმართველად დასვეს იოანე სახელისაჲსი ჯაყელი, და თვით დაბრუნდნენ ქართლად. აქ დიდ ხანს არ მოუჩვენია ჩვენ ჯარს. მალე მათ წინ აღუდგა სომხელი მტერი ჯვაროსნობისა — ალექსი*) ნურდინი, რომელმაც ასეთი კადნიერებით და ამოცანით სწერდა წიგნს თამარს და გამოათხოვდა მას ბრძოლის ველზე:

„მე ნუქარდნი, სულტანი ყოვლისა ცაის ქვეშისა. უმაღლესი, მიმსგავსებულნი ანკელისთა, თანმდგომი ღვთისა, მოგდინებულა დადისა მოჭმედისაგან, მოგამძნობ მტერსა ქართველთა თამარს: ყოველი დიდი რეგვიანა: შენ კობრძანებთა ქართველთა აღებად ხრმლისა და ღვთისაგან საყვარელისა ისლქითა ერისა დასოცად მუსულმანთა და კვლად ნათესავსა ზღა თავის-უფალსა დადებად ჩრკი უმებრნი. აწ მე მოკალ რათა უსაჯო სამართალი სახლსა სპარსთასა და განწვართო შენც და ერთდა შენი არაოდეს აღებად ხრმლისა, რომელი დმერთსა ჩვენთვის უბოძებია: ხოლო ცხორებით იგი ოდენ ვატყუნო, რომელმც

*) ალექსი იყო მაგარი და მდიდარი ქალაქი ასურისტანში. ეს ქალაქი მე X საუკუნეს ეკუთნოდა ეგვიპტის სულთნებს. სულთანი ნუქარდინიც აქაური იყო.

უწინარეს მოსკლას ჩემის თაყვანი მცეს წინაშე კარვისა ჩემისა და აღვიაროს ქადაგება მსჭმად მოციქულისა და უნაჭუეს სჯულისა შინი და სეჲთათ თვისითა იწუას წინაშე ჩემსა ლეწად ჯვარისა, რომლისა მიმართ დაგიცხთ ცუდი სასკუბა; აწ მოკლადი ნაცვალსა ჩემსა, რომელი შემთხვიე სპასითა“.

ნუქარდის ჭყავდა 800,000 და ამთგან 100,000 იყვნენ ცხენოსანი. ამ ჯარში მოკრავილნი იყვნენ მცხრავრები მესობოტომიიდან, გალეტონიდან, ისაკრიდან, კაპპადოკიიდან, დიდი სომხეთიდან, ბითინიიდან, პაულაგონიიდან და სხ. ადგილებიდან.

ამისთანა ძალზე დაიძებუჲმა ნუქარდინის მოციქულმა, რომცა „შეიყვანეს თამარს წინაშე ამაყად სთქვა: „უკეთუ მეჲჲმან თქვენმან დაუტუოს სჯული, იზერას სულტანმა ცოლად, და უკეთუ არა დაუტუოს სჯული, იუას ხარჭად სულტანისა.“

ამ სიტყვებმა ააღელვეს სარდალი ზაქარია და ეს შეისწავნა და განწინა ისეთი სილაქი, რომ მოციქული „დაეცა შიხსა და ვითარცა მკვდარი დაეღვა“.

წავითხა თუ არა თამარმა ამ გვარს სწყენი წერილი ნუქარდინისა გასცა ბრძანება მოკრავრებინათ ჯარები.

„მაშინ მოუწოდეს სპათა, იმერთა და ამერთა, ნიგოფსით ვიდრე დარუბანდამდის და ბრძანება და წიგნები ქრდა და მალე-მსწობლთა ცოტათა დღეთა შინა მალე შემკვრიბეს, ვითარცა ვეფსენი სივისკასათა და ვითარცა ლომნი გულისთა... შეკრბეს ჯავახეთს და არღარა ჭყოვნეს... შეკედრა (თამარმა) სოსლან დავით და სპა მისი და დროშა ბედნიერად ხმარებულნი და წარგზავნა ვარძიით ლაშქარნი, რომელთა თვით თამარ უძღოდა წინა...“ ასე მივიდნენ ბასიანამდის, იქ იყვნენ ერთ დღეს და „მსოფლად მამინლა მოციქულნი წარგზავნა სულტანისა და

წარატანს თან მოციქული თვისი და მიუწერს ნაცვალს წიგნისა
ესრეთცა:“

«ძალის ღვთისა უოკლასა მშყრობლისსა მინდ აბილმან და
მარადის ქალწულისა მარიამას მედრებელმან და პატრონისა
ჯვარისა სასაოებით მოსაგებან, წავიციოთ ღვთისა განმარისსკული
წიგნი შენი, ჳი ნუქარდინ და ვსტან სიტრუნი შენნი, რათა
ბჭე ღმერთი იყოს; არა გასმიკას, რამეთუ უოკელი ცრუდ მო-
ფუტავი სახელსა ღვთისა მის მაერ აღინცოცხ: შენ რქროთა
შეკრებულთა სიმრავლისა მევირეთა მინდობილხარ უმეტარი
მსჯავრა ღვთისასა, ხოლო მე არცა სიმდიდრეთა, არცა სპათა
ჩეთა სიმრავლესა, არცა რასა სვასა ვაცობრივსა საქმესა მინდო-
ბილ ვარ, არამედ ძასა ღვთისა, უოკლასა მშყრობელისა და შეწკანა-
სა ქრისტეს ჯვარისასა, რომელსა შენ ჭეშობ: ესე — რა ვითარი შე-
მოკეთვალა, წარმომივლენია მხედრობა ქრისტეს მოსახელე, არა
შენდა თაყვანის ცემად, არამედ დამსობად შენდა ზვავისა ძავის
და ამწარტავანისა გულისა შენისა, რათა განისწავლო ღვთისა
მიერ არდა რა უმობად სახელსა მისსა; იყავნ ნება ღვთისა და
ნუ შენი; ხოლო მე ვუწეო დახსნილობა მსახურთა შენთა, ამისთვის
წმმომივლენიეს მსახური ჩემი რათა წიგნისა შენისა პასუხი აღრე
მოგართვას და განგკრძალოს. რამეთუ ჩემ მიერ წარმოვლე-
ნილთა სპათა ფერხნი ესე რა კართა შენთა ზედა დგანან“.

ამის შემდეგ ქართველთა ვარმა დაუოგნებელი თაყვანი
სცა და უამბოცა წმ. ჯვარსა — ბელი ცხოველისასა. გამოეთხო-
ვა და გამოემშიდობა თამარს და მივიდა ბასიანს. საცა იყო
დაბანაკებული სულტანი და ჩახეს იქ რიცხვი ცხენისა, ჯორისა,
და აქლემისა ურიცხვი, კარვები და სარა-ფარდაგები, რომელთა
მინდორი იგი ძლივს იტეკდა. მუნ (აღვიდას ბოლოსიტეკად
წოდებულსა) დაწეეს ქართველთ თვისი რაზმები და მუნ წინა

მარტოადა იყო ჩაქარია მხარგრძელი, ამირ-სენსალარი და ახალ-
 ცახელი ძალა და იკანე, და სხვანი თორქელი და ერთ კერძო
 აიხახნი და ერთ-კერძო ამირნი. ჰერ კანნი და ვითარ იხილეს
 სულტანი ცოტად ჩხენი ააჩქარეს და მიმართეს. „მოჰსდა ომი
 იფიცელი და ძლიერი, განგრძელდა მეოვარ ყამ. ანახდათ
 ეგოდენი მტერთა სიმრავლე განსქდა, იძლია და დაი-
 განტა

განდეხულ და განფანტულს მტერს ქართველთ „დუნა
 ურას, ჰხონდას ჩამოჭერიდეს, იზერობდეს და სიმრავლისაგან
 მტერი ვერ იფიცოდეს, ანამედ ურთიერთან დასორკუნვი-
 დეს.“ მტერნი ამ კარად სრულიად დამარცხებულ და დეჰნილ
 იქმნენ, მხოლოდ ქართველთა ჯარი მტერიდ დაზიანდა და ანტ
 ერთი კარგი შეთვისაგან შესწავლებული კაცი მოკვდა».

ქართველთა ღარსა იმდენი დავლა, რომ არ იყო განცდა
 მისი სიდიდითა ოქროსა და ვერცხლის ჭურჭელთა, ნაქსოვთა
 სიმრავლე აუნაცხდნი, სასმურნი ოქროსანი, თვალ-მარგალი-
 ტოვანნი, ღანკები, ზინკები, ჯაგვიებისა და ქვანებისათან
 ყოველითურთ საესთა მიუწდომლითა ალაფითა; ხელთ ცხენ-
 ვორსა და აქლემისა სიმრავლე და კრავთა და სოფანულთა სი-
 მრავლე და ურინსკეულობა, რამელ დაყარეს, ვინმე აღრაცხნეს.
 რაქითუ საესე იყო ყოველი საბანაკო მათი.»

ამდენას დაკლავთ ქართველი ჯარი დაბრუნდა და მოვიდა
 თბილისს, საცა თამართან ერთათ იდღესაწაუელს ძლევა მტერ-
 თა ზედა ტყვეთა რიცხვი იმდენი იყო, რომ „სასა სპარსა
 ერთი ქრისტიანე ძლივ მიხვდებოდა წარმომეყვანელად“. აივრო
 თამარის ხაზინა სიმდიდრითა. სასახლეში ამის შემდეგ სხვა
 ჭურჭელს აღარ ხმარობდნენ თუ არა ოქროს და ვერცხლის;

მეზოსი ქვები და აკუნდი იმდენი იყო, რომ «საწყაუთ რეკუ-
დნენ» მას.

ეგელ ეს დავლა, აუჩანსელი ალათი, თამარმა მოანმარა
ქველ და გეთილ საქმეებს. ალექსანდრიდგან (ეკვიპტუში) მო-
კიდებული ლუბის სინაამდის და მათ კერძოთა ეკლესიათა,
მონასტერთა და ერთა ქრისტიანეთა მოიგიოთხვიდის, ხალხ იე-
რუსალიმისთვის რადდა სახმარ აჩს თქმ დ, რამეთუ წარგზავნი-
დის ამათ ყოველთა შინა ბარძიმ-თუშხუშებსა ეკლესიათა და
საწმიდთა სასურველსა და მონაზონთა და გლახკათათვის რქ-
როთა აუჩანსელთა; ტყვენი განათავისუფლნა და ხარკი
ერსა თვისსა უკუნ სცის და ყოველი ჭირი დაჭირებული
აღიღოს მათგან; კვლად კერძოთა ელ.დისათა და მთა-შვიდი-
სა, გრეთვე მკედლნიისათა, პიტრიდონს, კერძოთა თრავისათა
და კოსტანტინოპოლის მონასტრებთა, რომანას და ყოველგან;
და კვლად ისაგრავს, კურთხეთს და ყოველთა მათ სანახებთა.
ავისა შოისათა (perhoropix), კვიზრისათა, ესე ყოველნი აღ-
გისა ქველს საქმიითა...

მაშინ რადესც თამარი თვისის ძეგვა-მოსილლობით იდი-
დებოდა ყოველგან და როცა იგი უხვს მოწყალებას აძლევდა
ქვრივ-ოხრთა, მონაზონთა და მონასტრებთა, მაშინ ბერძენთ
ამბეკატორი ალექსი ანგარი, რომელმან ძმასა თვისსა ისაგ-
სა თვალნი დასწვნა და მეფობა წარუღო“ (წართვას) ად-
ჭურვილი ვერცხლ-მოყვარებით სწავრავდა და სწარტყავდა თამა-
რისგან გაბედნიერებულთ მონაზონთ და მონასტრების ქონებას
ისაკუთრებდა. „სცნა რა ესე თამარმა, მაგიერი წართმეულთა
სხვა გაუგზავნა მონასტერთა და განრისხდა მეფეთა ზედა ბერ-
ძენთასა, წარგზავნა მცირედნი ვისმე ღისთაქითნი და წა-
რეღეს ღაზია, ტრანზონი, ღიმონი, სამასონი, სინოპი, კერ-

სუნდი, კიტორა, ამასტია, ირაკლას და ყოველი ადგილია თუ-
ბლანდონისა და პონტოსანა. აქ დაახსნა ტრაპიზონის იმპერია*)
და მმართველად განაწესა ნათესავი თვისი ალექსი კომნენანოსი
(კომნენი), ანდრონიკაშვილი.

თამარმა თვით თავის საკუთარ ქვეყანაში აწვდ კრთი ეკლე-
სია, ტაძარი ან დასტოვა შეუწყენელად. ეკლას ეკლესიას ის აქ-
ცუდა დიდს ყურადღებას. დანგრეულს ეკლესიებს, ციხეებს აგ-
რეთვე ახლებდა და ახლებს აშენებდა. გაჭყავდა უწყალო ადგილებში
ახლები, რუები. იმან ერთს ადგილას ცხოვრებას ან იცოდა, ხან
ცხოვრობდა კახეთში, ხან ქართლში, ხან იმერეთში. აწვდ კრთი
კუთსა საქართველოსა არა რჩებოდა თამარს უხილველად.

სარჯვან მოჭქინდათ თამარისათვის გარდა მთიულ ხალხთა გან-
ძელთ, სასტეკელთ, კარნუქაღაქით (არსრუმათ) და კონიკით.

როდესაც დედოფლის გავლენა სხვა-და-სხვა ხალხებზე და
მისი დიდება აღვიდა უზღვეს წერტილამდის, და როდესაც მან
ყოველი თვისნი ცოდნანი და ძალნი სამშობლო ქაყანის ში-
ნაურ საქმეებს მიაწრო, მაშინ მოკვდა დავით სოსლანი რომლი-
საგან თამარს დარჩა ვაჟი გიორგი—ლაშა და ასული რუსუდანი.
ჩვენს მტრებს გაუხარდათ მასი სიკვდილი და აფერხდნენ. მო-
ინდომეს თვისი დიდების დაბრუნება და ჯავრის ამოყრა.

შირველი ადღა არდებილის სულტანი, რომელიც თარუ-
ლად შემოვიდა ანას ქალაქში, დახლცა მრავალი ეკლესიაში მღო-
ცავი ხალხი. ეს გაიგო თამარმა და მაღაად გაგზავნა თავისი
ჯარი თვით არდებილში; ქართველი, აილეს ეს ქვეყანა, მრავალი
დახლცეს (12,000). ტყვეთ წამოიყვანეს სულტანი და მისნი

*) ტრაპიზონის იმპერია არსებობდა ვიდრე 1461 წლამდის. და
ამ წელს მას ბოლო მოუღეს ოსმალოთა.

ცოფნი და შვიდნი, გარდა უჩინებო ძვირფასეულთა, აქლემთა, ჯორთა ცხენთა და სხვათა.

რადგან იმე ხნის მშვიდობიანობის შემდეგ, თამარმა სახარია და იუნე მხარგრძელების ჩხვიით, გაისტუმრა თავისი ჯარები სპარსეთში სოჩანის დასაპყრობლად. დიდძალი ქართველი ჯარი გადავიდა მდ. არეზზე და მიაღწა თავრიზს, რომლის მცხოვრებნი განგრეთის და ძნწოლამან შეიპყრნა ყოველნი მკვიდრნი თავრიზისანი, ხოჯანი და ყოველნი წარჩინებულნი მიმდგომნი თავრიზის ქალაქისანი; მათნი განიზრახეს რათა ხარკის მიტევიით და ძღვენითა და შეკრდომითა და ოქროსის თხრებითა დასამშვიდონ პირნი ქართველთა სპარსანი; წარმოაგდინეს მოციქულნი და ითხოვეს მშვიდობა ანა მოახსრება ქალაქისა მათისა; აღუთქვეს ძღვენი უჩინებო. დასთანხმდნენ პირიანად ქართველნი და მერმე «მოვიდეს ყაენი, ხოჯანი და ყოველნი თავადნი თავრიზისანი და მოიღეს ოქრო, ვერცხლი, ღარი, თვალნი, მარგალიტი, შესამოსელნი, ცხენი, ჯორი, აქლემი და საზრდელნი გამსაყოფელნი ღაშქართათვის; აღაგეს და დიდნი და მცირენი.»

აქ თავრიზს საქარია მხარგრძელმა დასვა თავისი მმართველნი, თითონ კი წაუძღვა ჯარებს: გაიარეს ადრიადაგანის ქვეყანა და მიმართეს მანას... რამწამ მანას შედიქმა გაიგო ქართველთა მოსულა, მოექცა თავრიზელებსაკით: უჩინებო საქონლით იყიდეს მშვიდობა. საქარია აქაც დასვა საკუთარი მმართველნი და წაჰიღნენ და შემოეკრნენ ერთ მცირე მაგრამ ძლიერად გამაგრებულ ქალაქს — სანგას. ამ ქალაქელთ ოციცხლად იწყეს ბრძოლა. მაგრამ მალე ქალაქი აღებულ და მცხოვრებნი ხარჯ დადებულ იქმნენ. ამის შემდეგ ქართველთ აიღეს სპარსანის ქალაქები: ყაზმინი და გურგანი.

ამის იქით ქართველნი ველად წავიდნენ, რადგან დიდ ძალი

აღაფი ამომიქცეს მათ შემოიქცეს გამარჯვებულნი და სიმდი-
დრითა შემოსილნი ქართველნია მაგრამ დაბრუნებისას გაიგეს,
რომ მანას შელიქს დაუხარცია და ძელსა ზედა ჩამოუვიდნია
ქართველთ მცველნი. ესმა ესე ზაქარიას და ივანეს: დიდად გა-
მწარდეს. შეიბურეს შელიქი და ყოველნი სახლეულები და სათუ-
საგნი მისნი და საკვდიდ დასაჯნეს, თვით იგი და შეილნი მის-
ნი, ტყავები დაჭტადეს და ძელსა ზედა ჩამოჭვიდეს: ხოლო ქა-
ლაქი მოაოხრეს, მოწვეს და ტყვე ჰქვეს, ხოლო სიმდიდრე
რომელ წარმოიღეს შეუძლებელ არს აღრიცხვა მათი».

ამის შემდეგ წამოვიდნენ ადაზნადაგანს და გამოკლასას
პირველად უქანელთ მერმე თავრიზელთ მოართვეს ქართველთ ჯარს
დიდი ძველი და სიმდიდრე. ამ ქვეყნიდან გადმოვიდნენ
ხახიქვანს და მშვიდობით და დიდებით მოვიდნენ თბილისს
წინაჲ თამარისა, რომელიც გაეკუბა მათ ზემით და დიდებითა.
იყო ხმა ბუგთა და დუმბულთა. მერმე შევიდეს ისანთა და და-
ჯდა მეფე ტასტას ზედა სამეფოელსა. შეუძვა ამირ-სპასალარი
და შევიდეს თავადნი და დასხდეს წესისაებრ და მიიღეს არმა-
ლანი ურაცხვი, და დადვეს წინაჲ მეფისა: განკვირდა მეფე,
რომელ არავის ქართველთაგანსა ენახნეს ესომნი სიმდიდრენი
აურაცხელნი, თვალნი და მარგალიტნი. ხოლო თამარი აღასრუ-
ლებდა ლიტანიონასა და განსცა მრავალი ობოლთა და ქვრივთა
ზედა და ეკვლეოსიანი აღავსნა სიმდიდრითა და ღაშქართა ზედა
განყო საჭურჭლე დიდი».

მაგრამ, სამწუხაროდ ამისთანა სისარული დიდხანს არ
გაგრძელდა. ძველა-შემოსილი და სპასალართა შორის უნიჭი-
ერსი კაცი ზაქარია, ძე სარგის ამირ-სპასალარისა გარდაიცვალა
და ჰქმნეს გლეჯა და ტირილი დიდი. ზაქარიას დაკარგვა დი-
დად უღირდა თამარს და საქართველს, რადგან მისთანა ერთ-

გული და ნიჭიერი მეომარი საქართველოს სხვა არა ჰქონდა. მოიგლეკეს იგი და მერმე, თამარმა მოიწვია ძმა საქარისი ივანე, მსახურთ უხუცესი და ამირ სპასალარობა უბოძა. მაგრამ მან არ ივისტა ეს თანამდებობა და უთხრა მეფეს: «მრცხვეს ნაცვლად მისსა დეოძად, არამედ ათაბაგობითა პატრივ მეც, რამეთუ საქართველოსა შინა არა არს ესე წესად თქვენ მეფეთა წინახე მეფოსა. ამით განადიდე წყალობა შენი ჩემსედა, ვითარცა წესი არს სულტანთა რომელ მეფეთა გამწრდელთა და სულტანთა ათაბაგობით უხმობენ». უსმინა ესე თამარმა და ათაბაგობა უბოძა. მსახურთ უხუცესად კი დანიშნა ვარამ, საქარისა გაგლეცისძე.

ამის შემდეგ თამარი რაღაც მოგზავრობდა თვის სამეფოში და ყველას მამსაკებ ეაყურსებოდა და უპატრონებდა, მკვიდა აზბაკი, რომ იხრკველნი და დიდოქლნი განდგნენო, შვიის შეავროვას ჯარები და ათაბაგის წინამძღვლობით გაგზავნა მათ ყველა სამ თვეს იყო ბრძოლა. განდგომილნი დამარცხდნენ და დასჯილ იქმნენ და სამარადისო მონაწილეობაში ყოფნის შირობა მისცეს.

სამწუხაროდ, რადგანაც ცის ქვეშე არა არის რა უსრული, აგრეც ქართველთ სიხარულს და ბედ იღბალს, და წარმატებას ბოლო მოუღო. ამხედრობათა შინა განგრძობილ დედობრივ უძღურებისაგან ნაჭარმაგვეს ავად გასდა თამარ და თბილისს კუბოთი წამოიყვანეს. ვერა მეურნალობა ვერ მოაწინა იგი: დღემან მისმან იწყო მიდრეკად, მზემან დასკვლად, ჭაკრმან სხვად თერად უფერულობა და ცისკარსა დღისსა ზედა იწვეს შემოსად ბნელთა ღრუბელთა, დაწვთა მათ ვარდოვანთა იწვეს დაწნობად; და თვალთა მათ ტბაებრ მზისა შემცხრომელთა სიმრუდეთ მიმართეს, ხელთა მათ, მისურებისაგან გლახაკთა

ანადეს დაცხრომილთა, იწყეს მოუძღურებად; ფერხთა იწყეს შედრეკად, და ყოველი ნიშნი ცხორებისანი სხვად და სხვად ფერად იხილვებოდეს“. თამარს კარს ეხვივნენ ყოველი წოდებისა და ღირსებას ხალხნი. თავადნი აზნაურნი, გლეხნი, სამღვდელონი, გლახკანი და ობოლნი და ყველანი ქვითანით სტიროდნენ მეფის დაკარგვას. ბოლოს სიკვდილის წინა წამებში სხეული წამოიწია და მიჭმართა ხალხს: «ძმანო და ჩემო შვილნო, მე ესერა მივიწოდებო მსაჯულისაგან სპინელის... გოგადრები ყოველთა წათა მარადის კეთილსა შინა იყვნეთ მასსკნებელ ჩემდა. აჭა ესე-რა მკვიდრად სახლისა ჩემისა დაგიტყუებ, რომელი მომცნა ღმერთმან. შვილნი ჩემნი გიორგი და რუსუდანი: კბანი მიიხვენით ჩემ-წილ და მაგათ აღმოგივსონ დაკლებული ჩემი ბოლოს ყველას გამოემშვიდობა და უკანასკნელად სთქვა: ქრისტე და ღმერთო ჩემო; შენ შეგვედრებ სამეფოსა ამას, რომელი შენ მიერ შეწყმენა, და ერსა ამას პატროსნითა სისხლითა შენითა მოსყიდულსა და შვილთა ამთ ჩემთა, რომელნი შენ მომცენ და შენვე სულსა ჩემსა “ და ამით აღესრულა მზე ქართველთა, იანუკის 18 დღესა, 1212 წელსა. იმეფა სულ 28 წელი.

გვამი თამარისი რამდენიმე დღეს დასდევს მცხეთის სობორლოში და მერე წაიღეს და საუკუნოდ დაასვენეს გელათის ტაძარში.

III

შედეგი თამარის მეფობისა ქართველთა ერისათვის და ქრისტიანობისათვის საზოგადოთ. — ქართული ლიტერატურა. — ოქროს ეპოქა ქართველთათვის, — მოსე ხონელი, დილარგეთ სარგისთმოგველი, აბდულ მესია შავთელი, ჩხარუხაძე და უკვდავი შოთა რუსთაველი.

თამარის მეფობამ დიდი სარგებლობა მოუტანა საქართველოს და ქრისტიანობას საზოგადოთ. რადგან თამარმა დაუმტკიცა გარეშე მტრებს ქართველთა ძალ-ღონე და დიდება და მით განაღო და დაიჭრა აუჩინებელ მტერთაგან თვისნი ქვეშევრდომნი, ამიტომ შინაური ცხაკეებს ქართველთა ფაქტუთ და თავისუფლად აღუყვავდა და მიაღწია უმაღლეს წიქტილამდე რამდენადაც თამარი იყო ძლიერი და ღონიერი სამხედრო საქმეებში იმდენად და უფრო მეტად ხალხს მმართველი. იმან დამართა მრავალი სკოლები, რომლებშია იზრდებოდნენ ქართველთა ემაწილები; იმან აღაშენა მრავალი სკოლები და ეკლესიები ყველა მთიულ ხალხებისათვისაც; ოსეთში, ჩეჩქესეთში. ლეკეთში და ყველგან მთაში არიან ნაშთნი ეკლესიებისა, ციხეებისა მრავალ თამარის მოღვაწეობისა ყველა ამ ველურ ხალხების განანათლებლად. იგი იყო კარგი აღმაშენებელი ქვეყნისა: არც ერთი გუთხე საქართველოსა არ დაჩხენიდა, რომ იქ თამარი არ ყოფილიყო და არ დაეტოვებინა თვისი კვალი. ზოგან იგი აშენებდა ქალაქებს, ზოგან ციხეებს, ზოგან ეკლესიებს, ზოგან გაჭყავდა არხები, ზოგან გაღავნებდა, ერთის სიტყვით, ყველგან და ყველგან უწავდებოდა ხელი თამარისა. ამდენის ღვაწლისაგამო ესლაც თვით ჩვენ მტერ

მთაულ ლეკთაგან და სხვა ხალხთაგან იდიდების „ფერი თხი-
ჩაი“ (თამარ-მეფე).

ამ ნაირად თამარის დროს დაუღვა ვეკელა ქვეშევრდომ
ხალხებს, საზოგადოთ, და ქართველებს, კერძოდ საქრეს ეპი-
ქა. თამარი იყო მფარველი და პატრონი ყოველი ნიჭისა. ნა-
ჭიერნი და გონიერნი მუდამ წინ წამოწეულნი, და პატავში
იყვნენ. უკეთესი ადგილები სამსახურში მათ ევაკათ. ეს იყო
მიზეზი, რომ ქართველთ სულიერი და გონებითი ნიჭიერებანი
გაიფრქვინენ და ფართოთ გაიშალნენ. ამ დროს დაიბადნენ შე-
სანაშენი და უნიჭიერესნი მწერალნი: მასე ხონელი, დილარ-
კეთ სარგის თმოგველი; პოეტნი: აბდულ მესია შავთელი, ჩა-
ხრუხაძე და რუსთაველი შოთა. ამ პირთ უკვდავი ჭქმნეს ჩვენი
ლიტერატურა

მასე ხონელი — ხონის მცხოვრები, იყო თამარას კმინი
ამან დასწერა რომანი «ამირან-დარეკვანახანი».

დილარკეთ სარგის თმოგველი — სოფ. თმოგვიდამ (ახალ-
ციხის მხარეში). ამან სპარსულიდამ გადმოსთარკმა რომანი
«ვის-რამიანი» ამჟამ მოთხრობა ვისზე და რამინზე.

აბდულ მესია შავთელი — სეკრეტარი თამარისა. ამან დას-
წერა მშუენიერი ლექსი სადიდებულად დავითისა. ამნაირივე ლექსი
დასტოვა მეფის საზინ-დარმა ჩახრუხაძემ სადიდებულად თამარისა.

შოთა რუსთაველი დაიბადა მცირე სოფელ-ქალაქში — რუს-
თაუში (ახალციხის მხარეში). იმან მიიღო უმაღლესი განათლება
ათ. ნაში ღ შეშდევ უზირველესი ადგილიეკავა სამეფოში ამან დასწერ-
ა «ვეფხისტყაოსანი». ეს სახელი იმიტომ ჭქიან ამ პოეტისა,
რომ მისი (პოემის) უმთავრესი მოქმედი პირი — ტარეელი
იტყამდა ვეფხის ტყავს.

მასე ჯანაშვილი.

(გაგრძელება იქნება)

დაგვიკავშირებულე მოლო დინი.

შეწუხებულსა, სახელსა ავასიყოფს
კანსა მამადეა უცნობი შირი,
დაბაჯის ხსითა გადებსა შიხოკა,
თითქო საქმე აქვს რამ გასაჭირი.

გგნესათ ვსთქვი ხემთვის გაუღეთ კარნი,
იქნება ჭირით არის დამთურადი,
ვეუწყდლოთ რამე. რითიც შევიძლოთ,
და არ გავხადლოთ მტრის გასახარნი.

გაუღეს კარნი, თავს წამამადგა
ვიღაც უცნობი წიგნებით ხელში*)
ღიმილით მათხრან: აი შესრულდა,
რაც რამა გვექანდა წინათ სასქში.

გადმამწვდა შორით და მომწოდან —
აი, მიაღე შენა «იმედი» **)
ნუ გეშინიან — კარგათ იქნება,
ჰსრ არ გამქრალა მთლათ შენა ბედა.

*) ფონტალიონი, ქართველი კაცი.

**) ახალი გამოცემული უურნალი;

სთქვა ეს სიტყვები, გაბრუნდა ჩქარა,
 დღესაც არ ვიცი სად მიიშალა,
 შეწუხებულია ვიბრუნე გვერდი.
 ხელში ავიღე ჩემი „იმღი“

ჯერეთ ვემთხვიე, მივიკარ გუფსა;
 შვება მიეცა, ვიგებენ ჩემს სულსა;
 მერმე შევკვიდრე მალაფსა ღმერთსა—
 დიდხან სიტყვებზე ჰქონდეს „ამედსა“.

რაგონრტ რამ სხვები, ესეც არ განქრეს
 შურიით და მტრობით ისევე ჩვენგანა;
 სხვა საქმეებში ცალკე გავსწორდეთ,
 ვის რა საქმე გაქვსთ უწინააღმართანა?!...

ა. თუთაივი.

25 თებერვალს 1881 წ.

1882 წლის ჟურნალ „იმედში“ ხელის მოწერა მიიღება ქ. თბილისში — მხოლოდ რედაქციაში, რომელიც იმყოფება კუკიაში, მეორე თუმანიშვილის ქუჩაზედ, ნემენცების სასაფლაოსთან, № 12.

გარეშე მცხოვრებელთ შეუძლიანთ დაიბარონ ჟურნალი ამ ადრესით: Вь Тифлисъ, вь редакцію грузинскаго журнала «ИМЕДИ».

ფასი წლიურის გამოცემისა	გაგზავნით სხვა ქალაქებში და თბილისში შინ მიტანით — — —	8 მან.
ნახევარი წლისა	— — — — —	4 მ. 50 კ.
სამი თვისა	— — — — —	2 მ. 50 კ.
ცალკე ნომერი ღირს	— — — — —	1 მ.

ვისაც ჟურნალი მისდისთ და სკედრი ფული ჯერ არ შემოუტანიათ, ვთხოვთ ძალე გამოგზავნონ.

ვისაც რომელმე ნომრები ჟურნალისა არ მისვლიათ, ან არ მიუვიდესთ, ვთხოვთ გვაცნობონ და დაკარგული წიგნები გაგზავნებათ ხელახლად.